

अध्यात्मतत्त्वालोकः ।

न्यायविशारद—न्यायतीर्थगुनिमहाराजश्रीन्यायविजय—
विरचित ।

स्वोपज्ञ गुजराती ' मस्तावना '—विभूषित ।

प्रकाशक.—

श्री सुरेन्द्र कीलाभाई क्षेरी, बी ए
बडोदरा

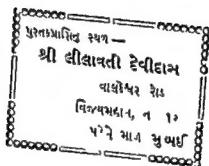
द्वितीय संस्करणम् ।

वीर स. २४६०] धर्मसंग्रह १२ [विक्रम स १९९०

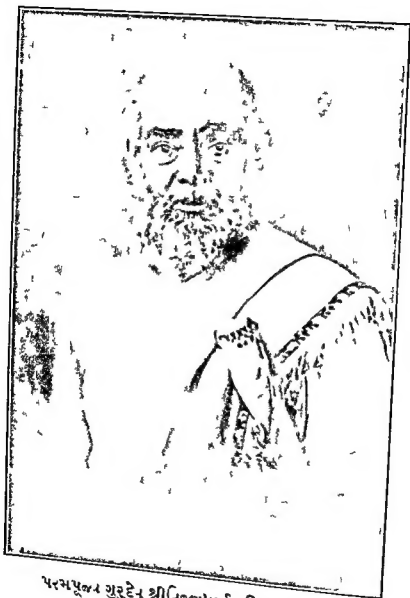
[मे-१९ ४, वगाख]

प्रतिमह्या १०००

मूल्य रु १॥

જે સહી લઘાભિન રંગીન પ્રિ નસમા નવળાવાય મિલ્લનાઇ કમરે
પ્રમાણ માટે છાપી પ્રલિન કુ ના ૧-૬-૧૯૩૪

परमपूज्य गुरुदेव श्रीनिजयधर्मसूरिजी महागुरु

गुरुवन्दना ।

यस्य ज्ञानमनन्तदर्शितमयाम्भोराशिमन्याचलो

यस्य क्षान्तिरनल्पकोपनजनकोषाग्निधागधर ।

यस्य ब्रह्मतप महत्किण्णो भूमण्डलोद्द्योतको

विश्वाभ्यर्चिनमयमो विजयते श्रीधर्मसूरीश्वर ॥

वन्द्यन्नेऽप्रतिमप्रभावकृत्वा विश्वोपकारमना

दुदान्तप्रतिवाङ्मिकुञ्जरघटामन्त्रामरुण्ठीगवा ।

पैराग्यामृतनर्पणप्रशमितप्रोद्दाममोहानला

मात्रापि गुणादरव्यसनिन श्रीधर्मसूरीश्वरा ॥

—न्यायविजय ।

हृषीकेशः।

શ્રી મુરેન્દ્રભાઈ લીલાભાઈનો આ પુસ્તકમાં પ્રકાશક તરફનો ચોગ મહત્વપૂર્ણ છે તેઓ પણ સાઈ છે માટે શ્રીમાન ગેક ઉમાભાઈ અને ન્હાના ઇન્દુકુમાર તેમના માતાજી આ મનુષ્યા ધર્મારાધનની એક પવિત્ર મૂર્તિ છે એ પુણ્યાત્મા માનાજી જેમ શાસનપ્રભાવનાના ગર્વોમાં હમેશા ઉત્પાદપૂષ્પ રસ લે છે, તેમ તેમની સામાજિક વિચારસંસ્કૃતિ પણ એટલી જ ઉર્જવળ છે રાષ્ટ્રભક્તિ પણ તેમની ઉન્નિષ્ઠાનીય છે તેમની શ્રીમન્ત સ્થિતિ તેમના સુદ્ધ ખાદ્ય પરિધાનથી વધુ દીપે છે અને ખીજી શ્રીમતી વ્યક્તિઓને સુદ્ધ સાદગીનો દાખલો પુરો પાડે છે પરોપકારવ્રતિ અને દાનપરાયણતા તેમના મથાકૂર છે તેમનું કારુણિક જીવન અને જાને આશીર્વાદરૂપ થાય છે મદગત ગેક લીલાભાઈ ગયન હાજેરાનો આ ગુપ્તમિત્ત ૪૭૦૦૦ પરિવાર વડે ૭૦૦ ગણે ૧૧ અથગવ્ય શ્રમ મામન ગૃહસ્થો પેદી છે ૧૩૦૦૦ ૧૧ જોન જ લાભા તેમનું સુખ્ય સ્થાન છે

વડોદરાના માગ દરેક ચતુર્માસિમા આ મુવિષ્યાત
ગામનપ્રભાવક પરિવાર ધર્મપ્રભાવનાના પુણ્ય કાર્યોમા
પોતાનો મહાન્ યોગ આપ્યો છે એટલું જ નહિ, પણ
મારા વડોદરા-નિનામ દગ્ગ્યાન મામયિક પ્રચાર
કાર્યને આગળ ધરવાનામા એ ધર્મત્તમની માતાજી
અને તેમના પ્રભાવશાલી ગામનલગ્ન કુમારાના અમાધારણ
ઉત્સાહે જગજગ કામ જ નહીં છે જે તેન સગાજ કહી
નહિ ભલે ઇતિહાસના પૃષ્ઠો પર, એ મહાન્ પગિવારની
એ મહાન નવા મુરજીશ્વરેમા મળિત રહેશે અને
પુષ્પાના કાર્ય પાછળ ઉત્સાહ, ધગદગ અને શ્રમનુ
જવશન્ત ઉદાહરણ પુર પાડશે
તા ૨૦-૫-૩૪

रविवार

—न्यायविजय

પ્રસ્તાવના

પ્રાણીમાત્રને મુખ નેઈએ છે એ જ હરેકતુ પરમ ઇષ્ટ અને પરમ ધ્યેય છે એને જ નારુ આખુ જગત્ પોતપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે પોતપોતાથી બનતા પ્રયત્નો કરી રહ્યું છે પરંતુ શુ કારણ છે કે હરેકની પ્રવૃત્તિ મુખને સારુ પ્રવર્તમાન છતાં, મુખને માટે હરેકની ભરસક કોશિશ હોવા છતાં જગત્ હુ બચસ્ત ? વિચાર કરતા માલૂમ પડે છે કે પ્રાણી મુખની પરિભ્રમણની અનભિરૂ છે આવી હાલતમા માથો માર્ગ કયાથી લાધે અને ધ્યેય કેમ પાર પડે ?

માણસ મન જે છે કે વિષયો-ભૌતિક વિષયો માપડવા થી મુખી થવાય પણ આ એક ખમ છે હા, ભૌતિક સાધનો પુરતા પ્રમાણમા માપડવાથી અમુક હંદે જિન્દગી ની કેટલીક સુસ્કેલીઓનો અન્ત આવી જાય પણ એટલેથી મુખ પ્રાપ્ત નથી ભૌતિક સાધનોની સગવડ મળવાથી એક પ્રકારે મુખ અને આનન્દ અનુભવાય છે એ વાત સાચી પણ તે મુખ ને આનન્દ વાસ્તવિક રીતે ઉપલક્ષીયા અને સ્થૂળ હોય છે એ મુખ ને આનન્દ માયાવી અને ક્ષણિક હોય છે એમા સાચુ મુખ મમાયેલ મમજવુ એ ગભીરમા ગભીર ભૂલ થાય છે માન્યા મુખ માટે ભૌતિક સગવડ બસ નથી હજાર ભૌતિક સગવડ હોય છતાં મન્કારવર્જિત અન્ત કરણ શાન્તિવિહીન સ્થિતિમા હોય છે તમામ પ્રકારના ભૌતિક માધનો હોવા છતાં અસ સ્કારી હૃદયમા ફડફડાટ કાયમજ રહે છે એનુ

હવન બહુધા ચતુર્થ, વ્યાકુલ અને વ્યગ્ર રહે છે નિદાન,
ભૌતિક મગવડ પર સુખની ઇમારત બડી થઈ ગકવાનું
માનવુ એ એક બમદષ્ટિ છે અને એજ મહામિથ્યાત્વ
ઠે એ જાતના ઘોર 'અન્ધકાર'માં આ પ્રાણી અનાદિ
કાળથી બાથડી રહ્યો છે અને એની આંટવી કપડી
નિયતિ એ મિથ્યાત્વ જ કરી છે એ મિથ્યાત્વ ખત્યા
પગર સદૃશિટ કેમ પ્રાપ્ત થાય

માથુ હવન મુ છે એ ન સમજાય ત્યા લગી
ઠગિયા જેટલા માધનો ને ચગવડે પણ માન્ય પરિતાપને
સમાવવા સમર્થ ન થાય ચિત્તના હોયો, મનના પિકાર
અને અન્ત કરણની મલિનતા માણસને હંતર ચગવડ
બર્યા માધનો વચ્ચે પણ હેરાન કરે છે આન્તર હવનની
મલિન દગામાં ઠરિયા જેટલી લક્ષ્મી કે અખિય ભૂગોલનું
ગામ્નાન્ય પણ મુખ આપી શકતું ઈથી મુખનું સ્થાન
અન્ત કરણ છે એના પર મળના થર બાહેલા હોય ત્યા
લગી, આંહે ગમે તેટલા મગવડીયા સાધનો વિદ્યમાન
હોય, માથુ મુખ ન હોય કાઢવબર્યા ભાગ્યનસા દૂધ
રેણય તો એ દૂધ પણ કાઢવજ બની જાય ને' તેમ
ખસાગના મગવડીયા સાધનો દ્વાગ નિપજાવાતુ મુખ પણ
માન્ય ગામમાં બળીને આન્તરૂપ ન રહેતા અશાન્તિમાં
પરિણમી જાય

આ પરથી પુરુષ થાય છે કે પુખ્તની પ્રાપ્તિ માટે
મન કરણના નિમલના અપેક્ષિત છે અન્ત કરણ
વચ્ચે જાતના પ્યાના જેવું ઉદ્ગમન થવું તેમજ
ચિત્તની ઉદ્ગમન ચિત્તિ એ જ મુખનું ઉદ્ગમસ્થાન

છે, એજ મુખની માત્રી ભમિકા છે એ માટે ચિત્તના દોષોને ખ ખેરવાની જરૂર છે ક્રોધ, મદ, લોભ, તૃષ્ણા, મત્સર, ઇર્ષ્યા, દ્વેષ, અસૂયા એ બધા ચિત્તના દોષો છે મનના એ વિકારોને ધોયા વગર મુખની આશા રાખવી સર્વથા અશક્ય છે એ મળને ધોયા વગર ઇન્દ્ર, ચન્દ્ર, નરેન્દ્ર કે ચક્રવર્તી કોઈ મુખી વધ શકતો નથી જેણે પોતાની આન્તર શુદ્ધિ માધી છે તેને ભૌતિક માધનોની સગવડ કમ હોય અને એથી બહારની અગવડના અનુભવનો સામનો કરવો પડે તો પણ તેના ચિત્તની શાન્તિ અખાધિત રહે છે આન્તરશુદ્ધિધારકની વિકસિત જ્ઞાન દ્રષ્ટિમા દુખને પણ મુખકપે માની પોતાની આત્મ શાન્તિને મુરક્ષિત ગણવાનું સામર્થ્ય હોય છે આ પરથી સાચું મુખ કયા છે એ સ્પષ્ટ થાય છે એકજ શબ્દમા મુખની ભમિકાનો ઉલ્લેખ કરવો હોય તો જહી શકાય કે માચું મુખ મદાચારમા છે વિચાર અને આચરણની શુદ્ધિ એનું નામ સદાચાર સુદ્ધ જાવના અને પવિત્ર વર્તન એનું નામ સદાચાર અહિમા, મત્ય, સયમ, ત્યાગ, મન્તોષ આદિ શુભોચી જીવનનું સ સ્કરણ એનું નામ સદાચાર આ પ્રકારનું સ સ્કારશાલી જીવન એ જ ખરી રીતે જીવન છે ખરેખરે ડહાપણ એ પ્રકારનું જીવન જીવવા માજ છે વાન્નવિકે મુખ ને શાન્તિ એ પ્રકારના જીવનમા જ વિલસે છે

આત્મા, પગ્લોક કે ઇશ્વરમા ન માનનાર એ ન માનવાને અર્થે ' નાસ્તિક ' કહેવાય છે કેમકે એ તત્ત્વોના અસ્તિત્વ પર એની આગ્રહા બેમતી નથી,

પ્રામાણિકપણે વિચાર મેળે પામશ કળ્યા છતા, પોતાની વિચારશક્તિનો વિશ્વાસુ વૃત્તિએ ઉપયોગ કળ્યા છતા તેની શુદ્ધિમા તે તત્ત્વો ઉતરતા નથી આવા મનુષ્યોમા કેટલાક આદર્શપૂજક પણ હોય છે આવા 'નાસ્તિક' ગણાતાઓ પણ નીતિ અને મહાચારની ઉપાસનામા તત્પર હોય છે આવા મનુષ્યો, આત્મા અને ઇશ્વરને માનીને જે કરવાનું છે તે, તેને વગર માન્યે કરતા હોય છે માવા, તત્ત્વદંડિએ 'નાસ્તિક' કહેવાતાઓ પણ નૈતિક દંડિએ માર્ગ પગ હોય છે અને પોતાના જીવનનું શ્રેય સાધન કરતા હોય છે આ પરથી જણાય છે કે તત્ત્વદંડિએ જ્યાં નાસ્તિકતા હોય છે ત્યાં પણ મહાચાર નીતિ પોતાનો મગજ પ્રકાશ પાથરે છે અને આખર મહાચારી જીવનનો મહાન પ્રકાશ પ્રમરતા પરિણામ એ આવે છે કે તેના બધા જોશો ભાગી બૂકા થાય છે અને એને મગ્યજર્ણન પ્રાપ્ત થાય છે

આ પરથી મમજલુ જોઈએ કે મહાચારનો આદર્શ માણસને તત્ત્વદંડિ (પરીક્ષણત્વશ્રદ્ધા)ની ગેરહાજરીમા પણ કલ્યાણભૂમિ પગ ચલાવે છે એ પણ જોવાય છે કે ઇશ્વરકર્તૃત્વમા માનીને પણ કેટલાક તેમાથી ગેરજુ મેળવે છે તેઓ ઇશ્વરકર્તૃત્વની શ્રદ્ધામાથી ઇશ્વરબક્ષિત વહેવડાવી અહિંમા આદિ ઇશ્વરની આસાઓનું પાલન કરવા તત્પર થાય છે આમ, તત્ત્વદંડિએ ગેરમમજલા યો પણ મહાચારમાર્ગના સાધનથી પોતાનું શ્રેય સાધે છે

આ પરથી ફલિત થાય છે કે જીવનવિધિ જોજ મુખ્ય

પ્રશ્ન છે અને મુખની માચી ચાવી એમા જ રહેલી છે આત્મા, પરલોક કે ઇશ્વરમા માનીને પણ જીવનશુદ્ધિની સાધના ન હોય, સદાચારનું પાલન ન હોય તો તેવી માન્યતા માત્રથી શુ કંટ્યાણુ મધાય ? નિ મન્દેહ, સદાચારવિહીન આસ્તિક કરતા મદાચારસમ્પન્ન નાસ્તિક ઘણે દરજ્જે ઉચ્ચ છે આત્મા અને ઈશ્વર વાદના મિદ્ધાન્તની ખરી અને મોટી ઉપયોગિતા જીવન ની શુદ્ધિ કરવામા છે, આત્મ-જીવનને વિકસિત બનાવવામા છે, સદાચારના પથ પર પ્રગત થવામા છે એ પ્રકારની જીવનવિધિ જ્યાં પ્રગતિશીલ હોય છે, ત્યાં તત્ત્વજ્ઞાન (Philosophy) મળે છે જે જાણતના બ્રમ કે સશય બે હયાતી ધરાવતા હોય તો તે જીવનસાધન ના પ્રકરણમા, કશી બાધા નાખવા સમર્થ થતા નથી તે બાપડા, મદાચારના પુણ્ય તેજ આગળ જરા પણ માથુ ઉંચકવાને અશક્ત હોય છે આદર્શપૂજનની વેગ વ્રતી પ્રવૃત્તિ આગળ તે બીચારાઓને પડ્યા પડ્યા મડયા સિવાય બીજી કોઈ ગતિ રહેતી નથી

આ ગ્રન્થના નામનિર્દેશમા પ્રથમ પ્રયોગ ‘અધ્યાત્મ’ શબ્દનો છે અને તે, ગ્રન્થનો શુ વિષય છે તે બાહેર કરે છે ‘અધ્યાત્મ’નો અર્થ આત્મહિતને, અનુકૂલ આચરણ એવો થાય છે એટલે એ પણ જીવનવિધિનો જ નિર્દેશ કરે છે આત્મહિતને અનુકૂલ આચરણ એટલે મદાચરણ બે કે અધ્યાત્મની ઉચ્ચ ભૂમિકાનું જીવન બહુ ગંભીર, બહુ મૂઠ, બહુ સૂક્ષ્મ અને કટપનાતીત હોય છે તથાપિ તે હંમે પહોંચવા અગાઉ સદાચારની કેટલીય મીઠીઓમા

પ્રગતિ સાધવી પડે છે. મતએવ એને માટે આત્માની આત્રી થવા મુખી રાહ જોવાની ન હોય. ખરી રીતે તો સદાચરણદ્વારા જેમ જેમ આન્તર મલ ધોવાતો જાય છે તેમ તેમ આત્મશુદ્ધિનો પ્રકાશ પ્રગટ થાય છે અને તેમ તેમ આધ્યાત્મિક જીવન વિકસે છે. આ પરથી જોઈ શકાય છે કે અધ્યાત્મજીવન આત્મવાદ પર જ જીવાય છે એમ નથી. પરંતુ પરમ કન્યાજુની, પરમ સુખની ભાવના પર ન્યથા નૈતિક ભાવના પર તેના ઉત્થાનનું અવલબન છે. અતએવ મનુષ્ય ચાહે આત્મવાદી હોય કે ચાહે અનાત્મવાદી હોય, કોઈને પણ માટે અધ્યાત્મ જીવનની ઉપયોગિતામાં કોઈ દરકે આવતો નથી. અનાત્મવાદીનું આધ્યાત્મજીવન “અજાણ્ય” પણ તેના આત્માનું કિંતમાધકે અવત્ય બને છે. તેના (આત્મા) પરના આવરણ બનેડવાનું કામ “અજાણ્ય” પણ તે અવશ્ય બજાયે છે અને એ રીતે તેનું પરમાર્થ કન્યાજુ પણ સધાય છે. આમ, અધ્યાત્મજીવન અર્થાત સદાચાર વિધિ એ જીવનનો મુખ્ય, ધોષ અને મ ગળમય આદર્શ છે.

‘અધ્યાત્મ’ શબ્દમાં ‘આત્મા’નો પ્રયોગ મુખ્ય છે એટલે અધ્યાત્મની વિચારણામાં આત્માનો વિચાર મુખ્ય સ્થાન ધરાવે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. પુરાતનકાલિક ભારતીય ષડ્દર્શનોના સાહિત્યમાં આત્મમત્તાની સિદ્ધિ પર પુષ્કળ બોધપોદ કસ્યો છે. પ્રમાણે તથા તર્કથી આ માને માણિત કંવાનો પુરાતન ભારતીય દર્શનકરોનો પ્રયત્ન બહુ વિસ્તૃત બને કિમ્મતી છે એ ભારતીય સંસ્કૃતિ છે કે જેની તરફથી સંસારને

‘ આત્મા એક સ્વતન્ત્ર તત્ત્વ છે ’ એ પ્રકારના જ્ઞાનનો વારસો મળ્યો છે જગત્ ભારતીય દર્શનથી આત્માને જાણવા લાગ્યું છે છતાં આજે ભારતમાં જ એક એવું આન્દોલન ઉપજીત થયું છે કે જે અનાત્મવાદનું જોર-ગોરથી પ્રતિપાદન કરે છે દમમા કમ, આત્માના સ્વભાવે મશાલુ વૃત્તિ તો વર્તમાન યુગના બુદ્ધિશીલી જગત માનો બહુ મોટો વર્ગ ધરાવે છે આજના બુદ્ધિવાદનું વાતાવરણ એવું ફેલાઈ રહ્યું છે કે પરમ્પરાગત પ્રાચીન પદ્ધતિના તર્કો કે પ્રમાણો પગલે લોકોના ચિત્તનું સમાધાન થઈ શકતું નથી આજની વૈજ્ઞાનિક અને દાર્શનિક આલોચના તથા શોધક શૈલીથી જે પ્રકાશ પડે તેની જ આજના જગતની આજે કિંમત અકાચ છે

મુખ-હુ ખની લાગણી જે શરીરસ્પર્શી નહિ, પણ અન્ત સ્પર્શી છે, તે પરથી શરીરથી અલગ કોઈ શક્તિ વિશેષતા અસ્તિત્વનો ખ્યાલ જન્મ આવી શકે છે પ્રાચીન દાર્શનિકોએ પણ આત્મસિદ્ધિની ગીમામા કરતા આ અનુભવનો મુખ્ય આશ્રય લીધો છે

ઇન્દ્રિયો વિષયમહણુના માધન છે પરન્તુ તેની મદદથી વિષયગ્રાહક કોઈ તત્ત્વ અલગ છે એમ તો જડ-ગિન્નારી નકાચ સાધકને સાધનની અપેક્ષા છે પણ એથી સાધક અને સાધન એક ન હોઈ શકે ઇન્દ્રિયો વિષય ગ્રહણુમા સાધન છે, અતએવ એના દ્વારા જે સાધક છે તે મુતગ તેનાથી ભિન્નરૂપે સિદ્ધ થાય ઇન્દ્રિયોને માધક માનીએ તો વાધો આવે કે કેમકે ઇન્દ્રિયો એક નથી, પાંચ છે અને તે એક એકથી જુદા જુદા એક એક ચોક્કસ

વિષયનુ ગ્રહણ થાય છે તેમ છતાં એ બધાએ બિન્ન બિન્ન વિષયોના ગ્રાહક તરીકે તો કોઈ એકનો જ અનુભવ થાય છે દાખલા તરીકે, કેવળગ્રહણ એ પુથી થાય છે અને રસાદિ ગ્રહણ રસનાદિ ઇન્દ્રિયોથી થાય છે છતાં એનું દ્વાર જે, રૂપનો ગ્રાહક છે તેજ, રસનાદિદ્વારા રસનાદિને ગ્રાહક છે એનાં અનુભવ આદિ બધી ઇન્દ્રિયોદ્વારા રૂપાદિ વિષયોનો ગ્રાહક એક જુદો અનુભવાય છે દષ્ટિથી દર્શન થતા દ્રષ્ટા તરીકે દષ્ટિ નથી અનુભવાતી, પણ એક અન્ય જ શક્તિ અનુભવાય છે અને તે જ શક્તિ સ્પર્શનથી સ્પર્શ થતા સ્પર્શ તરીકે પણ અનુભવાય છે તેજ, સ્પર્શથી આપતા આપનાર અને નાકથી મુઘતા મુઘનાર તરીકે અનુભવાય છે અને તે જ શ્રવણથી શ્રવણ કરતા શ્રોતા તરીકે અનુભવાય છે માથી ઇન્દ્રિયોથી પર એવી કોઈ શક્તિ સિદ્ધ થાય છે ઇન્દ્રિયોને જ વિષયગ્રહણના આધન અને વિચિત્રાનુક્રમે ભાનીએ તો એ ઉપર જણાવ્યું તેમ, અનુભવથી ઉત્પન્ન થાય છે એક દાખલાથી પણ સમજી શકાશે એક માણસ જે નેત્રથી અનુભવે લીલા પટી આપણા જાણે છે, તેના પાલ પૂર્વે જોયેલા વિષયોના સ્મરણ તો થાય છે હવે અહીં વિચારવાનું છે કે આ સ્મરણ શક્તિનો સંઘર્ષ કોણે કરી રાખેલો ? જે અનુભવે તે જ સંઘર્ષ અને તે જ સ્મરણ એ એક નિયમ છે જે જુઓ, તે જ યાદ કરે દષ્ટિને જોનાર (દ્રષ્ટા) તરીકે ભાનીએ તો દષ્ટિ ચાલી જતા પૂર્વદષ્ટને કોણ યાદ કરશે ? દષ્ટિ ચાલી જતા પણ આધાને પૂર્વદષ્ટોનું જે સ્મરણ થાય છે તે કમ થઈશે ? દષ્ટિને દ્રષ્ટા તરીકે માનીએ તો

વિષયોને જોઈ સ્મરણશક્તિને મધ્યના પાપ તે જ ઠગે,
 અને વખત પર ચાલ કરનાર પણ તેને જ માનવી પડશે
 અને જો એવું હોય તો દષ્ટિના અનુભવ લીધા પછી
 આધના બનેલાને પૂર્વદષ્ટિનું અમળ કંઈ પણ વધે શકે
 નહિ તેમજ એની દષ્ટિ ચાલી જવાથી દ્રષ્ટા અને અમળ
 શક્તિને સ્મરના એને કોઈ રહ્યો નથી ત્યારે દષ્ટિથી
 ભિન્ન દ્રષ્ટા માનીએ, ત્યારે દષ્ટિ ચાલી જતા પણ દ્રષ્ટા
 અને અમળશક્તિને સ્મરના વિદ્યમાન હોવાથી પૂર્વ
 દષ્ટોના સ્મરણ ઉપપન્ન વધે શકે છે ઘટનિષ્પત્તિના
 સાધન હેઠળ, અઠ વગેરે કુભારના જોવાનું જાય એથી એ
 કુભારનું અસ્તિત્વ કંઈ મટી જતું નથી તેમ દ્રષ્ટાની
 દષ્ટિ ચાલી જવાથી દ્રષ્ટાનું અસ્તિત્વ મટી જતું નથી
 એટલું જ નહિ, પણ આધનના અભાવે તે કુભાર નવા
 ઘડા બનાવી ન શકે, પણ અગાઉના બનેલા ઘડાઓનો
 તે વ્યવહાર કરી શકે તેમ દ્રષ્ટા દષ્ટિ વગરનો વતા
 નવું ન જોઈ શકે, પણ પૂર્વદષ્ટોના સ્મરણ કરી શકે
 દ્રષ્ટા દષ્ટિવો જે જે દર્શન કરે છે તેના નિઃકારનો સ્મરણ
 પણ તે રાખે છે અને એથી જ દષ્ટિની ગેરહાજરીમાં
 પણ અગાઉના જોયેલા વિષયો તેને યાદ આવે છે આ
 પરથી દષ્ટિથી ભિન્ન દ્રષ્ટાનું અસ્તિત્વ સાબિત થાય છે
 આ પ્રમાણે દષ્ટિની જેમ બીજી ઇન્દ્રિયોનું પણ સમજી
 લેવાય

પાંચે ઇન્દ્રિયધારક વ્યક્તિ માણસીને જુએ છે,
 જોઈને અડે છે, અડીને લુંચે છે અને સુધીને આળે છે
 અને એ પ્રમાણે અનુભવ કરી પોતાના અનુભવનો ઉલ્લેખ

કરના કહે છે કે—“ હું કેરીને જોઈ અડ્યો, અડીને મુઘી
 અને મુઘીને ચાખી ” આ અનુભવમા જોનાર, અડનાર,
 મુઘનાર અને ચાખનાર એક જ હોય તેમ નષ્ટ અનુભવાય
 છે એ એક કોણ ? એ ઇન્દ્રિય ન હોઈ એકે કેમકે
 જોવાનું, અડવાનું, મુઘવાનું અને ચાખવાનું એ નવું
 કામ એક ઇન્દ્રિયથી શક્ય નથી એ એક એક જુદું જુદું
 કામ એક એક ઇન્દ્રિયથી જાને છે જોનાર તરીકે વસ્તુને
 માનતા તે અડનાર, મુઘનાર અને ચાખનાર ઘટશે નહિ
 અડનાર તરીકે અર્થજાને માનતા તે જોનાર, મુઘનાર અને
 ચાખનાર ઘટી શકશે નહિ અને મુઘનાર તરીકે નાસ્તિકાને
 માનતા તે અડનાર, જોનાર અને ચાખનાર જાની શકશે
 નહિ. તેમજ ચાખનાર તરીકે રમતાને માનતા તે જોનાર
 અડનાર અને મુઘનાર ઘટશે નહિ અતઃ ઇન્દ્રિયોદ્ધાર
 જોનાર, અડનાર, મુઘનાર, ચાખનાર જે એક છે તે
 ઇન્દ્રિયોથી પર છે અને તે આ મા છે

પુદ્ગલ (Matter) ના ગુણો બાળીતા છે કેમકે ભૌતિક
 તત્ત્વમા ચેતન્ય નથી અતઃ એવ ચેતન્ય (જ્ઞાન) એ બિન્ન
 ગુણ છે અને એ પરથી જોના ધર્મી તરીકે એક બિન્ન
 તત્ત્વ નાખિત થાય છે અને તેજ આત્મા છે વગરપિ વેદન
 આ અનુભવ વધામા મનિષ્ઠકને નિમિત્તકાણુ માની શકાન,
 પણ કેવળ નિમિત્તકાણુથી શુ થાય ? ઉપાદાન કારણુ તો
 જોઈએ ને ? ઘડા માટે માટી જ નહોત્ય તો દડ, ચક્ર આદિ
 શુ કરશે ? સ્વપ્નગુણના ઉપાદાનની સોધ કરતા તે કેમ
 ભૌતિક તત્ત્વ કે પુદ્ગલના ગુણ ત્રિદ ન થતો હોવાથી
 કેમકે અન્ય સ્વતન્ત્ર દ્રવ્યનો ગુણ કરે છે અને એને જ

આત્મા, જીવ વગેરે ગાંઠોથી ડહોવામા આવે છે અણુ
 ઓમા ને શુષ્ક કે શક્તિ હોય છે તે જ ન્યૂનાધિક
 વિકસિતરૂપે સ્થૂલ દ્રવ્યોમા પ્રગટ થાય છે અણુઓમા
 જે ન હોય તે તેના સ્થૂલ પિંડમા કયાથી આવી શકે
 ચેતન્ય કે જ્ઞાન ઢોધ પુદ્ગલનો કે અણુનો શુષ્ક જ નથી,
 તો પછી તેના અણુ પિંડમા તેનું અસ્તિત્વ કેમ ધટે ?
 આની વિરુદ્ધમા મદિરાનું ઉદાહરણ આપી કોઈ એમ કહી
 શકે કે મદિરાની અલગ અલગ ચીજોમા માદકતા ન છતા
 તે બધી ચીજોના સ યોગથી જેમ માદકતા ઉત્પન્ન થાય છે,
 તેમ ભૌતિક તત્ત્વોના વિશિષ્ટ સ યોગે ચેતન્ય પણ
 પેદા થવામા શુ હરકત છે ? પરંતુ આથી વાત એ છે કે
 મદિરાની અલગ અલગ ચીજોમા પણ કંઈ ને કંઈ
 અ શે માદકતા છે એટલે એ સઘળી ચીજોના સ યોગમા
 માદકતાનું પરિણમન વિકસે એ બ ધમેસતી વાત છે
 પરંતુ અચેતન ભૂતોથી, અચેતન મદશક્તિ મ ભવે, તેમ
 વિલક્ષણ ચેતનશક્તિ કેમ સભવે ? જગતના જેટલા
 ભૌતિક પદાર્થો છે અને જેટલા યન્ત્રો છે તે બધામા
 ગતિ, પ્રકાશ આદિ જે શુભો કે શક્તિઓ દેખાય છે તે
 શુભો કે શક્તિઓ કંઈ બહારથી નથી આવી તે તેના
 પરમાણુઓમાથી પ્રાપ્ત છે જે પરમાણુઓથી જે દ્રવ્ય
 કે યન્ત્ર બનેલ છે તે પરમાણુઓમા તેના શુભો કે તેની
 શક્તિઓ મૌજૂદ છે અને તેનું વિકસિત રૂપ તે આણુ
 ઓના અણુ દ્રવ્યમા પ્રાપ્ત થાય છે વળી, ઉદાહરણથી
 તેમજે કે, ઇન્જનમા જે ગતિની ઝડપ દેખાય છે તે, વિજ
 બીના દીવામા જે પ્રકાશ દેખાય છે તે બીજા પુદ્ગલોમા પણ

(ભવે તેના કગ્તા જોઈએ જો) એવાય કે માન વિશિષ્ટ
 યોગને વીધે વિશિષ્ટ દ્ર યોગ તે ગુણો અને તે શક્તિઓ
 વિશેષરૂપે વિદ્યમાન હોય છે ગતિ, પ્રકાશ આદિ, કોઈ
 દ્ર યમા મન્દ હોય છે, અનેએવ ખીલ દ્ર યમા તેનું
 વિ-સ્થિત રૂપ બધ બેસે છે તેમ ચૈતન્ય, જ્ઞાન કેઈ
 પુ-ગલ દ્ર યમા કે નવ - ન્યમા મિદ્ધ થાય છે કે ? ને
 એમ મિદ્ધ વતુ હોયતો તે તેનું વિકસિત રૂપ સરીર
 મા યા મસ્તિશ્કમા ઘનની શકાય પણ ત્યાં ગતિ, પ્રકાશ
 આદિની જેમ ચૈતન્ય કેઈ પુ-ગલ દ્ર યમા બિ કુલ
 ઘનિત થતું ન હોય તો પછી સરીરમા કે મસ્તિશ્કમા એ
 નવ કેમ ઘટી શકે ? આપણે આજો નવી એઈ ગકતા,
 એવે તેના ધર્મો કે ગુણો તેના અથવા દ્ર યો પગથી માલૂમ
 કરવામા આવે છે આ સુજબ રતન્ય ત્યારે જગતના
 કેઈ - જુલ પુ-ગલ દ્ર યમા ઘટતું નથી, તો પરમાત્મામા
 કેમ ઘટી શકે ? અને અતએવ સરીર કે મસ્તિશ્કમા
 કેમ જ ઘટે ?

આત્માની નિદિ છે યત પુનર્જન્મની સિદ્ધિ એની
 રાથે જ થઈ જાય છે કેમકે આત્માનાં મિદ્ધિ એટલે
 ચૈતન્યરૂપ એક નિત્ય દ્ર યની મિદ્ધિ આત્મા સાબિત
 થાય એટલે તેના પૂર્વજન્મો પણ સાબિત થાય અને
 પુનર્જન્મ પણ માણિત થાય કમકે આત્માની એક
 જિન્દગી પૂરી થતા પછી બીજી જિન્દગી એને પ્રાપ્ત
 થવાનો જ, નિચ આત્મા એ જગીરને ત્યાગી કયાય
 બીજે જિત તો થવાનોજ એવે એજ એનો પુનર્જન્મ
 તેનો દરેક જન્મ તેના પૂર્વ જન્મની અપેક્ષાએ પુનર્જન્મ

જ ગણાય પુનઃજન્મની આણિતી માટે અનેક વિચારો પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પરથી પણ આત્મા (આત્માના નિત્યતા) મિદ્ધ થાય છે

એક જ માતાપિતાના સન્તાનોમા અન્તર માલૂમ પડે છે એટલું જ નહિ, એકજ સાથે જન્મેલ યુગલમા પણ અન્તરજોવામા આવે છે તેમના વિદ્યા, શિક્ષણ, ડહાપણ, અનુભવ અને વર્તન વગેરેમા ફરક જોવાય છે એ અન્તર નો ખુલાસો રજવીર્ય અને વાતાવરણની વિભિન્નતા પર જ પર્યાપ્ત નહિ થાય પૂર્વજન્મના મ સ્કારોનું પરિણામ પણ ત્યા વિચારવું જોઇએ ઔદિક કારણો અવશ્ય પોતાના કૃતિ દાખવે છે પરન્તુ એટલેથી વિચારણા અટકતી નથી એ કારણો પણ પોતાનો હેતુ માગે છે મૂળ કારણની શોધ વર્તમાન જિન્દગીના મયોગોમા નહિ જડે એને સારુ વર્તમાન જિન્દગીના સયોગોથી આગળ વધવું પડશે

સ સારમા એવા પણ માણસો જોવાય છે કે જેઓ અનીતિ અને અનાચારનું સેવન કરવા છતાં ધની અને મુખી હોય છે, જ્યારે નીતિ અને ધર્મના પથ પર ચાલનારાઓમા કેટલાક દરિદ્ર અને દુ ખો દેખાય છે આમ થવાનું શું કારણ ? “ ઠરણી તેવું ફળ ” કયા ? આનો નિકાલ વર્તમાન જન્મ સાથે પૂર્વજન્મનું અનુ સન્ધાન વિચારતા આવી જાય છે પૂર્વજન્મના કર્મ મ સ્કારો અનુસાર વર્તમાન જિન્દગી ઘડાય અને વર્તમાન જિન્દગીની કૃતિ અનુસાર ભવિષ્ય જિન્દગી મર્જાય એવું પણ બને છે કે, કેટલાક બદમાશ હુટારા અને ખૂની

ગો. અયનય કરીને જોવા સુખ નહીં જાય કે દે તેજો
 સુખની ન તથા ખરી જાય છે, જ્યારે બીજા નિરપરાધી
 જોને સુખના વગર સુખની લાયકા મુજબ લોગવની પડે
 છે કેટલો અન્યાય ! કરણી તેજુ કયા મ્યા ? પણ એ બાધી
 સુખવળુ પુનર્જન્મ કે પૂર્વજન્મના સિદ્ધાન્ત આગળ
 ઉકેલાઈ જાય છે પૂર્વજન્મોપાનિત વિચિત્ર કૃત્યોના
 વિચિત્ર પરિણામ વર્તમાન જન્મમા ઉપનિયત થાય છે

સ્કુલ, કોલેજના સમાન મર,તિના વિદ્યાર્થીઓમા
 પણ કોઈને કોઈ વિષય મુગમ પડે છે, જ્યારે કોઈને
 તે કડણ પડે છે સમાન સંજ્ઞાનિવાળાઓમા પણ એકને
 ગણિતનો વિષય કરણ લાગે છે, જ્યારે બીજાને તે મરણ
 પડે છે આનુ મુજબ કયા ગોધાય ! પૂર્વજન્મના જ્ઞાન
 મસ્કોરો પર તેની નિર્ભરતા માનવી જોઈએ સમાન
 પરિસ્થિતિમા પોષાયજાઓમા પણ એકની શુદ્ધિ અને
 સમગ્લુપશક્તિ તીવ્ર હોય છે, જ્યારે બીજાની મન્દ
 હોય છે અતએવ સાધન અને ઉદ્યમ સમાન છતાં એકને
 વિદ્યા કે જ્ઞાન જલદી ચડે છે, જ્યારે બીજો એમા પાછળ
 રહે છે એવું શુ કારણ હશે ? પૂર્વજન્મના અનુમંધાન
 વગર એનો શુવાઓ કેમ થઈ શકે સરખા અભ્યાસવાળા
 અને સરખી પરિસ્થિતિમા ઉઠરલાઓમા એકને કુદરતી
 વસ્તુ વ, કવિત્વ અને સંગીત જેવી શક્તિઓ વરે છે,
 ત્યારે બીજો જન્મબદ ને ગાનથી વિરહિત રહી જાય
 છે આનુ કારણ પૂર્વજન્મના અભ્યાસસંકારજ તો !
 પાત્ર-માન વાનના બાગક પોતાની સંગીતકળા અને વાગ
 પ્રયોગથી નહિં જનતાને મુગમ મરી મૂકે એ પૂર્વજન્મની

સંકારશક્તિના સ્ફુરણ વગર કેમ ઘટે આવા અનેક ઉદાહરણો પર વિચાર કરી શકાય જાતમાત્ર, અશિક્ષિત બાળકની સ્તનપાન-અવૃત્તિ પરથી પણ પૂર્વભવીય ચૈતન્યની અનુવૃત્તિ માણિત કરાય છે

પૂર્વજન્મ હોય તો તે યાદ કેમ ન આવે ? એમ પ્રશ્ન થાય પણ વર્તમાન જિન્દગીમા જ એક અવસ્થાની ઘટના બીજી અવસ્થામા યાદ નથી આવતી, તો પૂર્વજન્મનો કયા વાત કહી ? જન્મકાન્તિ, શરીરકાન્તિ, ઈન્દ્રિયકાન્તિ-આમ આખી જિન્દગીનો એકદમ જ પલટો થાય, ત્યાં પછી પૂર્વજન્મની યાદ કેવી ? છતાં કોઈ કોઈ મહાનુભાવને આજે પણ પૂર્વજન્મના અમરણ થાય છે એના દાખલા પણ બહુજ આગ્યા છે અને એ બાબતની મત્તાવાર વિગત હિન્દનો પ્રતિષ્ઠિત પત્રિકાઓમા પ્રગટ પણ થયેલી છે જાતિસ્મરણની એ ઘટનાઓ પૃથ્વી પુનર્જન્મ પર વિશ્વાસ કેમ ન બેને ? અન્યોન માત્માની નિત્યતા અપાટ ત્રીતે સિદ્ધ થાય છે

માણુનેના દૃત્યો ા જવાબદારી પુનર્જન્મથી જળવાય છે મુજબ મહાનુભાવને પણ ક્યારેક ઘોર આપત્તિ આરે છે જાન વિના અપરાધે ગજદ હ ભોગવેના પડે છે પરંતુ તે વખતે તેનાં માનસ શાન્તિમા પુનર્જન્મના મિદ્ધાન્ત બહુ ઉપકારક થાય છે વર્તમાન જિન્દગીના ઘટનાઓનું અનુમન્ધાન આગળ ન હોય તો મનુષ્ય હનાશ થઈ જાય, આકૃતના વખતમા તેની આરે બાજુ અન્ધકાર ફરી વળે

આપણા (મનુષ્ય) જીવનમા “અકસ્માત” ઘટનાઓ કંઈ ઓછી નથી બનતી એ અકસ્માત (અ-કસ્માત)

(૧૫ કાન્ધુનો કે ઉગ્રમનો યોગ ન હોવાથી) જલે કહેવાય, પણ તે નિમૂલ તો કેમ હોઈ શકે તેની પાછળ મૂલ તો હોવું જોઈએ અકસ્માત પણ કરમાત ? કોનાથી-શાથી ? એની ગોધનો વિચાર કરતા અદૃષ્ટના-કર્મના અન્તિત્વનો ખ્યાલ આવી શકે છે અને તે જ “પુન્ય-પાપ” છે આમ કર્મની સાબિતી થતા પુનર્જન્મ અને આત્મા પણ આપોઆપ એની માથેજ નાખિત થઈ જાય ॥

મ આરમા કોઈ માણસ એમ વિચાર કરે કે-આત્મા વગેરે કંઈ નથી જેટલા દિવસો હું આ જિન્દગીમા મૌજગોળ માટે એજ ન જ દિવસો મારા છે આ જિન્દગી માં નમાજિ પછી જા કેહ પાન મૂતોમા મળી રશે અને ‘ હુ ’ જવા જગતમા વલકાર નહિ રટે હું છવલવા કરે હ છવલિ સા કરે, નાસુ જોતુ કે જૂલુ જોતુ, નયમિત રહું કે ઉચ્છ્વલ રહું, અથવા જેમ મનમા જાને તેમ કરે તો તેમા હરકત જેવુ શુ છે ? કારણ કે મારા કરેલ ક્યોનિા મને હ હ કે પુરસ્કાર આપનાર કોઈ છે જ નહિ પરંતુ આ પ્રકારની ભાવના એકદમ બમપુણ છે આ જિન્દગીમા કોઈ અભિતિ, અનાચાન, લૂપ્ત અને હલ્યાઓ કરી ધનવાન થાય અને મૌજથી રહે, પણ એના એ દુષ્ટ્યોની જવાબદારી એના પરથી ઉડી જતી નથી સજ્જનોની દુષ્ટી હાવત અને દુજનો ના મુખી હાવત પાછળ ઐહિક પરિસ્થિતિ ઉપરાત કોઈ અદૃષ્ટ કારણ ન હોય અને એ હાતતનો હિસાબ અહીં ને મહા પુરા ૧’ જાય, એવું અનુસંધાન આગળ

ન આવે તો આધ્યાત્મિક જગતમા એ જોડું અધેર નહિ ગણાય

જન્માન્તરવાદના સિદ્ધાન્તથી પરોપકાગ્ભાવના પુષ્ટ થાય છે અને કર્તવ્યપાલનમા તત્પરતા આવે છે પરોપકાર કે કર્તવ્યપાલનના લૌકિક કળ પ્રત્યક્ષ છે છતાં જિન્હગીના હુ ખોનો અન્ત ન આવે તો એથી જન્માન્તરવાદી હતાશ ધતો નથી આગામી જન્મની શ્રદ્ધા તેને કર્તવ્યમાર્ગ પર સ્થિર બનાવે છે તે સમજે છે કે કર્તવ્ય કદી નિષ્ફળ ન જાય વર્તમાન જન્મમા નહિ, તો આગામી જન્મમા તેના ક્ષણ મળશે આમ, ભવિષ્ય જન્મની આરાધી માણુમ સત્કર્મમા પ્રવૃત્ત રહે છે તેને મૃત્યુનો ભય પણ નથી રહેતો કમંઠ આત્માને નિત્ય યા અમર સમજનાર મૃત્યુન દેહપલટા ત્રિવાય ખીજી હતુ જ સમજતો નથી મૃત્યુન તે એક ડોટ ઉતારી ખીજો ડોટ પહેર્યા જેવુ માને છે સત્કર્મશાલીને માટે તે પ્રગતિમાર્ગનુ દ્વારભૂત બને છે એમ તે સમજે છે આમ મૃત્યુનો ભય છતાંવાથી તેની કર્તવ્યનિષ્ઠા પ્રગતિગ્રીલ બને છે આત્માની નિત્યતા સમજનાર એમ સમજે છે કે ખીજાનુ ધુર કરવુ તે પોતાનુ ધુર કરવુ છે, તેમજ વૈરયાં વૈર વધે છે, અને કરેલ કર્મોના સ સ્કાંદ અનેક જન્માન્તરો સુધી પણ પ્રાણી સાથે લાગ્યા રહી તેના ક્ષણ ક્યારેક લાખા વખત સુધી પણ ચખાડયા કરે છે આ પ્રકારના આત્મવાદનો સિદ્ધાન્તી બધા આત્મા જોને પોતાના આત્મા સરખા સમજી બધાઓ સાથે મેત્રી અનુભવે છે અને તેની રાગદ્વેષની વામના જોછી ધાય

૩ આ ગંતે તેનું દષ્ટિનામ્ય પાવાય છે અને તેનો વિશ્વ
 પ્રેમ યુગ્મ વિકસે છે દેશ, જ્ઞાતિ, વણ કે સમ્પ્રદાયના
 બેદો વચ્ચે પણ તેનું દષ્ટિનામ્ય અભાષિત રહે છે તે
 મમત્તે છે કે, મર્યા પત્રી આગામી જન્મમા હું ડયા,
 કંઈ ભૂમિ પર, ડયા વણુમા, કંઈ જ્ઞાતિમા, કયા સમ્પ્રદાય
 મા, કંઈ સ્થિતિમા અને કંઈ પદ્ધતિના વગમા પેલા
 યદ્યશ નેનુ શુ ઠહી શકાય માટે જોઈ ફેશ, જ્ઞાતિ, વણ
 કે સમ્પ્રદાયના તેમજ ગંગેશ કે ઉત્તરવી પદ્ધતિના અડાતા
 માણુમ સાથે અસહ્વાવ સાખવો કે ફેર ડરવો એ
 વ્યાજબી નથી આમ, આત્મવાના મિહાનથી નિષ્પન્ન
 થના દષ્ટિસમ્પ્રદાયના પરિણામે આત્મવાદી કે પરલોકવાદી
 કાંઈ પ્રાણી નાથે વિરમભાવ ન સાખતા ‘ વદિતા
 સ્વદર્શન ના મધ્યન આદર્શને પોતાના જીવનમા
 ઉનારે છે અને એમ કરી વિશ્વક યાચુના સાધન માથે
 પોતાના આ મહિતના આધનને વણી નાખે છે

અનેક તાકિંડ મનુષ્યોને ઇન્દ્ર મન આનમા ॥
 મ મન્ધમા મન્દે રહે છે પણ જ્ઞાને તેમના પન્ આશ્ત
 આર છે અથવા તેઓ જાય કર આધિના ચિકાર ણને છે,
 ત્યારે તેમનું દુન્ય એકદમ નરમ પત્રી જાય છે તે વખતે
 તેમના સવગી તર્કજાળ વિ આઈ જાય છે અને ડ્રવરની
 સ્મૃતિ તેમના હૃદયપટ પર સહજે અકિન થઈ જાય છે
 તેઓ ડ્રવર નરક બુકે છે, તેને ગમરે છે અને તેની
 આગળ પોતાના કાયગતા, દુઃખલતા, અસાધ્યતા અને
 પાપપરાયણતા વાર વાગ પ્રગટ કરી પોતાની સમ્પૂર્ણ બીરુતા
 મેલર કંદે છે અને સકિનપૂર્ણ બાળી નેનુ શરણ

માગે છે માણું ! હી માનવિક કટુના ગમે તેટલી હોય, પણ આકતના નખતમા તેમા જરૂર ફેર પડે છે અને મરણના નોખત એ તો ગલીગમા ગલીર પરિસ્થિતિ એ વખતે તો કદર નાસ્તિકની નાસ્તિકતા પણ ગળી જાય છે અને હુ ખના પળમાથી છુટવા માટે જેને વિનવવો, કેવું શરણ લેવું એની શોધમા એવું હૃદય અત્યન્ત વ્યાકુળપણે કર્યા કરે છે

આત્મા, પુનર્જન્મ કે ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવા મા ન આવે, પુણ્ય-પાપને કલ્પનામગ્નૂત મિથ્યા મમજવામા આવે તો આધ્યાત્મિક જગતમા કર વરતાઈ જાય, એવી અસંજકતા ફેલાય કે જેની હ્રાં નહિ એવો વિચાર કરતાની સાથે જ કે “આત્મા નથા, ઇશ્વર નથી” હૃદયની તમામ પ્રવ્રત્તા લૂટાઈ જાય છે અને નૈશ્ક્યનો વિષમ મમુદ્ર તેની પર ફરી વળે છે

આત્મા, કર્મ (પુણ્ય-પાપ), પુનર્જન્મ, મોક્ષ અને ઇશ્વર એ ચ ચક એવું છે કે એકને માનતા ખીજા પણ એની માથે આવી જાય છે અર્થાત્ એકને સ્વીકારતા પાચે સ્વીકારાઈ જાય છે અને એકને ઉડાડતા પાચે ઉડી જાય છે આત્માનો સ્વીકાર થયો કે પુનર્જન્મનો સ્વીકાર થઈ જ ગયો અતએવ પુણ્ય-પાપ પણ સાથે આવી જ ગયા આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધિ એજ મોક્ષ એટલે મોક્ષનો સ્વીકાર પણ આત્માની માથે જ આવી જાય અને મોક્ષ એજ ઇશ્વરત્વ અર્થાત્ પરમ શુદ્ધ આત્મા એજ પરમાત્મા અને એ જ ઇશ્વર એટલે ઇશ્વરવાદ પણ આત્મવાદમા જ આવી જાય છે,

ઇશ્વરસિદ્ધિ માટે લાગુ પાસવણની જરૂર નથી
 યોગમા જ સમજી શકાય છે કે, જેમ, જગતમા મલિન
 દર્પણનો હયાતી છે, તેમ શુદ્ધ દર્પણની પણ હયાતી છે
 આ પ્રમાણે, અશુદ્ધ આત્માની હયાતી છે, તે શુદ્ધ
 (પૂર્ણશુદ્ધ) આત્માની વિદ્યમાનતા પણ ન્યાયધર્મિત છે
 મલિન દર્પણ પછી શુદ્ધ દર્પણના અસ્તિત્વનો પણ ખ્યાલ
 આવે છે, તેમ, અશુદ્ધ આત્મા પરથી શુદ્ધ (પૂર્ણશુદ્ધ)
 આત્માના અસ્તિત્વનો પણ ખ્યાલ આવી શકે છે. જીવેલાની
 અશત શુદ્ધિ જોવાય છે, તે પૂર્ણશુદ્ધિ પણ સબવિત
 છે અને જ્યાં જો સધાઈ છે તે જ ઇશ્વર છે

આત્મા જેમ જેમ વિકાસસાધનનો અભ્યાસ કરે છે
 તેમ તેમ તેની ઉન્નતિનો પ્રકર્ષ વધે છે આત્મા મૂઠ
 દશામા હોય છે ત્યારે ' બહિર્ગત્મા ' કહેવાય છે જો પછી
 બદ્રભાવને પ્રાપ્ત થતા ' બદ્રાત્મા ', મધ્યગદ્ગિતને પ્રાપ્ત
 થતા ' અન્તરાત્મા ', સન્માર્ગ પર પ્રગતિ કરતા
 ' મદ્રાત્મા ', વિકાસની મહાન બુધ્ધિ પર આવતા
 ' મહાત્મા ', યોગના ઉચ્ચ શિખર પર પહોંચતા યોગાત્મા
 અને પરમ શુદ્ધિ (પૂર્ણતા)ને પ્રાપ્ત થતા પરમાત્મા
 બને છે આમ, અભ્યાસનો ઉત્કર્ષ પરાક્રમથી પહોંચે છે
 ત્યારે આત્મા પરમાત્મા બને છે આમ પરમાત્મા બનવું
 એનું નામજ ઇશ્વરત્વ જોજ ઇશ્વરપદ કોઈ એક
 વ્યક્તિએ જ ઇશ્વરત્વનો ઇગરો લીધો છે જેમ નથી
 કિન્તુ જે ત્રણ આત્મા જો પુનીત માર્ગે પ્રયાણ કરી પોતાની
 માધનાને વિકસાવતો આગળ વધે અને અભ્યાસના
 શિખર પર પહોંચે તે ઇશ્વર થઈ શકે છે

નરપરતા, ઇન્દ્રિયોની માદકતા અને ચિત્તની ચપલતા પર તા'શ નિતાર ખડે કરાં વાયકના હૃદય પર નિર્મોહ દશાની ભાવના પેદા કરી એજ આધ્યાત્મિક વાર્ધ્યનું કાર્ય છે તટસ્થપણે વિચાર કરીએ તો જગતને કાણ બચુર બનાવવામા અધ્યાત્મશાસ્ત્ર કંઈ ગેરવ્યાજબી કહે છે ? આપણે પોતાની મગી આખે વિષયોની વિષમતા નથી જોતા ? પછી ભોગોને ભાડવામા અધ્યાત્મશાસ્ત્ર શું ખોટું કરે છે ? સ્વચ્છુભચ્છુર અને સન્તાપપર્યવમાથી ભોગોમા લપગાઈ જઈ પોતાના જીવનની દુર્ગતિ કરવી અને આત્મમાનિતા શા'વત લાગને ગુમાવયો એને કેઈ પણ ડહાપણ કહેશે ખરે ? તેમા પણ મનુષ્યજીવન જેવી ઉચ્ચ ગામગી મળવા છતાં માણસ આત્મવિકાસનું લક્ષ્ય જુદી જઈ જડવાદની પૂજામા લગી પડે એ ડેદની દુખનાં વાત ! જીવનના સર્વોત્તમ આદર્શ પર પ્રકાશ નાખવું આ એક જ મદ્દવાકય બમ છે કે—

“ પ્રાપ્તવાન્ સર્વકામાના પરિત્યાગો વિગિવ્યતે ”

અર્થાત્ સર્વ કામોની પ્રાપ્તિ કરતા તેનો ત્યાગ થવી જાય છે આજ કારણ શું હશે ? ભોગોમા આત્માનું મૂરછાંન છે, જ્યારે એનાથી ઉપર ઉડવામા આત્માનો વિકાસ છે ત્યાગ એ આધ્યાત્મિક ચિકિત્સા છે એનાથી, આત્મામા બનાદિ કાળથી ધર કરી બેઠેલા દારુણ મોહ રોગોની ચિકિત્સા થાય છે જેમ જેમ એ ચિકિત્સા મજબૂતપણે આગળ વધે છે, તેમ તેમ આત્માનું આરોગ્ય

વધતું જાય છે અને સમ્પૂર્ણ ત્યાગથી સમ્પૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે

આધ્યાત્મનો ઉપદેશ જરવો જોડેલો સહેલો છે તેટલો આચરવો સહેલો નથી કેટલાક ઉપદેશકુશળ જોવા હોય છે કે ખીજને વૈરાગ્યની ગ્રંથાસના વહેવડાવી રાકે છે, પણ પોતાની શુષ્કતા દૂર કરવાનું કામ તેમને બહુ અઘરું થઈ પડે છે કહેવું સરળ છે, પણ કરવું કઠણ છે સન્યાસ એ આધ્યાત્મિક જીવનની ઉચ્ચ કક્ષા છે પણ તે મોટામાં મોટો પુરુષાર્થસાધ્ય માર્ગ છે એ મહાન્ માર્ગ પર આરોહણ કરવું એ મહાન્ વીર્યવાનનું કામ છે બધાની અરખી યોગ્યતા નથી હોતી અતએવ અધિકાર વગર લાણ પગલુ ભરનાર નીચે પડે એ સ્વાભાવિક ■ ઉચી કક્ષા અહણ કરવા માટે પોતાની યોગ્યતાનું અવલોકન કરવું જરૂરનું છે સુમુક્ષુ અને વૈરાગ્યપ્રિય મનુષ્યને આધ્યાત્મિક કથા તથા ભાવનામાં બહુ મન લાગે છે અને તેમાં તે મારો રમ લે છે છતાં મારાનો મોહ તેનામાં છૂટી શકતો નથી આ જાતના ઉદાહરણો બહુ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે એનું કારણ મોહદગ્ધ છે મોહદગ્ધ હોય તો આગળનો માર્ગ સરળ થઈ જાય પરંતુ મોહદગ્ધ હોવી એ કઠિનમાં કઠિન કામ છે છતાં જગતની વ્યવહારગતિ પર વિચિત્રનાર સમારવાસી વર્ગ પણ પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમના અગત્યના વ્યવહારને બાધ ન આવે તેમ આધ્યાત્મિક ભાવના ખિલતી શકે છે, આધ્યાત્મિક વર્તન પોષી શકે છે, આધ્યાત્મિક જીવન જીવી શકે છે, એમાં સુદલ શક

નથી તેઓએ જીવનનો સાચો આદર્શ મ્યાન પર લઈ
 મ સારમા રહેવા છતાં, સમાજ યત્નકારના જોવા લિખ્ત
 ન થયું જોઈએ કે મનુષ્યજીવન પામ્યાનો સાર ન નિકળે
 જૂઠ્ઠાશ્રમમા રહીને પણ તેઓ આત્મવિરેક દાખવા
 શકે છે અને આધ્યાત્મિક વૃત્તિને પોષા શકે છે જેમ જેમ
 એ વૃત્તિ પોષાય છે, તેમ તેમ જૂઠ્ઠાશ્રમની પ્રવૃત્તિમા
 આમકિત મન્દ પડતી જાય છે અને તેમ તેમ આધ્યાત્મ
 યોગ વધુ ખિલતો જાય છે આ પ્રમાણે જાવનાવિભૂષિત,
 દષ્ટિસમ્પન્ન સરકારી આત્મા યોગવશાત્ જૂઠ્ઠાસ
 ઝેડી ન શકવાની હાલતમા પણ, અમારનુમિમા રહી
 રહી પોતાની આધ્યાત્મિક પ્રગતિ સાધે છે અને જગતને
 આદર્શરૂપ બને છે

ચાહે ઉચ ન નીચ શઝાય, પણ આદર્શ તો ઉચો
 હોનો જોઈએ નિર્બીજ દલા પર ન પડેલી શઝાય,
 છતાં એ મહેનત આદન તો આપણું આપણી દષ્ટિ
 સમુખ રાખેજો જોઈએ એ આદર્શ જાયે આચરણમા
 ન મૂકી મકાય, તોયે એનું ચિન્તન, મનન બહુ જરૂરનું
 છે એ દિવ્ય માર્ગની, એ પ્રત્યક્ષ વિભૂતિની જાવના
 પ્રિય લાગની જોઈએ એ સમ્યન્ધી તત્ત્વજ્ઞાન એ ઉંચામા
 ઉચુ બને પરમાશ્ચક તત્ત્વજ્ઞાન છે એનું અનુશીલન
 જરૂર કરશે નેહલો લાભ છે આત્મા તેટલો હળવો
 થશે અને ધીર ધીરે તેનું વીચ પુદ થતું જશે એ
 પ્રકારનો આશ્રાય જેટલો પુષ્ટ થતો જશે, આત્મા તેટલો
 વીર્યમય થત બનતો જશે અને અન્તતો જતવા એનું
 સુંદર પરિણામ એ આવશે કે આત્મવીર્યનો પ્રચલ

વિકાસ થતા મહાનુભાવ આત્મા મોહનાં જાળને વીંખી નાખી બહાર આવગે અને આધ્યાત્મિક સાધનામાં આગળ વધી આત્મશુદ્ધિની મગ્નમય ભૂમિને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થશે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થનો અહીં પરિચય આપવો એ કરતા વાચક મહારાય ન્વય ગ્રન્થમાં પ્રવેશ કરી અવલોકે એ વધારે યોગ્ય સમજી છુ આઠ પ્રકરણોમાં આ ગ્રન્થ પૂરો થાય છે પહેલું પ્રકરણ સામાન્ય છે એ પછીના છ પ્રકરણો ચોક્કસ વિષય પર વિવેચન કરનારા છે અને છેલ્લું પ્રકરણ “અન્તિમ ઉદ્દગાર” છે આ સંસ્કૃત ગ્રન્થનું પ્રણયન મે વિક્રમમ વત્ ૧૯૭૪ માં કરેલું, અને વિ સ ૧૯૭૬ માં મુબઈના ચતુર્માસમાં તેનું પ્રથમ પ્રકાશન થયું હતું તેનું આ દ્વિતીય સંસ્કરણ પ્રગટ થાય છે પ્રથમ સંસ્કરણમાં સંસ્કૃત ગ્રન્થ ગુજરાતી અને અંગ્રેજી બન્નેમાં અનુવાદ તેમજ વિસ્તૃત વિવેચન સાથે પ્રગટ થયો હતો, જ્યારે પ્રસ્તુત સંસ્કરણમાં કેવળ ગુજરાતી અનુવાદ માત્ર માથે બહાર આવે છે પણ તે બહુ મુદ્દાસાધારણ સાથે. ગ્રન્થની શ્લોકમંજ્યા પાંચસોથી ઉપર છે સંસ્કૃત સાથે યોગ્યત્વ તેનું ગુજરાતી સંસ્કૃતના અનભિશ ગુજરાતીઓ અગર ગુજરાતી જાણનારાઓને ઉપયોગી થશે વાચક વાચે, વિચારે અને જીવનમાં ઉતારવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરે એજ શુભેચ્છા.

ન્યાયવિજય.

विषय-निर्देश ।

प्रथम-प्रकरणम्—	<u>आत्मजाग्रति ।</u>	७० १
द्वितीय-प्रकरणम्—	<u>पूर्वसेवा ।</u>	६०
तृतीय-प्रकरणम्—	<u>अष्टाङ्गयोग ।</u>	८३
चतुर्थ-प्रकरणम्—	<u>कषाय-ज्वर ।</u>	१५३
पञ्चम-प्रकरणम्—	<u>ध्यानसामग्री ।</u>	१९७
षष्ठ-प्रकरणम्—	<u>ध्यानमिति ।</u>	२२१
सप्तम-प्रकरणम्—	<u>योगश्रेणी ।</u>	२४१
अष्टम-प्रकरणम्—	<u>अन्तिम उद्धार ।</u>	२५३

अध्यात्मतत्त्वालोकः ।

6 12

1 1 1 1

1

प्रथम-प्रकरणम् ।

आत्मजागृतिः ।

१

अन्यात्मवीर्यमनसगम्य

पीत्वा कणेहत्य विष निगन्तु ।

अनादिकमप्रचयात्मक य

त्रिषा प्रवन्दे परमात्मनस्तान् ॥

२

एन हहा ! शास्त्रविशारद्व

मनयहेतुश्च वच पटुत्वम् ।

विज्ञानवतुत्वमपार्थक्यं च

नास्वादितोऽध्यात्मसुधारसश्चेत् ॥

३

ज्ञानम्य भवेन्तपस क्रियाया

प्रयोजनं भवितुमकमव ।

चेत समाधौ सति कमण्ये

विशोधनादात्मगुणप्रकाश ॥

४

ध्यानं च मौनं च तप क्रिया च

नाध्यान्ममार्गाभिमुखीभवचेत् ।

न तर्हि कल्याणनिबन्धन म्याद्

युक्ता हि नन्द्याभिमुखी प्रवृत्ति ॥

૧

જેમણે અધ્યાત્મરૂપ અતીન્દ્રિય અમૃતનું પરિપૂર્ણ પાન કરી અનાદિ કર્મમૂલરૂપ વિષને હણી નાખ્યું છે તે પરમ આત્માઓને મનમાં વાચા કર્મણા વન્દન કરે છુ

૨

જે આત્મા-મુધાનું રમાન્વાદન નથી, તે સખેદ કહેવું જોઈએ કે, ગમે તેટલું શાસ્ત્રપાકિત્ય પણ હણાયલું ગણાય અને વાણીકૌશલ અનર્થકારી બને તથા વિજ્ઞાન વિદ્યાની વિશારદતા નિરર્થક બાય

૩

જ્ઞાન, ભક્તિ, તપ અને ક્રિયાનું આ એકજ પ્રયોજન છે કે, ચિત્તની નમાધિના માર્ગે કર્મલેપનું નિકન્દન થતા આત્મશુષ્કોનો પ્રકાશ થાય

૪

ધ્યાન, મૌન, તપ, ક્રિયા એ બધું અધ્યાત્મમાગની સમ્મુખ ન હોય તો કન્યાણુસાધક ન બને લક્ષ્યસમ્મુખ ૪ પ્રવૃત્તિ યોગ્ય ગણાય

५

द्वीप पयोधौ कलिं मरौ च
 दीप निशाया शिखिं हिमे च ।
 काले करान् लयत दुराण
 मध्यात्मनस्त्वं बहुभागधर ॥

६

जरा जराया मरणं च मृत्यो
 मवापन्नामपि रामयश्मा ।
 जन्मदुर्बिजाग्निरनन्तविद्या—
 निजानमध्यात्ममहोदयश्री ॥

७

तऽपि प्रचण्डा मन्त्रस्य बाणा—
 शिखिद्राकुलं ये क्रियत तपोऽपि ।
 अध्यात्मवर्माऽपिहिते तु चित्ते
 निःशयं कुण्ठिततां व्रजन्ति ॥

८

अध्यात्मधाराधरसन्निपात
 मनोभरीं पुण्यति यामवीजम् ।
 पुण्याङ्कुरा निर्भरमुल्लसन्ति
 सर्वत्र शान्तिं प्रसरीत्सरीति ॥

૫

સમુદ્રમા દ્વીપ, મરુભૂમિમા વૃક્ષ, રાત્રિમા દીપક
અને હિમ-ઘટુમા અગ્નિનો યોગ, તેમ કરાલ કલિકાલમા
અધ્યાત્મનો યોગ દુર્લભ છે મહાન્ લાગ્યવાન એ દુર્લભ
તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે

૬

મહોદયા અધ્યાત્મ-વિભૂતિ એ જરાને માથે જરા
છે, મૃત્યુનું મોત છે અને સર્વ રોગો પર ક્ષય-પાત છે
એ જન્મ-મરણના ચક્રરૂપ વૃક્ષના મૂળમા આગ છે
અને અનન્ત વિદ્યાનું ઉદ્ભવ-સ્થાન છે

૭

કામદેવના તે પ્રયત્ન બાણો પશુ-જેઓ તપને પશુ
છિદ્રાકુલ કરી મૂકે છે-અધ્યાત્મરૂપ બપૂરથી ઢ કાયલા
ચિત્ત આગળ ખરેખર ખુઠા પડી જાય છે

૮

મનરૂપ મરુપદેશમા અધ્યાત્મ-જલધર વરસતા
યોગબીજ પુષ્ટ થાય છે, પુષ્પાકુરો અધિકાધિક ઉલ્લસિત
થાય છે અને સર્વત્ર ખૂબ શાન્તિ પ્રમરે છે

९

अध्यात्मभार्तु प्रसङ्गप्रताप
मनोनगय्या परिभासमान ।
कुनस्तम । शुष्यति भोग-पङ्क,
कषायचौरि प्रपलाय्यते च ॥

१०

आनन्दपूर्णा च सुधा समार्धि
वितन्वनऽध्यात्मसुधाकराय ।
स्पृहा यन्त्रिये हृदि नाविरासीत्
पशुर्न रूपेण स मोघजन्मा ॥

११

अध्यात्मशब्दं पटु यो न्धाति
भवद् भय तस्य कुतस्त्रिलोभ्याम् ।
आत्मस्वतन्त्रो विमलात्मकोऽनु-
भवन् स शान्तिं विहरत्यनन्ताम् ॥

१२

विधाय पापान्यतिपीषणानि
यऽनन्तदुःखातिथयो नभृवु ।
एतादृशानप्युदीधग्द यत्
किं वर्ण्यतेऽध्यात्मगसायन तत् ॥

૯

મનરૂપ નગરીમા પ્રસરતા પ્રતાપવાળો અધ્યાત્મ-
સૂર્ય તપતા તિમિર કેમ રહે । લોગપ ક તો મુકાઈ જાય
અને કપાયરૂપ ચારોને ત્યાથી ભાગવુ પડે

૧૦

આનન્દપૂર્ણ સમાધિ-મુધાને પ્રસરાવતા એવા
અધ્યાત્મ-મુધાકરની નૃપ્તિ જેના હૃદયમા જાગૃત નથી
થઈ, તે નિસ્સાર નિર્થક જન્મધારી માણસ માણસના
આકારમા પશુ છે

૧૧

જેણે અધ્યાત્મ-શત્રુને યથાવત્ ધારણ કર્યું છે,
તેને ત્રણ જગત્મા કોનો ભય હોય । એવો આત્મસ્વતન્ત્ર
નિર્માળ આત્મા અનન્ત શાન્તિ અનુભવતો વિહરે છે

૧૨

મહાભય કર પાપો કરી જેઓ અનન્ત દુઝોના
અતિથિ બનેલા, એવાઓને પણ જેણે ઉદ્ધર્યા છે તે
અધ્યાત્મ-રસાયણ કેમ વર્ણવ્યું જાય

१७

शुद्धान्ततत्त्व प्रविषाय लक्ष्य-

ममूहृष्ट्या वियते यदेन ।

अध्यात्ममाहुर्मुनिपुङ्गवास्तद,

चिह्नं प्रबुद्धात्मन एतन्स्ति ॥

१८

कल्याणमूत किमपीह तत्त्व

मनो मम प्रोत्सहते प्रवक्तुम् ।

यत्नीच्छथाध्यात्मनगाधिरोह

निषोषतद हृदयेन सुज्ञा । ॥

१९

पुण्यप्रभावान्महो निशिष्ट

सम्पद्यन् मानुषजन्मयोग ।

मार्थक्यमेन च नयन्ति मन्त

सन्दाननं स्व चरित विशोभ ॥

२०

प्रामान्यनन्तानि वृष्यनन

मोह-जीवन

२१ ।

૧૭

શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને લક્ષ્ય કરી અમૂઢ દષ્ટિથી જે કરાય તેને મુનિપુત્રવે ' અધ્યાત્મ ' કહે છે પ્રભુદ્ધ આત્માનુ આ લક્ષણ છે

૧૮

અહીં કઈક કટ્યાણુભૂત તત્ત્વ કહેવાને માટે મન ઉત્સાહ ધરાવે છે સજ્જનો ! જે અધ્યાત્મ-પર્વત પર આરોહણ કરવા ચાહતા હો તો આ ઉપદેશ કરાતો જ્ઞાન પ્રવાહ એક મનથી સાબળો !

૧૯

મહાન્ પુણ્યપ્રભાવે વિગિષ્ટ મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થાય છે મુજનો મત્ય જ્ઞાન ઠારા પોતાના આરિત્રની શુદ્ધિ કરી એ મહાન્ જન્મને મક્કલ બનાવે છે

૨૦

મોહાવરણથી આવૃત એવા આ જીવે અનન્ત સરીશે ધારણ કર્યા છે મોહની હયાતીમા દેહનો યોગ નિશ્ચિતજ છે અને દેહના યોગે હુ ખ પણ એટલુ જ નિશ્ચિત છે

२१

शरीरिणा जन्म-जरा-मृतीना
 दुग्धानि शास्त्रानुमवा वृन्ति ।
 रोगादिजातानि पुन विद्यन्ति
 तानि प्रमेयानि भवाम्बुराशौ ॥

२२

दहान्तरानागमनाय तस्माद्,
 मोहं निहन्तु सुधियो यतन्त ।
 मोहो हि ससार-महालयस्य
 स्तम्भ समस्तासुखदृशवीजम् ॥

२३

सर्वेऽपि तेषां प्रभवन्ति मोहाद्,
 मोहस्य नाश नहि तत्प्रचार ।
 सत्यवमध्यात्मवचोरहस्य
 विवक्तिनश्चेतसि धारयन्ति ॥

२४

शरीरमेवात्मनया विवृन्तो
 विवृन्ति नैतत् स्रु-‘कोऽहमस्मि’ ।
 इह जगन् रिस्मृतवन् स्वमेव
 स्पस्मिन् भ्रम स्फूर्नेति कीदृशोऽयम् ॥

૨૧

પ્રાણીના જન્મ-જરા-મરણના હું ખો જોમ શાસ્ત્ર વર્ણિત છે, તેમ અનુભવસિદ્ધ પણ છે વળી એ સિવાય આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, શોક-સન્તાપના બીજા હું ખો ભવસમુદ્રમાં કેટલા ગણવા ।

૨૨

માટે ફરી શરીરયોગ ન થવા દેવા માટે મુશ્કેલી જન્મ મોહને હણવા પ્રયત્ન કરે છે કેમકે મોહ જ સસાર-મહાલયનો સ્તંભ છે અને એ જ તમામ હું ખવૃક્ષોનું બીજ છે

૨૩

તમામ પુરાણો મોહમાથી ઉદ્ધારે છે મોહનો નાશ થતા કેઈ પણ દોષને અવકાશ મળતો નથી. અધ્યાત્મવાણીનું આ રહસ્ય છે અને વિવેકી હૃદયમાં એ પ્રકાશે છે

૨૪

શરીરને જ જોયો આત્મા મગજે છે તેઓ નથી સમજતા કે ‘ હું કાણુ છું ’ આ જગત્ પોતાને જ ભૂલી ગયું છે પોતાને પોતાનો આ કેવો ભ્રમ ।

२९

न तत् सुख विभ्रानि भूभुजोऽपि
 न तत् सुख स्वर्गसतो न चेन्द्रा ।
 यस्मिन् सुख तुष्टमन प्रभूत
 विवकिनो निर्गमयन्ति कालम् ॥

३०

कामोद्भव शर्म यन्ति लोक
 दिव्य च दवालयसद्गत यत् ।
 तृष्णाक्षयोद्भूतसुखश्रियोऽग्रे
 तद्योतवद भानुमतस्तत्त्वम् ॥

३१

इहामि को नाम विधाय यत्र
 मयन्वभाव सुखमाप्नुयाम् ।
 सर्वेऽपि कमाशयबन्धभाज
 करोतु स्वस्वात्महित कुत क । ॥

३२

सर्वे च तृष्णानलनापनसा
 शान्तानि कम्पापयितु शम क । ।
 त्रियन सम्बन्धविधिश्च कन ।
 न तस्य हि क्वापि फलवहत्वम् ।

૨૯

તે સુખ રાજ્યોની પાસે નથી, અને તે સુખ દેવતા
ઓ તથા ઇન્દ્રોને પણ નથી, કે આત્મસન્તોષજનિત
જે સુખમા વિવેકી લોકો કાલનિર્ગમન કરે છે

૩૦

લોકમા કામરતિસમ્ભૂત જે સુખ છે અને દેવાલય
સંગત જે દિવ્ય સુખ છે, તે તૃષ્ણાક્ષયજનિત સુખની
આગળ, સૂચ્ય આગળ અગીયાના સરખુ તુચ્છ છે

૩૧

સ સારમા એવો કોણ છે કે જેના પર મમત્વ કરી
સુખ પામીએ ! બધા કર્મવાસનાના બન્ધનથી બદ્ધ છે
કોણ કોની પામેથી આત્મહિત સાધી શકે ?

૩૨

બધા તૃષ્ણાગ્નિના તાપમા બળી રહ્યા છે કોણ
કોને શાન્તિ આપી શકે ? સમ્બન્ધ કોની સાથે કરવો ?
કેમકે કયાય પણ સબન્ધ કરવામા સફલતા નથી

३३

सर्वे पराधीनतयैव सन्ति
 क क स्वतन्त्र क्षमत विधातुम् ।
 स्वयं दरिद्रो हि परं विधातु-
 मृद्ध कथङ्कारमलम्भविष्णु ! ॥

३४

सर्वो जन स्वार्थनिमग्नचेता
 स्वार्थश्च सम्यन्धविधानस्त ।
 प्रेमप्रदीपस्य स एव तैल
 स्वार्थे समाप्ते खडु क किमीय ? ॥

३५

यस्यास्ति वित्त प्रचुरं तदीया
 भवन्ति सर्वे मृदुलस्वभावम् ।
 दारिद्र्य आप्ते तु सहोन्नेरोऽपि
 प्रेमी वयस्योऽपि पराङ्मुख स्यात् ॥

३६

पितेति मातति सहोन्नेति
 मित्रेति कर्मस्फुरणोपजानम् ।
 अवास्तव ग्वत्त्वपि मन्दमेधा
 सम्यन्धमात्मीयतया प्रवृत्ति ॥

૩૩

બધા પરાધીન િ કોણ કોને સ્વતન્ત્ર બનાવી શકે !
પોતે જ દરિદ્ર હોય, તે બીજાને કેવી રીતે સમૃદ્ધ બનાવી
શકે !

૩૪

બધા પોતાના સ્વાર્થમા મશગૂલ છે સ્વાર્થ જ
સમ્બન્ધનો સર્જનહાર છે એ જ પ્રેમરૂપ દીપકનું તેલ
છે સ્વાર્થ ખતમ થયો કે પછી કોણ કોને ?

૩૫

જેની પાને પ્રચુર ધન છે, બધા નમ્રતાપૂર્વક તેના
બને છે પણ દરિદ્ર દશા પ્રાપ્ત થતા સ્નેહી સહોદર અને
પ્રેમી મિત્ર પણ પરાઉંચુપ થઈ જાય છે

૩૬

પિતા, માતા, સહોદર, મિત્ર એ બધો મમ્બન્ધ
કર્મસંકારના વિમ્પુરણ પર રચાયેલો છે અતએવ તે
અવાસ્તવિક છે છતા મન્દમતિ એ સમ્બન્ધને આત્માનો
પારમાર્થિક સમ્બન્ધ સમજે છે

३७

न कोऽपि कस्यापि समस्ति लोकं
 वृथैव मोहाद् व्ययते जनोऽवम् ।
 अ-यात्मदृष्ट्या परिचिन्तयेच्चैद्
 निस्सारमेतन्निखिलं प्रतीयात् ॥

३८

महालवारामसुगोचनादि
 यद् बाह्यदृष्ट्या परिदृश्यमानम्- ।
 भवद् विमोहाय तदेव वस्तु
 वैराग्यलक्ष्म्यै पुनरात्मदृष्ट्या ॥

३९

दुःखं विना निश्चिन दृश्यत न
 सुखस्य लेशोऽपि भवप्रपञ्चे ।
 तथाप्यहो ! वैषयिकं प्रसङ्गं
 सुखम्वरूपं भविनो विदन्ति ॥

४०

मरीचिका वारितया निःशोक्य
 भृगो यथा धावति भूरितृष्ण ।
 भोगान् सुखन्वन तथा विजित्वा
 धावन्त्यहो ! तान् प्रति देहभाज ॥

૩૭

વસ્તુત જગત્મા કોઈ કોઈનું નથી પ્રાણી ફાગટ
મોહથી પીડાય છે અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી ચિન્તાન કરાય તો
આ સમગ્ર નિસ્સાર જણાય

૩૮

મહેલ, ખાગ અને રમણી વગેરે જે બાહ્ય દૃષ્ટિથી
જોતા મોહ ઉપજાવે છે, તે જ અન્તર્દૃષ્ટિથી જોતા વૈરાગ્ય
કારક બને છે

૩૯

લવપ્રપચમા હુખ વિના કંઈ મુખનો લેશ પણ
દેખાતો નથી છતાં પ્રાણી વૈષયિક પ્રસંગને મુખસ્વરૂપ
સમજે છે

૪૦

બહુ તૃપ્તિ મૃગ ઝાઝવાને પાણી મમળ તે તરફ
ઢોડ લગાવે છે, તેમ પ્રાણી ભોગોને મુખ સમજ તે તરફ
ઢોડે છે

४१

कस्त्रिकासौरभलुधचता
 मृगो यथा धावति तन्निमित्तम् ।
 न वसि तु स्वोत्तरवर्तिर्नो ता
 प्राणी तथा सौख्यकृत सुखात्मा ॥

४२

प्रभातकाले दिनमध्यकाले
 साय च काले ग्लु वैसदृश्यम् ।
 पदार्थमार्थं परिदृश्यमान
 ससार आस्था क्षणभङ्गरे क्व । ॥

४३

सम्बन्ध औपाधिक एव सर्व
 संसारवास वसता जनानाम् ।
 स्वभावसिद्ध परमार्थरूप
 चिद्रूपसम्बन्धमुपक्षसे किम् ? ॥

४४

नारी किमीया तनय किमीयो
 मित्रं किमीय पितरौ किमीयो ।
 गन्तव्यमकाकिन एव हीत
 पुण्य च पाप च पर सह स्यात् ॥

૪૧

કસ્તૂરીની મુગન્ધ પર હુન્ધ થયું છે ચિત્ત જેનું
એવો મૃગ કસ્તૂરી-નિમિત્તે દોડાદોડ કરે છે, પણ નથી
જાણતો કે એ વસ્તુ એના ઉદરમાં જ વિદ્યમાન છે, તેમ
પ્રાણી મુખ માટે આમતેમ કાક્ષા મારે છે, પણ નથી
જાણતો કે એનો આત્મા પોતે જ અનન્ત આનન્દમય છે

૪૨

પ્રભાતકાલમાં, મધ્યાહ્નકાલમાં અને સાયકાલમાં
વસ્તુઓના વિસદૃશ પરિણામ સ્પષ્ટ દૃશ્યમાન છે દાણુ-
લગુર સ સારમાં આસ્થા કયા !

૪૩

સ સારવાસમાં વમતા પ્રાણિ-જગત્નો આ તમામ
મગ્નન્ધ ઔપાધિક છે ખરો સમ્બન્ધ જે સ્વભાવસિદ્ધ
■ તે ચૈતન્યસ્વરૂપ છે તેની ઉપેક્ષા કેમ કરે છે ?

૪૪

અધ્યાત્મદૃષ્ટિએ વિચારીએ તો શ્રી કૌની, પુત્ર
કૌનો, મિત્ર કૌનો, માળાપ કૌનો, અહીંથી એકલાએ જ
જવાનું છે સાથે આવવામાં ફક્ત પુણ્ય ને પાપ જ,

४९

गिरेर्गुहाया नलधेश्व मये
पातालमूमौ त्रिशालये वा ।
ववाप्येत्तु मृत्योस्तु भवेन्न गुप्त
स भूर्भुव स्वस्त्रिनय हि शास्ति ॥

४६

उद्दण्डनेर्देवत्वमन्यपास्त-
जगद्बला दु सहतेनउमा ।
प्रशासति म्य सितिमण्डलं ये
तेऽपि प्रयाता खलु रिक्तहस्ता ॥

४७

जेगीव्यते स्मेन्दुमयुक्तशुभ्र
यशो यत्नीय पृथिवीमलेऽस्मिन् ।
महाभुजात्मप्रपि ह्वा यमेन
ज्यादाय वक्त्रे सहसा प्रमुता ॥

४८

महाऋषोऽय धनकोश एष
इमा समुख्य परिवार एष ।
ध्यायन्निति स्यान्मनुज प्रफुल्लो
दृशोस्तु सम्मीलितयोर्न किञ्चित् ॥

આ મહાલય છે, આ ધનલયર છે, આ રમણીઓ
 છે, આ પરિવાર છે એમ પોતાના વેલવનુ ચિન્તન કરતો
 માણસ મનમાં ખુશ થાય છે, પણ આખો મિયાઈ કે
 પછી કંઈ નથી.

४९

अनन देहेन करिष्यस यत्
 पुण्य तदन्यत्र भव सहाय - ।
 गमिष्यतस्त भविता, न तु स्वात्
 परिच्छदादेकतमोऽपि कश्चित् ॥

५०

भक्ति त्रिलोक्यामपि क शरण्यो
 नीवस्य नानाविधदुःखभाज । ।
 धर्म शरण्योऽपि न सेव्यत चद्
 दुःखानुपद्भस्य कुत क्षय स्यात् ! ॥

५१

संसारदावानङ्गाहतस
 आत्मैष धर्मोपवन श्रयेच्चेत् ।
 क्व तस्य दुःखानुभवावकाश !
 कीदृक् तमो भास्वति भासमाने ! ॥

५२

मानव पुष्पानि पितव पाति
 भ्रानव च स्निह्यति मित्रवच्च ।
 प्रीणानि धर्म परिपाल्यमानो
 न युन्यते तत्र निरादरत्वम् ॥

૪૯

આ શરીરથી જે પુણ્ય કર્મ કરીશ, તે પરલોકમાં જઈશ ત્યાં તને મહાયક થશે પરંતુ કુટુંબપરિવારમાંથી કોઈ મહાયક થવાનું નથી

૫૦

નાનાવિધ દુ ખોથી આર્ત જીવને ત્રણ લોકમાં કોઈ શરણુ નથી શરણુ લેવા યોગ્ય ધર્મ છે તે પણ જો ન આશ્રાય તો દુ ખનો નાશ કેમ સધાય

૫૧

સ સારદાવાનજની જવાળામાં બળતો આત્મા જો ધર્મના બગીચાનો આશ્રય લ્યે તો તેને દુ ખ અનુભવવાનું ન રહે સૂર્ય જ્યાં તપતો હોય ત્યાં અન્ધકાર કેવો !

૫૨

ધર્મનું આરાધન કરનારને ધર્મ માતાની જેમ પોષણ ડરે છે, પિતાની જેમ રક્ષણ કરે છે, બ્રાતાની જેમ સ્નેહ કરે છે અને મિત્રની જેમ પ્રીતિ પમાડે છે માટે ધર્મ તરફ અનાદર કરવો ઠીક નથી

९३

॥८८॥ अथास्यान्व सति प्रतिमा च कीर्तिः ॥ १८८ ॥ ८

॥ १८९ ॥ १०॥ अथास्यान्व सति प्रतिमा च कीर्तिः ॥ १८९ ॥ १०

यस्य प्रभावेण तमेव धर्म- ॥ १९० ॥ ११ ॥ ११

मुपसत चेन करोपि साधु ॥

९४

॥८९॥ इच्छन्ति धर्मस्य फलं तु-लोकाः ॥ १९० ॥ ११

॥ १९१ ॥ १२॥ इच्छन्ति धर्मस्य फलं तु-लोकाः ॥ १९१ ॥ १२

इच्छन्ति पापस्य फलं तु नैव ॥ १९२ ॥ १३ ॥ १३

परायणास्तत्करणे तु सन्ति ॥

९५

॥९०॥ अपान्त आग्रस्य फलानि त्वेत् ततः ॥ १९३ ॥ १४

॥ १९४ ॥ १५॥ सरक्षणं तस्य विधेयमेव ॥ १९४ ॥ १५

॥ १९५ ॥ १६॥ एवं च मौन्याधिगमाय कायाः ॥ १९५ ॥ १६

तुवन्त्यबोधा नहि धर्मरक्षाम् ॥

९६

॥९१॥ सुखस्य मूलं सुखं धर्म एव- ॥ १९६ ॥ १७

॥ १९७ ॥ १८॥ निजते च मूलं क्व कलोपलभ्य ॥ १९७ ॥ १८

॥ १९८ ॥ १९॥ आरुण्यशास्त्राविनिवृत्तन तद् ॥ १९८ ॥ १९

विहाय धर्मं सुखमेव यत् ॥ १९९ ॥ २० ॥ २०

૫૪

સ્વાસ્થ્ય, શક્તિ, શુદ્ધિ અને હિત્તિ એ બધું જેના પ્રભાવે મેળવી મુખની મઆ ભોગવી રહ્યો છે, તે જ ધર્મ તરફ બેઠરકારી રખાય એટલીક નથી જાણ

॥ જાણું જાણું જાણું જાણું

૫૪

હોકો ધર્મના ફળ આંદે છે, પણ પાપધર્મસંધનમા આંદર બનતા નથી પણ પાપ ફળ આંદર નથી, પણ પાપ આચરવામા જમતું કેદલું - મરતું છે જ

॥ જાણું જાણું જાણું જાણું

૫૫

આખાના ફળ ધર્મ હિતિ તે ન્તેમુ રક્ષણે રક્ષુ જ નેમુએ એ જ પ્રમાણે મુખની પ્રાપ્તિ માટે ધર્મરક્ષુ કર્તવ્ય છે, જે, અસ જન કરતો નથી જ

॥ જાણું જાણું જાણું જાણું

૫૬

મુખનું મૂળ ધર્મ છે મૂળ કષાતો પ્રક્રિયાસિ કેવી ધર્મને હક્કસેલીને મુખાભોગવવું એ અરેખર જે શાખા પર બેસવું તે જ શાખાને કાપવા બરાબર છે

। જાણું જાણું જાણું જાણું

१७

यु लोकायामि निनधरी धी-
 युगु पुन मगिनि मदेव ।
 तस्मान् प्रमाद परिहाय धर्मै
 समुपय न्यान् मननं शुभका ॥

१८

मुद्धे विजयं यत्न मदेव
 योगं तयाऽप्यङ्गुली विहाय ।
 यो न तस्मै स्वामिनाऽऽप्यङ्गुलि
 जानीहि कर्तव्यदिशं स्वर्दम्याम् ॥

१९

भुक्तानि भाज्यानि सुरासकानि
 पीतानि पयानि श्यादुनानि ।
 यान् बहिस्तान् तिन शरीरं
 कीदृक् तदा तपु विख्यापार ॥

२०

रसायनं भवनं सर्वकारि
 भुङ्क्ते पुन पौष्टिकमात्रनानि ।
 तयापि ना नष्टं च नि देह-तुल्यम्
 पञ्चावरोपीयश्चन्द्रपाव ॥

૫૭

શરીર ક્ષણધ્વમી છે, લક્ષ્મી વિનશ્વર છે, મૃત્યુ મદા પામેજ છે માટે સમજી માણસે ધર્મમાધનમા પ્રમાદ ન કરતા નિરન્તર ઉદ્યત રહેવું ઘટે

૫૮

શરીરને પોષી અને અલકૃત કરી હમેશા વિલામ ભોગવે છે, પણ તે માટે તું અહીં આવ્યો નથી તારી કર્તવ્ય-દિશા સમજ ।

૫૯

મુન્દર રોગકે ભોજન લીધા હોય અને અદ્ભુત રમના પીણા પીધા હોય પણ જ્યારે શરીર તેને બહાર ફેંકે છે ત્યારે તેમા કેવી વિરૂપતા હોય છે ।

૬૦

હમેશા રસાયણ મેલો અને પૌષ્ટિક ભોજન કરો, તો પણ આ દેહ-કુચ્છનો જે સમ્ભાવશેષ બનવાનો અવભાષ છે તે મટવાનો નથી

१११

४५१६ तगै प्रपूर्णाभेतिहा शरीर- ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥
 १ ॥ १५ ॥ १ ॥ मन्तस्थितत्वमुन्नो मन्तव्य ॥ १५ ॥ १५ ॥
 यत्न बहिस्ते प्रक्रीयन्ति ॥ १५ ॥ १ ॥ १५ ॥
 नीनानन पश्यति दुःखमेव ॥

११२

४५१७ शरीरमोह परिहाय चेत- ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥
 १ ॥ १५ ॥ १५ ॥ शुद्धौ प्रपन्न मन्त विधेय ॥ १५ ॥ १५ ॥
 न देहशुद्धौ पुत्पार्थसिद्धि- ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥
 श्विते तु शुद्धे पुत्पार्थसिद्धि ॥

११३

४५१८ अन्यत्र मोक्षान्तिवास्तव श- ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥
 ४५१८ १५ ॥ देहश्च मोक्षश्च मियो निरदौ ॥ १५ ॥ १५ ॥
 मुमुक्षुस्तेन न देहमोह ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥
 कुर्वन्ति, कुर्वन्ति मुमुक्षवस्तु ॥

११४

४५१९ अम्मानसाराद् वेपुषो यथार्थ- ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥
 ४५१९ १५ ॥ सारं ममाकीर्तसि यद्यशप्तुम् ॥ १५ ॥ १५ ॥
 परोपकारेण महाव्रतन ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥
 स्वस्योपकार मतिमन् । विधेहि ॥

૬૧

હેહધારીનું શરીર રોગોથી ભરપૂર છે એ રોગો અન્દર હોય ત્યાં મુઘી માણસ મદાન્ધ છે, પણ જ્યારે તે બહાર આવે છે ત્યારે માણસ બાપડો દીન બની જાય છે અને સર્વત્ર દુઃખ જ ભાળે છે

૬૨

શરીરમોહ દૂર કરી ચિત્તની શુદ્ધિ માટે પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. હેહશુદ્ધિમા પુરુષાર્થસિદ્ધિ નથી, પણ ચિત્તની શુદ્ધિમા પુરુષાર્થસિદ્ધિ છે

૬૩

મોક્ષ મિવાય અન્યત્ર વાસ્તવિક મુખ નથી, અને હેહ તથા મોક્ષ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે માટે મુમુક્ષુઓ હેહ મોહમા નથી પડતા પણ એ મોહમા મુમુક્ષુઓ (ભોગેચ્છુ) પડે છે

૬૪

ઓ મુનિ ! આ અસાર શરીરમાથી વાસ્તવિક સાર મેળવવા ઇચ્છા હોય તો પરોપકારનું મહાન્ મત સ્વીકાર કર પરોપકારથી આત્મોપકાર સાધ

६५

यनैर देहेन विवेकहीना
 संसारबीज परिपोषयन्ति ।
 तेनैव देहेन विवकभाज
 संसारबीजं परिशोषयन्ति ॥

६६

मिष्टाश्रमभोग कुरत समान
 द्वौ मानुषावेकनरस्तु तत्र— ।
 बध्नाति कमाणि निहन्ति चान्यो
 मोहे विवेकं च विनृम्भमाणे ॥

६७

चेद् धावतो जीवन्मो न जाना
 जान पुन पश्यत एव यात ।
 तथापि हिंसाफलमाप्तिं स्या—
 न्मूढ, द्वितीये न धृतोपयोगे ॥

६८

अशुद्धमन्त्रं करणं भ्रमाय
 विशुद्धमन्त्रं करणं शिवाय ।
 मनामलानां प्रतिपात एव
 महत्तमं पौरुषमामनन्ति ॥

૬૫

જે શરીર વડે વિવેકહીન સંસારના બીજને પુષ્ટ કરે છે, તે જ શરીર વડે વિવેકશાસ્ત્રી સંસારના બીજને મુકવી નાખે છે

૬૬

જે માણસો મમાન મિષ્ટાન્ન જમી રહ્યા છે તેમાં એક મોહવશ હોઈ જમતા જમતા કર્મ બાધે છે, બ્યારે બીજો વિવેકદષ્ટિના યોગે કર્મને હણે છે

૬૭

કદાચ દોડતા માણસથી લવવિરાધના ન થઈ અને નોંધને ચાલતા માણસથી લવવિરાધના થઈ છતાં હિંસાનો દોષ પહેલા ઉપયોગમૂઢ માણસને લાગે, પણ બીજા ઉપયોગસમ્પન્નને ન લાગે

૬૮

અગુહ્ય અન્ત કરણ બ્રમણ માટે છે અને વિદ્યુદ અન્ત કરણ કંટ્યાણ માટે છે મ્હોટામાં મ્હોટો પુણ્ય મનના મેલને કાપવામાં છે

६९

राग च रोष च परत्र कुर्वन्
 धृया जनो यापयति स्वजन्म ।
 मुग्ध च शान्ति परमार्यवृत्त्या
 चित्तम्य साम्य मजनो भवेताम् ॥

७०

परोक्षनौ किं परिविद्यम त्व
 परक्षतौ किं वहमे प्रमोन्म् ।।
 स्पृशन्ति नान्य तव दुर्विकस्या-
 म्स्यामेव बानन्ति तु कर्मपाशौ ॥

७१

दुश्चिन्तन यन् विद्यन परत्र
 प्रतिध्वनि स्व समुपैति तम्य ।
 आभाततोऽन्यत्र विधीयमानात्
 प्रत्याहनि स्व समुपस्थिता स्यात् ॥

७२

परोक्षतौ चेत् तव दुष्प्रयत्नै
 क्षतिर्भान् कस्तव तत्र लाभ ? ।
 पुष्पजसूया विफलं परत्र
 स्वस्यैव हानि कथमातनोषि ? ॥

૬૬

બીજા પર રાગ ને રોષ કરતો મન્દમતિ પોતાની નિન્દગીને વૃથા શુભાવે છે ચિત્તની મમવૃત્તિ જેણે પ્રાપ્ત કરી છે તેને જ સાચુ મુખ અને વાસ્તવિક શાન્તિ પ્રાપ્ત છે

૭૦

બીજાની ઉન્નતિમા તું ખિન્ન થાય છે અને બીજાની હાનિમા ખુશ થાય છ એ શા માટે ? યાદ રાખ કે તારા દુષ્ટ વિકલ્પો બીજાને અપર્ષિતા નથી, પણ ઉલટું તનેજ કર્મના પાશોમા જકડે છે

૭૧

બીજાને માટે જે બુદ્ધિ ચિતવાય છે, તેની પ્રતિધ્વનિ પોતાનીજ ઉપર પડે છે માણસ બીજા પર આઘાત કરે છે, પણ તેનો પ્રત્યાઘાત તેને પોતાનેજ લાગે છે

૭૨

તારા અધમ પ્રયત્નોથી બીજાની ઉન્નતિને ધક્કો પહોચે તેમા તને શો લાભ ? ફ્રાગટ બીજા ઉપર અમૂયા પોષતો ગા માટે તું તારી પોતાનીજ હાનિ કરી રહ્યો છે ?

७३

धर्मो महानस्मि परोपकार
 परापकारो महस्ति पापम् ।
 विहाय धर्मं चरणं च पाप
 सुषामनादृत्य विषम्य पानम् ॥

७४

मार्गं पुण्यं प्रपन्नं धनीय
 प्रवर्धमानोऽन्यभागधयम् ।
 तमन्यथाकर्तुमत्र न कोऽपि
 कस्मैचिदीप्येन्न विवक्तिं चेत् ॥

७५

अभ्युन्नतिश्चावनतिश्च यत् स्यात्
 पुण्यस्य पापस्य च नृम्भितं तत् ।
 क्षीणं च पुण्यंऽभ्युन्नयो व्यपैति
 तन्नश्चरे शर्मणि को विमोहः ॥

७६

तेश्वर्यमात्रोऽयं भुजा विचित्रं
 चिन्तयसे मुह्यसि वा कथं त्वम् ? ।
 विपाक एवास्ति हि कर्मणोऽसौ
 पाताय लुप्तस्य च पुण्यभोगः ॥

૭૩

પરોપકાર એ મહાન્ ધર્મ છે અને પરાપકાર એ મહાન્ પાપ છે ધર્મ છોડી પાપ આચરવું એ અમૃત મૂકી વિષ પીવા જેવું ॥

૭૪

જેવું પ્રબલ પુણ્ય જાગતું છે તેના વૃદ્ધિશક્તી ભાગ્યોદયને અન્યથા કરવા દુનિયામા કોઈ સમર્થ નથી પછી ઇર્ષ્યા શા માટે ? વિવેકી હૃદય કોઈ ઉપર ઇર્ષ્યા ન કરે

૭૫

દુનિયામા ‘ ચઢતી ’, ‘ પડતી ’ એ પુણ્ય, પાપનું વિસ્ફુરણ છે પુણ્ય ખલામ થતા ઉદયનો અન્ત આવે છે પછી નાશવન્ત મુખ પર મોહ શો ?

૭૬

દુનિયામા વિચિત્ર પ્રકારના ઐશ્વર્ય જોઈ તું કેમ તાત્પર્ય ધાય છે ? કેમ મોહ પામે છે ? એ કર્મનો વિપાક છે અને પુણ્યનો ભોગવટો લુપ્ત આણીને પતનનું કારણ ધાય છે

७७

इन्द्रा सुराश्चकभृतो नरेन्द्रा
 महौजस श्रीपतय मुरूपा ।
 सर्वेऽपि कर्मप्रमवा मयन्ति
 कस्तत् सता कर्मफले विमोहः ॥

७८

विभाव्य घीमान् क्षणिरं समग्रं
 विश्वप्रपञ्चं निपुण स्वदृष्ट्या
 मोहानधीन स्वमनो विधाय
 गच्छेत् पथनात्महितावहेन ॥

७९

सदा निरीकेत निर्जं चरित्रं
 यच्छुद्धिमाप्नोति विहीयत वा
 हार्नि च वृद्धिं च धनम्य पश्यन्
 मूढं स्ववृत्ते न दृशं करोति ॥

८०

करोषि दृष्टिं न गुण परस्य
 दोषान् ग्रहीतुं तु स्याऽमि सज्ज ।
 युक्तं न ते शूकरवत् पुरीष
 परस्य दोषं रमणं विधातुम् ॥

૭૭

ઇન્દ્રો, દેવો, ચક્રવર્તીઓ, નરેન્દ્રો અને મહાન્ વીરો,
ધનપતિઓ તથા મુન્દર રૂપમૂર્તિઓ એ બધા કર્મથી
સર્જાયેલા છે પછી કર્મ-ફળમા મુસને મોહ શો હોય ?

૭૮

સમગ્ર વિશ્વપ્રપ અને પોતાની દૃષ્ટિથી બરાબર ક્ષણિક
સમજી અને પોતાના ચિત્તને મોહથી સ્વતન્ત્ર બનાવી
આત્માના હિતસાધક માર્ગે પ્રગતિ કરવી ઘટે ત્યાજ
બુદ્ધિનુ સાક્ષ્ય છે

૭૯

હમેશા મનુષ્યે પોતાના ચારિત્રનુ નિરીક્ષણ કરવુ
જોઇએ કે તે મુધરતુ જાય છે કે બગડતુ જાય છે મૂઢ
માણુમ પોતાના ધનની હાનિ-વૃદ્ધિ પર ધ્યાન રાખે છે,
પણ પોતાના ચારિત્રની શી દશા છે તે તરફ ધ્યાન
આપતો નથી

૮૦

બીજાના ગુણ પર તારી દૃષ્ટિ જતી નથી, પણ
બીજાના દોષો ગ્રહણ કરવામા તુ હમેશા તૈયાર રહે છે
જેમ બુ ડને અશુચિમા મજાહ પડે છે, તેમ તને બીજાના
દોષોમા આનન્દ પડે છે પણ એ ઠીક નથી

८१

दोषानुषङ्ग सकलोऽपि लोको
 निर्दूषणस्त्वस्ति स वीतराग ।
 न किं पुन पश्यसि दृष्टमान-
 महो ! स्वयोरिव पदोरपस्तात् ॥

८२

बृथान्यचिन्तां कथमातनोपि ?
 बृथान्यकार्यै किमुपभिन स्या ? ।
 किं धूमपुञ्जे यतसे ग्रहीतु
 विक्लमजाल मनसि प्रतन्वन् ? ॥

८३

अपाचिकीर्तयैदि दुःखयोग
 निवारय च चरिताबिन्दित्वम् ।
 सुखश्रिय वाञ्छसि वास्तवीं चेन्
 सदा सदाचारपरायण स्या ॥

८४

सुखस्य दुःखस्य न काऽपि दाता
 जीव समुत्पादयति स्वयं तत् ।
 दुःखं समाह्वय च दूयतऽङ्ग-
 स्तदेति नामन्त्रणमन्त्रण ॥

૮૧

દોષયુક્ત આણુ જગત્ છે નિર્દોષ તો એક માત્ર
વીતરાગ પરમાત્મા છે પણ તુ તારા પોતાનાજ પગ
નીચે બળતુ કેમ જોતો નથી ?

૮૨

નકામો શા માટે પારકી ચિન્તા લઈ કરે છે ? બ્યથા
કેમ પારકી પ આત્મા પડે છે ? મનની અન્દર વિકલ્પજન
રચી ધૂમાડાના બાયકા ભરવા જેવું કેમ કરે છે ?

૮૩

હુ ખના સ યોગને ખસેડવા ચાહતો હોય તો
હુરાચરણ મૂકી દે સાચુ મુખ મેળવવું હોય તો મહા
સદાચારપરાયણ બન

૮૪

મુખ, હુ ખ આપનાર બીજું કોઈ નથી શુવ પોતે
તે પેદા કરે છે હુ ખને બોલાવીને પછી અજ પ્રાણી હુ ખી
થાય છે કેમકે આમન્ત્રણ વગર હુ ખ પણ કયા આવવા
નવર છે ?

८५

सुखं च दुःखं च शरीरिपृष्ठे
 लभ्ये यथाकमविपाकयोगम् ।
 मत्तो न तु स्याद्दुदये सुखस्य
 न व्याकुलः स्याद् विपदश्च योगे ॥

८६

निशाविरामे निवसः समेति
 दिनावसानं च निशोपयानि ।
 एवंप्रकारं सुखदुःखचक्रं
 विज्ञाय सुज्ञो न भवदधीरः ॥

८७

उदेति रक्तोऽस्तमुपैति रक्तः
 सहस्रभानुर्वित्तो यथैष ।
 तथा महान्तोऽपि समत्वमानः
 भयस्ययोगे च विपत्तियोगे ॥

८८

समुन्ज्वलः स्यात् कनकं यथाग्नौ
 विपत्तियोगेऽपि महान्तथैव ।
 दुःखप्रसङ्गं खड्गं सत्त्व-हेम्नः
 परीक्षणे स्यात् कथपट्टिकम् ॥

૮૫

કર્મવિપાકના યોગ અનુસાર મુખ, દુ ખ પ્રાણીની પાછળ લાગેલા છે પણ મુખનો લાભ થતા ઉન્નત ન થઈએ અને દુ ખ આવતા વ્યાકુળ ન થઈએ

૮૬

રાત્રિનો વિરામ થતા દિવસ ઉગે છે અને દિવસ અસ્ત થતા રાત પડે છે આ પ્રમાણે જગત્મા મુખ-દુ ખનું ચક્ર ચાલ્યા કરે છે આમ સમજી મુક્ત જન અધીરો ન થાય

૮૭

જેમ સૂર્ય ઉદય પામતા લાલ હોય છે અને અસ્ત થતા પશુ લાલ હોય છે, તેમ મહાન્ આત્માઓ મમ્પત્તિ અને વિપત્તિના સમયમા મમલાવશીલ હોય છે

૮૮

અગ્નિના તાપમા મુવર્ણ જેમ શુદ્ધ થાય છે, તેમ મહાન્ આત્મા વિપત્તિના વખતમા વિશેષ ઉજ્જ્વળ બને છે દુ ખપ્રસંગ સત્વરે મુવર્ણની પરીક્ષા કરવામા કસોટી જેવો છે

८९

प्राप्ता विपत्तिर्नियमन योग्या
 दुध्यानतो नैव निवायत सा ।
 सहेत ता शान्तनया विवकी
 दुध्यानत प्रतपुत कर्मबन्ध ॥

९०

महान्तमादर्शमवयिवांस
 स्वरूपलाम सतत यनन्त ।
 स्वरूपलाभे सति नास्ति किञ्चित्
 प्राप्तव्यमिन्यात्ममुख सदा स्यात् ॥

९१

अय जनो मातृमुख शिशुत्व
 तारण्यकाले तरणीमुखश्च ।
 जराऽऽगमे पुत्रमुख पुन स्याद्
 विमूर्धीरात्ममुखस्तु न स्यात् ॥

९२

भानौ भवच्छूकरवन् पुरीष
 तत पुनमन्मथगर्भे म्यान् ।
 भरद्वा स्याज्जरा प्रहारे
 यवेन्मनुष्यो न पुनमनुष्य ॥

૮૯

પ્રાપ્ત વિપત્તિ અવશ્ય ભોગવવી પડે છે દુધ્યાનથી તે નિવારી શકાતી નથી એટલા માટે શાન્તિપૂર્વક સહન કરી લેવી રહી દુધ્યાનથી ઉલટું કર્મ બધાય

૯૦

મહાન્ આદર્શનો જેમને અનુભવ થયો છે તેઓ સ્વરૂપલાભની કિશોરિયા હોમશા પોતાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખે છે આત્મલાભ થતા કંઈ પણ બીજી પ્રાપ્ત કરવાનું રહેતું નથી માટે આત્માભિમુખ થવામાં કલ્યાણ છે

૯૧

આ માણસ બાલપણમાં માતાની તરફ મોહો કરી જેમે છે, યૌવનકાળમાં સ્ત્રી તરફ મોહો ફેરવે છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર સામું મોહુ કરે છે પણ મૂઢમતિ કદી આત્મા તરફ મુખ કરતો નથી

૯૨

આ માણસ પ્રથમ તો (બચપણમાં) અશુચિમાં ભૂંડની જેમ આળોટતો હોય છે, પછી (જીવાની આવતા) કામચેષ્ટામાં ગધેડા જેવો બને છે, અને એ પછી ઘડ-પણમાં એની જુદા બળદ જેવી હાલત થાય છે પણ મનુષ્ય મનુષ્ય બનતો નથી

९७

कर्मोद्भव नाटकमेतदस्ति

क्षणाद् विलीन शरदभ्रवत् स्यात् ।

सुस्पष्टवैरस्य इह प्रपञ्चे

न बुद्धिमान् मोहवशम्बद स्यात् ॥

९८

क्षुत्क्षामकुक्षि क्षितिपोऽपि मिथु-

रोगैर्महौजा अपि जर्जर स्यात् ।

अथ पतेद् दारणमुन्नतोऽपि

विनश्वरोऽय मवभूतियोग ॥

९९

दुःखान्यपाराण्यनुभूय यत्र

शरीरभागो जनिमाप्नुवन्ति ।

विलाक्य तत् स्थानकमेव भूयो

दृष्यन्ति हा । दारण एष काम । ॥

१००

भयन्मतिश्चेद् विषयानुपत्त्या

शम समायास्यति कामतर्प ।

तदतन्त्रज्ञानविगृम्भितत्वं

विवर्धनं पावकवद् घृतन ॥

૬૭

આ કર્મસમુદ્ધૂત નાટક છે શરદ્દના વાદળની જેમ
ક્ષણવારમા વિખરાઈ જાય છે સ્પષ્ટ વિરસ આ પ્રપચમા
બુદ્ધિમાન્ મોહવશ ન થાય

૬૮

રાજા પણ ક્ષુધાક્ષામકુક્ષિ જની લિક્ષા મારુ રખડે
છે અને મહાન્ બલવાન્ પણ રોગોથી જર્જરદેહ જની
જાય છે ઉન્નત દશાએ પહોચેલાનુ પણ ઘોર અધ પતન
ધાય છે ખરેખર ભવ-વિભૂતિ વિનશ્વર છે

૬૯

જે સ્થાનમા અપાર દુ ખો અનુભવી મનુષ્ય જન્મ લે
છે, તે જ સ્થાનને ફરી અવલોકતા માણસ ખુશ થાય છે
અહા ! ગજબ કામવાસના !

૧૦૦

વિષયાનુષંગથી કામતૃષ્ણા શાન્ત પડશે એમ જો
કોઈ માનતો હોય તો તે ભૂલસરેલુ છે ધીની આદુતિથી
અગ્નિ જેમ વધે છે, તેમ વિષયભોગથી કામતૃષ્ણા વધે છે

१०१

प्रतिष्ठिता यत्र शरीरशक्ति-
 रधिष्ठिनो यत्र धियो विकास ।
 व्यवस्थिता यत्र सुरूप-कान्ति-
 मोहावृतो हन्ति तदव वीर्यम् ॥

१०२

वैराग्यपीयूषरसेन धौत-
 मप्याशु चेतो मलिन पुनः स्यात्- ।
 विकारहेतौ निवृत्त प्रयात,
 आत्मा स्वयं हन्ति हि दुर्बल स्वम् ॥

१०३

जगत्त्रयीशासनशक्तितोऽपि
 मनोवशीकारबल प्रधानम् ।
 विकारहेतौ सति विक्रियन्त
 न ये त एव प्रभवो यथाथा ॥

१०४

धैर्यस्थिरं सविक्रमद्विवक्त
 प्रचण्डवैर्यं निपयाद् विरक्तम् ।
 अयात्मचिन्तानिरत मनश्चेन्
 किं तस्य कुर्यान्मत्तं शिखण्डी ! ॥

૧૦૧

તેની અન્કર શરીરનું બળ પ્રમથકું છે એટલે
બુદ્ધિવિપ્રાસનો આધાર છે અને એટલે જ તેની
ની શક્તિ છે તે જ વીર્યનિરૂપણના નામ
નામે છે ।

૧૦૨

વૈગમ્યરૂપ અમૃતરસથી દૂર રહે તેમજ
સાધન પામે આવતા ક્ષીણ રૂપે સ્થિત રહે
છે ખરેખર નિર્બળ નહીં જેટલું જેટલું બળ

૧૦૩

ત્રણ અનંતરૂપ અમૃતરસના અનંતરૂપ
મનને વશ કરવું જોઈએ તે નિર્બળરૂપ
ઉપસ્થિતિમાં રહે તેમજ અમૃતરસના
જ સાચા વીર છે

૧૦૪

મન ક્ષીણરૂપે રહે તેમજ અમૃતરસના
પ્રયત્ન દ્વારા અમૃતરસના અનંતરૂપ
અધ્યક્ષરૂપે રહે તેમજ અમૃતરસના
કરવડે રહે

અને
સ્તવીએ
છે,

१०५

यथा मन सारथिरिन्द्रियाश्वान्
 युक्ते तथा त विषयेषु यान्ति ।
 निपानयन्त्याशु च तत्र जीव-
 मतोऽधिक क परतन्त्रमाव । ॥

१०६

विनश्वरं विश्वमसारमेतत्
 ज्ञात्वा स्थिरीकृत्य मन स्वकीयम् ।
 विचारयान्त करणे यथावत्
 कल्याणससाधनमात्मन क्व ॥

१०७

स एव धीरो बलवान् स एव
 स एव विद्वान् स पुनर्महात्मा ।
 येनन्द्रियाणामुपरि स्वसत्ता
 विस्तारिता मानसनिर्जयेन ॥

१०८

नितेन्द्रिय शान्तमन प्रतिष्ठितं
 कषायमुक्त ममनाविवर्जितम् ।
 विरक्तिभाज स्तुमहे महात्मक
 स एव सार उभत स्म जीवनात् ॥

૧૦૫

મનરૂપ સારથિ ઇન્દ્રિયરૂપ ઘોડાઓને જેમ પ્રેરે છે તેમ તે ઘોડાઓ વિષયોમા જાય છે અને જીવને ત્યા પટકે છે આથી વધુ પરાધીનતા બીજી કઈ હોય !

૧૦૬

આ બધું વિનમ્રવર અને અસાર મમજી, અને પોતાના મનને સ્થિર કરી અન્ત કરણમા બરાબર વિચાર કર કે આત્માનુ સાચુ કલ્યાણ શેમા છે !

૧૦૭

તે જ ધીર છે, તે જ બલવાન છે, તે જ વિદ્વાન છે અને તેજ મહાત્મા છે, કે જેણે પોતાના મનને કાબૂમા કરી પોતાની ઇન્દ્રિયો ઉપર પોતાની સત્તા જમાવી છે

૧૦૮

જિતેન્દ્રિય, શાન્તમન પ્રતિષ્ઠિત, કપાયમુક્ત અને મમતાવિરહિત જોવા વિરક્ત આત્મયોગીને અમે સ્તુતીએ છીએ જીવનનો ખરો સાર જોણે જ મેળવ્યો છે,

१०९

मुख बान्धन् सर्वस्त्रिगमनि तत्पर्यं प्रयतते
 तथापि स्नेशोयान् मनतमनुयायोनि विविधान् ।
 तद्वत् ससार विषयविषदु खैरुग्रहन
 विदित्वा नि सङ्गीभयति रमन् ध्यात्मानि बुध ॥

११०

पूजानन्तस्वभाव परमविमुरय शुद्धचैतन्यरूप
 सर्वाङ्गासिप्रकाशोऽहह तपि जडे कर्मणि सविग्रय ।
 मूर्ति नीतो नितान्त तत्तथ विमलता ननुमेन यतलं
 प्राप्युक्त धान मृप स्मरत हृन्तया कममृमि स मोह ॥

१११

हृत्वा स्वस्य हृत्तय-कमन् भुक्तवाह्यप्रसक्त
 शान्त्यारामे समुपविशनादनेमान्मानमुर्ध्व - ।
 मन्त्रं हहा । कुम्भ सुधियाऽनान्ति वाशरुद्ध
 क म्यान् स्वात्मोपरि हतन्त्यो मूर्त्तिशेखरोऽपि । ॥

११२

इत्येव गृहिणोऽपि चेनसि सदा सद्धाननात्मनाद
 अध्यात्म रचयन्ति आस्चरितास्तत्त्वप्रबोधोन्म्वला ।
 एतेनैव पथा च तऽपि यवना मुच्यन्त एवासुताद ,
 इत्येव परिभाषित परिमितोऽध्यात्मोपदेशो मृदु ॥

૧૦૯

ત્રણ જગત્માં સર્વ પ્રાણીઓ મુખને ચાહે છે અને તે માટે પ્રયત્ન કરે છે, છતા હમેશા જાતજાતના હુ ખો ભોગવે છે આમ, સ સાર વિષયરૂપ વિષના હુ ખોલુ ગહન જ ગહ છે એમ મમજી મુજ જન નિ સ ગ દશા પ્રાપ્ત કરી આત્મદશામાં રમણુ કરે છે-આત્મદશામાં રમણુ કરવાનુ યોગ્ય ધારે છે

૧૧૦

પૂર્ણ આનન્દસ્વભાવ, પરમવિભુ, શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ અને સર્વપ્રકાશક જ્યોતિ સ્વરૂપ એવા આત્માને પણ જડ કર્મોએ વળગીને અત્યન્ત મલિન હાલતમાં મૂકી દીધા છે હવે એને પાછો નિર્મળ ચિત્તિમાં લાવવા પ્રયત્ન ફેરવો અને, આગળ કહેવાયુ છે તેમ, કર્મની ભૂમિ એક માત્ર મોહ છે એ વાતને સ્મરણુમાં રાખો

૧૧૧

સુજો ! બહારના પ્રસંગો મૂકી હૃદય-કમળને સ્વસ્થ બનાવી શાન્તિના બગીચામાં ઉપસ્થિત થાઓ ! અને અનાદિપાશબદ્ધ આત્માના ઉદ્ધાર માટે મહાન્ પરામર્શ કરો પોતાના ઉપર કોણ નિદય હોય ! મૂઢમાં મૂઢ પણ એવો ન હોય

૧૧૨

આ પ્રમાણે, સદાચરણસમ્પન્ન અને તત્ત્વબોધથી ઉજ્જવળ એવા ગૃહસ્થો પણ હમેશા સદ્ભાવનાનુ આલમ્બન લઈ પોતાના ચિત્ત પર અધ્યાત્મની રચના કરી શકે છે અને આ જ માર્ગે તેઓ પણ હુ ખપૂર્ણ મ સારથી છૂટી શકે છે

આમ અધ્યાત્મનો પરિમિત અને સુગમ ઉપદેશ આ પ્રથમ પ્રકરણમાં લાવ્યો

द्वितीय-प्रकरणम् ।

‘ पूर्वसेवा ’ ।

१

योगाधिरोहो न हि दुष्करश्चेत्
 किं दुष्करं तर्हि जगत्त्रयेऽपि ।
 यागस्य मृमावविरोहणार्थ-
 मादाबुधाय परिदर्श्यतेऽयम् ॥

२

भक्तिगुरुणा परमात्मनश्चाऽऽ-
 चारस्य शुद्धिस्तपसि प्रवृत्ति
 निश्चेयस द्वेषविवर्जितत्व-
 मिय सताऽदर्शयत 'पूर्वसेवा' ॥

३

पिता च माता च कृष्णगुरुश्च
 ज्ञातयवृद्धा पुनरेतन्नीया ।
 धर्मप्रकाशप्रवणाश्च सन्त
 सता मत श्रीगुरुवर्गे एव ॥

४

कर्तव्य एतस्य सत्ता प्रणाम-
 श्रितेऽप्यमुग्धिन् बहुमान एव ।
 पुरोऽस्य सम्यग् विनयप्रवृत्ति-
 नावगवाढस्य निरोधन च ॥

५

आराध्यमाव ग्रयमाऽस्ति पित्रो-
 विमानयस्तो लघुधीर्बुधोऽपि-
 आराधयेद् धर्मगुरुकर्मौ किं
 नावदमूलस्तरेष्वन हि ॥

६

महोपकारौ पितरौ प्रसिद्धौ
 कर्तव्यमात्रं हि तयात्पास्ति ।
 मोहानुलास्ते परिताप्य ये ता-
 विच्छन्ति धमाचरण विधातुम् ॥

७

वृद्धस्य सेवा गुरुलोकसेवा
 ग्लानस्य सेवा पुनरात्मवा ।
 कल्याणलाभस्य महान् स पन्था
 सवाप्रबानो हि मनुष्यधर्म ॥

८

अपक्षपाता शुचितत्त्वबोधा
 महाव्रतेषु स्थिरता दधाना ।
 अमङ्गिन शान्त-गभीर-धीग
 धर्मोपदेशा गुरवो विरक्ता ॥

૫

સહુથી પ્રથમ આરાધ્ય સ્થાન માતાપિતાનું છે તે પડિત માણસ પણ મન્દમતિ છે કે જે તેમની સાથે અનાદરભાવથી વર્તે છે એવો માણસ ધર્મશુદ્ધિની ચરણ ભક્તિ પણ શુ કરશે । જેનું મૂળ મજબૂત નથી તે વૃક્ષ શુ વધવાનું હતું !

૬

માતાપિતા મહાન્ ઉપકારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે તેમની ભક્તિ એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે તે માણસે મોહાકુલ છે કે જેઓ તેમને સન્તાપમા બળતા મૂંઝી ધર્મસાધન કરવાની આકાંક્ષા રાખે છે

૭

વૃદ્ધની સેવા, વડીલોની સેવા, ગુરુઓની સેવા, ગ્લાનની સેવા અને દુષ્ટીની સેવા એ કલ્યાણપ્રાપ્તિનો મહાન્ માર્ગ છે સેવા એ મુખ્ય મનુષ્યધર્મ છે

૮

જેઓ પક્ષપાતરહિત છે, જેઓ શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનથી વિભૂષિત છે, જેઓ મહામતોની આધનવિધિમા નિશ્ચલ છે અને જેઓ ગાન્ત, ગમ્ભીર, ધીર તેમજ સ ગવિમુક્ત છે એવા વિરક્ત ધર્મપ્રકાશક સન્તો શુરુ છે,

९

तथाविधा श्रोतुंवा भवाब्धौ
 स्वय तरीतु न पर यतन्ते ।
 उद्धतुंमन्यानपि देहभाज ,
 परोपकाराय सता हि यत्न ॥

१०

न यत्र रागाद्विद्रोपलेशो
 ज्ञान च यत्राखिरतत्त्वभासि ।
 स पूर्णशुद्धो भगवान् परात्मा
 सता मतो ' ब्रह्म ' पदामिधेय ॥

११

रागेण रोयेण वय प्रपूणा-
 स्तथैव देवोऽपि हि सम्भवचेत् ।
 कस्तत्र चास्मासु च तर्हि मदो
 विवक्तुमर्हन्ति बुधा यथावत् ॥

१२

अरागभाव पुरुषार्थसाध्यो
 देवस्य तत्त्व परम तदेव ।
 रागाग्निोष्णध्वपक्वतवत्सु
 मद्य परज्योतिरुदति पूणम् ॥

૯

એવા ગુરુઓ ભવસમુદ્રમા કેવળ પોતેજ તરવાનો પ્રયત્ન કરે છે એમ નથી, પણ ખીન્નઓનો ઉદ્ધાર કરવામા પણ યત્નવાન હોય છે સુજનોનો પ્રયત્ન પરાપકાર માટે હોય છે

૧૦

જે રાગદ્વેષાદિ સર્વ દોષોથી સર્વથા વિમુક્ત છે અને જેનું જ્ઞાન મહાતત્ત્વપ્રકાશક છે એવો પૂર્ણશુદ્ધ પરમાત્મા 'દેવ' કહેવાય છે

૧૧

રાગ અને દ્વેષથી આપણે ભરેલા છીએ દેવ પણ એવોજ હોય તો પછી તેમા ને આપણામા શો ફેર રહે ? વિજ્ઞા આ વિષયમા ખરાબર વિવેક કરી શકે છે

૧૨

વીતરાગ સ્થિતિ પરમ પુરુષાર્થના યોગે સાધ્ય છે એ જ દેવનું મુખ્ય તત્ત્વ છે રાગાદિ દોષો ક્ષીણ થતાની વાર જ તત્કાલ પૂર્ણ પરબ્ર્યોતિ ઉદિત થાય છે

१२

यो वीतराग परमेश्वर सोऽ
 प्रिय प्रिय वा नहि तस्य निश्चित् ।
 रागादिसत्ताऽऽवरणानि नाम
 तद्वान् न शुद्धो न च सर्वदर्शी ॥

१४

वय सरागा प्रभुरस्तराग
 किञ्चिज्ज्ञताऽस्मासु स सर्ववदी ।
 सोऽनन्तवीर्यो वयमल्पवीर्या
 अस्माकमाराध्यतम स देव ॥

१५

प्रमोर्गुणाना स्मरणात् स्वचेत -
 शोधप्रवीणीपवन हि पूजा ।
 अरास्य दोषान् गुणचार वृत्तं
 सद्गु मत्त कर्मविधि समग्र ॥

१६

विठासगोष्ठीं विविधा विधातु
 मिलेत् सहस्र समय सदापि ।
 सम्प्रार्थनायै परमेश्वरस्य
 नैवाऽववाशोऽहह मोहरोग ॥ ॥

૧૩

જે વીતરાગ છે તે પરમેશ્વર છે તેને કંઈ પણ પ્રિય કે અપ્રિય નથી રાગાદિ દોષો એ જ આવરણ છે એવા આવરણવાળો ન શુદ્ધ હોઈ શકે, ન પૂર્ણતત્ત્વદર્શી હોઈ શકે

૧૪

આપણે રાગી છીએ, જ્યારે દેવ વીતરાગ છે, આપણે અદ્વય છીએ, જ્યારે તે સર્વવિત્ છે, આપણે અદ્વયીય છીએ, જ્યારે તે અનન્તવીર્ય છે એ જ કારણ છે કે આપણે માટે એ પરમ આરાધ્ય છે

૧૫

પરમાત્માના ગુણોના ચિન્તનદ્વારા પોતાના ચિત્ત-સંશોધનમાં તત્પર થવું એનું નામ જ પૂજા છે પોતાની અન્દર જે ભુરાઈઓ હોય તેને દૂર કરી ગુણોન્નવલ્લભી બનવા માટે જ સમગ્ર ક્રિયાકાંડ, પૂજાવિધિ વગેરે ચોજવામાં આવ્યા ॥

૧૬

વિવિધ વિલામો ભોગવવાને હમેશા ખુશીથી વખત મળી શકે પણ પ્રભુપ્રાર્થના માટે કુરસદ ન મળે ! કેવો મોહ-રોગ !

१७

असौ यत्नीय स्पृहयालु चेन
 आत्मोन्नतिं वास्तविकीं समस्ति ।
 समर्चितु भागवर्णीं विभूतिं
 कथञ्चिदप्यन्यथाशमेव ॥

१८

आकापवादेकपदीनिगस
 सुसिण्णत्वं च कृतज्ञता च ।
 सर्वत्र निन्दापरिवर्जनेन च
 सता स्तव प्रस्तुतयोम्यवाक्स्त्वम् ॥

१९

उत्तरता दृढ्ययवर्जनेन च
 कृतप्रतिज्ञापरिपात्रेण च ।
 नालस्यवश्य पुनराग्रहश्च
 सुयोग्यकार्येषु विवकबुद्ध्या ॥

२०

अदैन्यमापन्नपि, नम्रता च
 सम्पत्प्रकर्षे, महता च मार्गे- ।
 समाररक्षाऽऽनन्द-मान्दवं च
 सन्तोषवृत्तिं सुविचारता च ॥

૧૭

જેનુ ચિત્ત આત્માની વાસ્તવિક ઉન્નતિ સાધવાને
ઉત્સુક છે તે પરમાત્માની મહાન્ જીવન-વિભૂતિના
અર્ચનનો વખત જરૂર મેળવી શકે

૧૮

લોકાપવાદના માર્ગનો ત્યાગ, મુદ્દાક્ષિણ્ય, કૃતજ્ઞતા,
નિન્દાવર્જન, મુજનોની શુભસ્તુતિ, મમયોચિત વાણી
વ્યવહાર,

૧૯

ઉદાર વૃત્તિ, અપચયવર્જન, શ્રદ્ધા કરેલ પ્રતિજ્ઞાનું
પરિપાલન, આલસ્યનો ત્યાગ, યોગ્ય કાર્યોના વિષયમાં
વિવેકવિભૂષિત આશ્રદ્ધ,

૨૦

આપત્તિના વખતમાં અહીનભાવ, સમ્પત્તિના પ્રકર્ષ
માં નમ્ર વૃત્તિ, મહાન્ પુરુષોના માર્ગ પર આરોહણ
કરવાની અભિલાષા, ઋણીતા, મૃદુતા, સન્તોષવૃત્તિ,
મુવિચારણા,

२९

रोगादियोगे सति पारवश्य
 कष्ट मनुष्य सहते समग्रम् ।
 उद्देश आत्मोन्नतिसम्पदस्तु
 स्वाधीनताया न तप करोति ॥

३०

बदन्ति सन्त, प्रतिपद्यत च
 दावाग्निकस्तो भव एष भीम ।
 विषित्ररूपास्ति च कर्मसृष्टि-
 स्तद् भोगकीटीभवितु न युक्तम् ॥

३१

त्यागेन मुक्ति स्तु भोगतो न
 भोगाश्च रोगाश्च भजन्ति मैत्रीम् ।
 मोक्षो भवच्छेद विषयानुषक्ते-
 भवे तदा को वत पर्यन् स्यात् ॥

३२

अन्त शरीर प्रचरन्ति कर्म-
 प्रत्यर्धिनो शुक्लान्तशौया ।
 अर्ते प्रवश्य यदि पोषणीया
 नार्त्त प्रवश्य यन् शोषणीया ॥

૨૯

રોગાદિ હાલતમા માણસ પરવશપણે બધુ દુખ મહન કરે છે, પણ સ્વાધીન સ્થિતિમા આત્મકલ્યાણના ઉદ્દેશે તપ કરતો નથી !

૩૦

તત્પરો કહે છે અને આપણે અનુભવીએ છીએ કે આ સ સાર લય કર દાવાનલ સમાન છે વળી કર્મસૃષ્ટિ વિચિત્ર પ્રકારની છે માટે ભોગદીટક બનવુ એ ડહાપણ નથી

૩૧

મુક્તિ ત્યાગથી છે, ભોગથી નથી.. ભોગો અને રોગોની પરમ્પર મૈત્રી છે વિષયાનુષંગથી ભે મોક્ષ થતો હોય તો પછી કોઈનુ પણ લવબમણ નહિ રહે

૩૨

શરીરની (શરીરરૂપ કિલ્લાની) અન્દર અનન્ત બલથી ગર્જતા કર્મરૂપ શત્રુઓ પોતાનો અગ્રો જમા !! ભેઠા છે તેમને ભે પોષવા હોય તો તે ‘ કિલ્લા ’ની અન્દર અન્ન પહોંચાડવુ અને ભે શોષી નાખવા હોય તો ન પહોંચાડવુ [હ્રુબ્ધ વૃત્તિથી કરતો ભોગ કર્મશત્રુઓને પહોંચે છે અને એથી તેઓ પુષ્ટ થાય છે, અન્યથા નહિ]

३३

सम्पादितश्चेत् तपआदरेण
 कष्टस्य सम्यक् सहनस्वभाव ।
 बहुप्रमत्तेषु हितावह स्याद्
 रोदो न च स्यान्मरणसृणोऽपि ॥

३४

भुक्तिः सङ्गद वा रसवर्जिता वे-
 पदूनकुक्षिर्मिनवस्तुमिवा ।
 मिष्टाशनानामपि साम्यतो वा
 प्रकीर्तिता सापि तप स्वरूपा ॥

३५

गर्वस्य दूरीकरण तपोऽस्ति
 प्राप्त रश्म्य तपसोऽत्र सर्वम् ।
 धन्या रमन्तेऽत्र विवक्रीप-
 प्रोद्भासितात्मोज्ज्वलनिहेतुमाणा ॥

३६

कल्याणरूप परमोऽपवर्गो
 भवापिनङ्गा द्विषते पुनस्तम् ।
 अज्ञानसाध्रान्यमि- प्रचण्ड-
 महो ! महानारुण एष मोह ! ॥

૩૩

તપશ્ચરણ દ્વારા જો કષ્ટસહનનો સ્વભાવ બરાબર કેળવાયો હોય તો ઘણા પ્રસંગોમાં તે હિતાવહ થાય અવમાનસમય પણ રોડ ન નિવડતા સમાધિયુક્ત સધાય

૩૪

એક વખત ભોજન કરવું, નીરસ ભોજન કરવું, પેટ કંઈક ઉલ્ટું રાખીને ઉઠવું, પરિમિત વસ્તુઓથી મન્ત્રોષ કરવો અથવા મિષ્ટ ભોજન પણ સમભાવથી લેવું એ બધું પણ તપ છે

૩૫

લોહુપતા દૂર કરવી એનું નામ તપ એમાં તપનું તમામ રહસ્ય આવી જાય છે વિવેક-હીપના યોગે આત્મોન્નતિનો માર્ગ જેમને પ્રકાશ્યો છે તેઓ ધન્ય છે તેઓ તપસાધનમાં રતિ અનુભવે છે

૩૬

અપવર્ગ (મોક્ષ) પરમ કલ્યાણરૂપ છે પરંતુ ભવાભિનન્દીઓને એ અરુચિનો વિષય હોય છે અજ્ઞાનસામ્રાજ્ય કેટલું ? મોહની ગતિ મહાભય કર છે

३७

ससारभोगे सुखमद्वितीय
 य मन्वन ह्यसुखविकनेत्रा ।
 नि श्रेयस त समधिक्षिपन्तो
 न्यास्पद ज्ञानिदृशा पुरस्तात् ॥

३८

सुस्वादुमुक्तिर्मधुर च पान
 मनोज्ञवस्त्राभरणादिधानम् ।
 इतस्तत पर्यटन यथष्ट
 वसत्यगोष्ठी सुमुखीमुख च ॥

३९

इत्यादिक शम बहुप्रकार
 ससारवामे प्रकृतप्रतीति ।
 मुक्तो क्व नामति विषस्य छद्मुन्
 प्रसारयन्त्यज्ञगणे कुमोषा ॥
 (युग्मम्)

४०

ससाङ्गभोगेषु सुख यदेव
 प्रतीतिमायाति तदस्ति दुःखम् ।
 कर्मोद्भवत्वात् क्षणमद्भुतत्वाद्
 दुःखान्वितत्वादमहत्त्वतश्च ॥

૩૫

વિવેકરૂપ નેત્ર જેનું દુઃખ દુઃખ જેને કહ્યું
સમારના લોગોમા સુદિનના કાલે
એવાઓ મોક્ષને વળેડે એકલ ને
જાનીની દષ્ટિમા એવડે દુઃખનું ॥

૩૬

સ્વાદિષ્ઠ દેવના રૂપે જાણેલા કાલે
કારના પ્રશોભન, ચતુરના કોઈ એક રૂપે
અને રમણીને દેવ

૩૭

એવા કાલે દેવના રૂપે જાણેલા કાલે
એવા મુખ ને કાલે દેવના રૂપે જાણેલા કાલે
કુલિવ મતિનું દિવ્ય કાલે દેવના રૂપે જાણેલા કાલે

૩૮

૪

વાતવમા દેવના રૂપે જાણેલા કાલે
જે, દેવના રૂપે જાણેલા કાલે

કહેવામા
૧૭૨ મોક્ષ

४१

समप्रकमणममादनन्त-

प्रकाशयुक्तं सुखमद्वितीयम् ।

यत्र त्रिलोकीसुखमस्ति बिन्दु-

मुक्तौ क इच्छेन्नहि, को द्विषन् स्यात् ॥

४२

एव च मोक्षप्रतिकूलवृत्ति-

त्वाद्युपायोऽभिहितेषु मुस्य ।

यस्मिन् स्थितेऽन्येऽपि भवन्त्युपाया

यत्राऽस्मिन् व्यर्थं उपायराशिः ॥

४३

इत्येव योगप्रथमाधिकारि-

प्रवर्तनं किञ्चिन्निष्ठं न्यगादि ।

यथावन्स्मिन् पथि सञ्चरन्त

सम्यग्दृशो 'ग्रन्थि'विदा भवन्ति ॥

४४

विमत्रा म्यतिरुच्यत दृश

किञ्चलं सम्यग्दृष्टव्यार्थं आर्हते ।

अपत्रमपुरप्रवेशन

नहि मुद्रामनवापुषामिष्टम् ॥

૪૧

સમગ્ર કર્મોના વિનાશ થતા જે મુક્ત અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે તે અનન્ત પ્રકાશપૂર્ણ છે, અને તે અવસ્થાનો આત્માનન્દ અદ્વિતીય છે, કે જેની આગળ ત્રિલોકીતુ મુખ જિન્દુ માત્ર છે એવી મુક્તિને કોણ ન ઇચ્છે ! એનો દેશી તો કોણ જ હોય !

૪૨

આમ મોક્ષ તરફ પ્રતિકૂલ વૃત્તિ ન હોવી એ ‘ પૂર્વસેવા ’ ના નામથી જતાવેલા યોગોપાયોની અન્દર મુખ્ય ઉપાય છે જેની ઉપસ્થિતિમા બીજા પણ ઉપાયો નો ન હોય તો પ્રાપ્ત થાય છે અને જેની અનુપસ્થિતિમા સઘળા પણ ઉપાયો વ્યર્થ જાય છે

૪૩

આ પ્રમાણે યોગમાર્ગના પ્રથમ અધિકારીની જીવનદશા સંક્ષેપમા જોઈ આ માર્ગ પર રીતસર ચાલનાર આગળ વધીને ‘અન્ધિ’નો લોહ કરી ‘મમ્યગ્દર્શન’ પ્રાપ્ત કરે છે

૪૪

દષ્ટિની વિમલ મિતિ એને ‘ મમ્યકત્વ ’ કહેવામા આવે છે ‘મમ્યકત્વ’ની ‘ મુદ્રા ’ પ્રાપ્ત થયા વગર મોક્ષ પ્રવેશનો માર્ગ નથી.

तृतीय-प्रकरणम् ।

अष्टाङ्गयोगः ।

१

मोक्ष स दुःखाननुविद्धमेवाऽ

नन्त सुखं शाश्वतमस्ति यत्र ।

समप्रक्रमक्षयलक्षणोऽसौ

न ह्यस्ति मुक्तिं सनि कमलश ॥

२

स्वगापवर्गी भक्तो विभिन्नौ

स्वगाद् यत्र स्यात् पतनं न मोक्षात् ।

स्वर्गं सुखश्रीं पुनरिन्द्रियोत्था

ज्ञेया परब्रह्ममयी तु मोक्षे ॥

३

मकमकाकर्मरतो द्विधाऽऽत्माऽऽ

न्मिस्तु ममारितया प्रमिद्ध ।

अकर्मरतो निर्वृत-मुक्त-सिद्ध-

ब्रह्मान्निश्चिन्तैरभिधीयत च ॥

४

मोक्षाप्तये योगिनि पुराणा

योगस्य पन्थानमदीदृशत ।

अष्टाङ्गमदं स पुन प्रसिद्ध

प्रत्यर्थने किञ्चन तत्स्वरूपम् ॥

૧

જે સ્થિતિમા બિંદુલ દુઃખનો યોગ નથી અને
અનન્ત શાશ્વત સુખ છે, તે મોક્ષ છે મર્વ કર્મોનો ફલ
એ એનું લક્ષણ છે કેમકે લેશમાત્ર પણ કર્મ રહ્યું
હોય ત્યાં મુધી મુક્ત સ્થિતિ ન હોય

૨

સ્વર્ગ અને મોક્ષ એ બે જુદા છે કેમકે સ્વર્ગમાંથી
પતન નિશ્ચિત છે, જ્યારે મોક્ષ પ્રાપ્ત થયા પછી ત્યાંથી
પડવાનું હોતું જ નથી એ સિવાય, સ્વર્ગનું સુખ
ઇન્દ્રિયજનિત છે, જ્યારે મોક્ષનું સુખ અવાનાવિક
સચ્ચિદાનન્દમય છે

૩

આત્માના મુખ્ય બે ભેદો પડે છે સકર્મક અને
અકર્મક સકર્મક આત્મા સમાગી છે અને અકર્મક આત્મા
નિર્વૃત્ત, મુક્ત, મિદ્ધ, પ્રહ્લ આદિ શબ્દોથી ઓળખાવવામાં
આવે છે

૪

મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે પ્રાચીન યોગાચાર્યોએ આપણુ
ને યોગનો માર્ગ બતાવ્યો છે તે યોગના આઠ અંગો
પ્રમિદ્ધ છે તે આઠ અંગોનું સ્વરૂપ અહીં કંઈક
બતાવવામાં આવે છે

६

यमनियमाऽऽसनप्राणा

यामा प्रत्याहूनिश्च धारणया ।

सार्धं ध्यानसमाधी

इत्यष्टाङ्गानि योगस्य ॥

६

तत्रार्हिसासन्त्याऽ

स्तेयब्रह्मापरिग्रहाश्च यमा ।

शौच तोषश्च तप

स्वाध्याय प्रभुविचिन्तन नियमा ॥

७

एकान्ततोऽभिन्नतया शरीर-

शरीरिणौ सम्भवतो न युक्तौ ।

परो भव कस्य हि जाग्रदीतु

नाश शरीरस्य शरीरिनाशात् ? ॥

८

नाप्येवमेकान्तपृथक्त्वमङ्गा-

ङ्गिनोर्विचाराध्वनि सञ्चरिष्णु ।

एव हि हिंसा नहि सम्भवित्री

हते शरीरेऽपि शरीरभाज ॥

૫

યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ યોગના આઠ અંગો છે

૬

તેમા અહિંસા, મત્ય, અસ્તેય, અભ્યાયર્થ અને અપરિગ્રહ એ યમો છે શૌચ, મન્ત્રોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને ઇશ્વરપ્રણિધાન એ નિયમો છે

૭

શરીર અને તદન્તર્વર્તી આત્મા એ બન્નેને એકાન્ત અભિન્ન માનવામા આવે તો તે યુક્ત નથી કેમકે શરીરનો નાશ થતા શરીરધારી (આત્મા) નો પણ નાશ થવાથી પરલોક કેને ઘટશે ?

૮

એજ પ્રમાણે, શરીર અને તદન્તર્વર્તી આત્માનો એકાન્ત ભેદ માનવો પણ યુક્તિસંગત નથી કેમકે એમ માનીએ તો શરીરને ઇજા પહોંચાડતા આત્માને વેદના ન થવી જોઈએ અને અતએવ હિંસકને હિંસા કેમ ઘટશે ?

९

मेधाविनस्तत् प्रतियन्ति देहाद्
 विभिन्नमप्यङ्गभृत कयश्चिम् ।
 संयोगतोऽभिन्नमतोऽङ्गघाते
 भवद् व्यथा ता च वदन्ति हिंसाम् ॥

१०

आ कीटकादा च सुराधिराजात्
 सर्वत्र जीवेषु सुखासुखस्य ।
 प्रियाप्रियत्वं परिचिन्त्य मुक्तो
 न क्वापि हिंसाचरणं विदध्यात् ॥

११

शरीरिणा बलमवलम्बं च
 प्राणा स्वकीया इदमर्थमेव ।
 सामान्यमप्याशु जनास्त्यजन्ति
 तत् किञ्चिद् दानमठं क्वाय । ॥

१२

अन्यस्य चेत कमलस्य स्वे-
 हिमोदकेन ग्लपनऽपि धीरा ।
 हिंसावकाशं समुदीरयन्ति
 कथीकृतो किं पुनरङ्गमानाम् ॥

૯

માટે તત્ત્વવેત્તાઓ, શરીર અને તદન્તર્વર્તી આત્મા વસ્તુતઃ બિલકુલ સિત્ત તત્ત્વો છતાં એ બન્નેના વિશિષ્ટ સંયોગને લીધે એમને કથંચિત્ અલિપ્ત પણ માને છે આમ માનીએ તો જ શરીર પર આઘાત થતા આત્મામા વેદના થવાનું ઘટી શકે અને તેને ‘હિ સા’ તરીકે ઘટાવી શકાય

૧૦

ક્રીડાથી માઠી ઇન્દ્રિયંતર તમામ જીવોને મુખ પ્રિય છે અને દુઃખ અપ્રિય છે આમ મમજનાર કયાય પણ હિ સાનું આચરણ ન કરે

૧૧

પ્રાણીઓને વલ્લભમા વલ્લભ પોતાના પ્રાણુ છે એને માટે મનુષ્યો રાજ્યને પણ ત્યાગી દે છે તો પછી કયું એવું ઘન હિ સાની શુદ્ધિ કરવામા મમર્થ થઈ શકે !

૧૨

તત્ત્વસો બીજાના ચિત્તરૂપ કમલને ખેદરૂપ હિમ વડે ગ્લાનિ પહોંચાડવામા પણ હિ સા બતાવે છે તો પછી પ્રાણીને નામાવશેષ કરી દેવામા શું કહેવું !

१३

न पापहेतुं सुवृत्ताय पापो-
 छुत्ताय वा प्राणिरघ कदापि ।
 किं जायते जीवितनाशहेतु-
 हाहाहल जीवितसम्पत्तायै ॥

१४

दूयामह कण्टकमानभेदाद्
 दुःखी क्रियान् स्वात्मानु हिंस्यमान ।
 परोपकारं खलु विश्वधम
 परापकारे हननं कुत स्यात् ॥

१५

हिंसा परस्याशुभचिन्तनेऽपि
 परापकारे पुनरुच्यते किम् । ।
 विश्वान्निमैत्रीरतिष्णणा योऽ
 जानात् हिंसा स हि धनं तत्त्वम् ॥

१६

धमस्त्वहिंसामवलम्बमानो
 हिंसान् जाविर्भविता कथं स । ।
 नयन्नुत सम्प्रभयन्ति पाथो-
 रद्वाणि वदेन्नयं लभन्त ॥

૧૩

પ્રાણિવધ પાપનો હેતુ હોઈ પુણ્યને માટે કે પાપના નાશ માટે કદી થઈ શકે જ નહિ હલાહલ (વિષ) જે જીવિતનો નાશ કરનાર છે તે જીવિતના લાભ માટે કેમ બની શકે ।

૧૪

એક કાદો માત્ર પગમા લાગવાથી આપણે પીડાઈએ છીએ, તો વધ કરતા પ્રાણીના દુ બની શી કલ્પના કચી ! પરાપકાર વિશ્વધર્મ છે તે હિંમામા હોય ? હિંસા તો પરાપકારની પરાકાષ્ઠા ।

૧૫

બીજાનું જીવિત તવવામા પણ હિંમા છે, તો જીવિત કરવામા તો શું પૂછવું ? અહિંસાનું વાસ્તવિક તત્ત્વ વિશ્વભરના પ્રાણીઓ આથે મંત્રીભાવ અનુભવવામા છે અહિંસાનું આ લક્ષણ જે મમજ્યો છે તે જ તત્ત્વને મમજ્યો છે, તે જ ખરો તત્ત્વવેત્તા છે

૧૬

ધર્મનું સાધન અહિંસાના અવલમ્બન પર છે પત્રી તે હિંમાથી કેમ થાય ! જલગત કમળ અગ્નિમાથી ઢેમ પેદા થઈ શકે

१७

परस्य दुःखीकरण कषाय-
 निकासयोगेन वर्द्धति हिंसाम् ।
 परोपकारोज्ज्वलसुप्रवसो
 भवन्न हिंसा जनन व्यथाया ॥

१८

अभावधानस्थितिरप्यहिंसा-
 धमाय हिंसात्मकदूषणाय ।
 सर्वेषु कार्येषु धृतोपयोग
 श्रेयोऽभिज्ञापी यतनापर स्यात् ॥

१९

सर्वप्रकारैर्महतीमहिंसा
 सामर्थ्यहीनश्चरितुं गृहस्थः ।
 निरागसा स्पूलशरीरभाजा
 सङ्कल्पत सविनहातु हिंसाम् ॥

२०

इदं परं तज्ज्ञेयं परां श्री-
 रित् परं भाग्यमिदं महत्त्वम् ।
 अशपविश्वेश्वरनम्रमोत्रि-
 नमस्कृतं सत्यमहाव्रतं यत् ॥

૧૭

ક્રોધ, લોભ આદિ વિકારને વશ થઈ બીજાને હુ ખ અપાય ત્યા હિ સાનો દોષ છે, પરન્તુ શુભાશયસમ્પાદિત પરાપકારમથી સત્પ્રવૃત્તિ (જેવી કે ' ઓપરેશન ' અને ઓવી બીજી) આચરતા હુ ખ પહોચાડાય ત્યા હિ સાનો દોષ લાગુ પડતો નથી

૧૮

અહિ સા પ્રત્યે સાવધાની ન રાખવી, ઉપયોગ ન રાખવો એ પણ હિ સા છે કદયાણુનો અભિલાષી દરેક કાય મા ઉપયોગ રાખી યતના (જયણા)-પરાયણ રહે

૧૯

સમ્પૂર્ણ અહિ સાનુ મહાવ્રત પાળવામા અસમર્થ ગૃહસ્થ નિરપરાધી વ્રમ (સ્થૂલ) પ્રાણીઓની ઇશદાપૂર્વક હિ સા ન કરે આટલુ અહિ સા વ્રત આરાધવાની તો તેની ફરજ છે

૨૦

સકલ વિશ્વના અધીશ્વરોના નમ્ર મસ્તકોથી વન્દિત સત્ય મહાવ્રત એ પરમ જ્યોત છે, એ મહત્તી વિભૂતિ છે, એ શ્રેષ્ઠ સૌભાગ્ય છે અને એ ઉત્કૃષ્ટ મહત્ત્વ છે

२१

मृषोन्नत यन् फलमाकलय्य

कठस्य तम्यानृतनागमश्च ।

अत्यन्तर कौटुम्भसङ्गीय

युक्ता हि कार्येण तुल्यसमा धी ॥

२२

धनार्जन न्यायपथेन सम्यग

उद्योगतोऽशस्यतया क आह । ।

आरम्भतो धीरतया तु सखा

आपद्यमाना प्रतिकूलयोगा ॥

२३

शाम्यन्ति मवाण्यपि वृषणानि

यथायथाऽप्रविजृम्भमाण ।

मृगेश्वरे क्रीडति वारणाना

सम्भावनीयो हि कुत प्रचार ॥

२४

प्रयातु लक्ष्मी स्वज्जना अराती-

भवन्त्वकीर्तिं प्रसरीसरीतु ।

सद्योऽयवा मृत्युत्पस्थितोऽस्तु

नासत्यमार्गं तु भजेन वीर ॥

૨૧

જે ફલની આશ સાથી મૃપા બોલવામા આવે છે તે ફલ અને તે મૃપાવાદજનિત અપરાધમા કેટલું અન્તર છે તે વિચારવું જોઈએ લાલાલાભનો તુલાસમાન બુદ્ધિથી તોલ કરવો યોગ્ય ગણાય

૨૨

ન્યાયના માર્ગે શ્રીતસર ઉદ્યોગ કરવાથી દ્રવ્યોપાજ્ઞન શું શક્ય નથી ? જોગક, શરૂઆતમા આવી પડતી મુશ્કેલીઓ ધીરજથી સહન કરવી પડશે

૨૩

સત્યવાદ ખિલ્યો હોય ત્યા બધા દોષો શાન્ત પડી જાય છે સિદ્ધ જ્યા કીડા કરવો હોય ત્યા ગજપિહારની સમ્ભાવના શી !

૨૪

લક્ષ્મી ચાલી જાય, સ્વજનો શત્રુ બને, અપકીર્તિ પથરાય અથવા તો તુરત મૃત્યુ ઉપસ્થિત થાય તો પણ ધર્મવીર અસત્ય કે અનીતિનો માર્ગ ગ્રહણ ન કરે

२९

यत परिकलेशमुपैति जन्तु-
 धापित सत्यामपि ता न वाचम् ।
 पृष्टोऽपि जरूपेन कदापि मर्मा-
 वित् बर्कश वैरनिबन्धन च ॥

२६

पुनन्ति ते स्वीयपत्नारविन्दै
 पृथ्वीतलं सुन्दरमागधेया ।
 येषा मनोवाकरणाळयेषु
 दृष्टा विष नो लभते प्रवेशम् ॥

२७

प्लुष्टोऽप्यहो ! प्रन्वलिताग्निना द्रु
 सान्द्रीभवत्, दुर्वचसा न लोक ।
 वाक् सूनुता य तनुते प्रमोद
 न चन्दन त न च रत्नमाला ॥

२८

यिनधरी श्राव्यपठाश्च भोगा
 स्वार्थैकचढा स्वप्नना समग्रा ।
 अत विमर्ष क्षणभङ्गुरेऽस्मिन्
 विश्वे सृष्टावाद उपासनीय ! ॥

૨૫

તે વાણીથી ગ્રાણીને પરિતાપ પહોંચે તે મત્ય પશુ
વાણી ન બોલવી બોધ્યો પૂછવા છતાં કોઈના મર્મને
વીંધી નાખનારૂં, કર્કશ અને વૈરોત્પાદક વચન ન બોલવું
બોધ્યો

૨૬

તે મુન્દર લાઘ્યશાસ્ત્રીઓ પોતાના ચરણકમલોથી
પૃથ્વીતલને પવિત્ર કરે છે, કે જેમના મન-વચન-કાયમા
મૃધાવાદનું વિષ પ્રવેશવા પામતું નથી

૨૭

જ્વલન્ત અગ્નિ વડે બળેલું વૃક્ષ પાછું ફરી પુષ્પ
ફલાદિથી સઘન બની જાય છે, પણ દુષ્ટ વચનનો ઘા
હૃદયમા જે પડે છે તે રૂઝાતો નથી સૂનૃત (પ્રિય મત્ય)
વાણી જે પ્રમોદ આપે છે તે ચન્દન કે રત્નમાળા આપી
શકતા નથી

૨૮

લક્ષ્મી વિનંત્ર છે, ભોગો ચપળ છે અને સ્વજનો
બધા પોતાના સ્વાર્થસાધનમા મગૂલ છે પછી આ
સાણુક ગુર જગતમા મૃધાવાદનું ઉપાસન શા માટે ?

२९

अप्रत्यय सविनोनि लोक
 दुवासनाना ददत निवासम् ।
 शेषान् प्रसूत महत क्रमण
 धमप्रियमनन्त वन्त्यमत्यम् ॥

३०

व्रतानि शेषाणि वदन्त्यर्हिषा-
 सरोवर पालिममानि धीरा ।
 सत्यस्य भक्ते सति पालिभङ्गाद
 अनगल तत् क्वलु विप्लवंत ॥

३१

स्वमन्यनीय हरताऽधमन
 दत्त स्वधर्मोपवन प्रप्ताह ।
 हत धन स्वास्थ्यसुख न मृत
 तस्मात् परिभ्रष्टमिहस्तताऽपि ॥

३२

परिद्रता-दुर्भंगता-शरार-
 च्छात्राणि सत्यफल मिलाप्य ।
 कदापि कुर्वन् न तत्प्रवृत्ति
 युक्ता ग्रहीतु न तृणोऽप्यपृष्टा ॥

૨૯

અસત્ય લોકોમાં અવિગ્વાસ ફેલાવે છે, અમત્ય ખુરી વાસનાઓને અવકાશ આપે છે અને અમત્ય ક્રમે ક્રમે મોટા દોષોને જન્માવે છે ધર્મપ્રિય મનુષ્ય અમત્ય કેમ બોલે ?

૩૦

શાસ્ત્રકારો ગ્રેષ્ઠ તોને અહિંસારૂપ મરોવરની પાળ સમાન બતાવે છે સત્યનો ભગ થતા ‘ પાળ ’ ભાગવાથી અહિંસારૂપ જળ અનર્ગળ વહી નિકળે છે

૩૧

ખીજના ધનતુ હ્રસ્વ ક્રન્તો અધમ માણસ પોતાના વર્મરૂપ ખગીચામાં આગ લગાડે છે બીજી બાજુ ચોરેલ ધનથી મુખ ને આરામ મળતા નથી એટલે સ્તેય વૃત્તિનો માણસ ઉભયબ્રહ્મ થાય છે

૩૨

સ્તેયવૃત્તિના ફળ દારિદ્ર્ય, દૌભાગ્ય અને અગરછેદ ત્રેરે સમજી શકાય છે એ પ્રકારતુ વર્ત્તન આચરણીય નથી પૂછ્યા વગર ખીજની તૃષ્ણ મરખી ચીજ પશ્ચ ન લઈએ

३३

अद्यापि नो दृष्टमिदं श्रुतं वा
 यन् स्तयमालम्बितवान् मनुष्य ।
 अभृन् ममर्थो द्रविणं निचित्य
 भोगाय नि शङ्कतया सुखस्य ॥

३४

यश्चौर्यपापदुर्मविष्टिनोऽस्ति
 स्वास्थ्यं परं हारितवान् न, सिन्धु ।
 धृतिं च वैर्यं च मर्तिं च मम्यक्
 चन्मान्तरं चापि स हीनभाग्य ॥

३५

यो मार्यनऽयौ क्षणमक एव
 प्राप्नोति नृपं द्रविणं हृतं तु ।
 स परपौरान्निह्वेति याव-
 जीव विचिन्त्येति नहातु चौर्यम् ॥

३६

स्वयंप्रवृत्तिं म्लु नीचकाय-
 मस्तेयवृत्तिं पुरपार्थमाग ।
 विगुदहस्तस्य च साधुना
 शाम्यन्त्यनशाश्च परत्र नाकम् ॥

૩૩

આજ લગી એ નથી જોયું કે નથી સાલજીયું કે
સ્તેયવૃત્તિના અવલમ્બન પર મનુષ્ય દ્રવ્યસચય કરી
નિ શક મુખોપભોગ કરવામા સમર્થ થયો હોય

૩૪

જે ચોરીરૂપ પાપના વૃક્ષ પર ચઢી બેઠો છે તેણે માત્ર
પોતાનું આશ્ચર્ય શુભાંયુ છે એમ નથી, પણ તે
દુર્ભાગી સ્થિરતા, ધીરતા, વિવેક અને મદ્ગતિને પણ
હાતી બેઠો છે

૩૫

જે પ્રાણીને મારવામા આવે છે તે પ્રાણી એકલોજ
અને ક્ષણ માત્ર દુઃખ ભોગવે છે, પણ જેનું ધન લૂટી
લેવામા આવે છે તે પોતાના ગાલબધ્યા અને સ્ત્રી વગેરે
પરિવારયુક્ત જિન્દગીભર દુઃખ ભોગવે છે એમ સમજી
ચોરીનો રસ્તો મૂકી દેવો

૩૬

ચોરીનો ધંધો નીચ કામ છે અને પ્રામાણિક
વ્યવસાય એ પુરુષાર્થનો માર્ગ છે જેના હાથ ચોખ્ખા
છે તેની દુનિયામા ધનજાત છે, જગત્ તેનું સાડું બોલે
છે અને તેના અનર્થો ટળી જાય છે તેમજ તેનો પરક્ષોક
મુખરે છે

३७

यस्मिन् प्रदीप शब्दभन्ति दोषा
 यस्मिन् मुवाशौ परितापशान्ति ।
 यस्मिन् समुद्रे शुणग्नभृति-
 तद् त्रय का न स्पृश्यन् मनना ॥

३८

यस्मिन् त्तिशो परितप्यमान
 उपद्रवध्वान्तमुपैति नाशम् ।
 इष्टायसम्पादनकल्पवृक्ष
 तास्मन् नत ब्रह्मणि जाग्रत स्यात् ॥

३९

सिंहासन ओपविशन् सुगन्ध
 प्रवन्दत यान् शुचिभक्तिनम्र ।
 त त्रयचर्यगतनदनिष्ठा
 मनश्चिना मन्यभुवा जयन्ति ॥

४०

फलन्ति मन्त्रा वहन च कीर्ति-
 ग्यासत सन्निधियप्यमत्त्या ।
 यस्मिन् मति प्रस्फुरितप्रभाव
 तद् त्रयचर्य सुविचाग्लभ्यम् ॥

જે પ્રદાયર્યરૂપ દીપકમા જાધા દેવો પત ગીયાનુ
અનુકરણ કરે છે, જે પ્રદાયર્યરૂપ મુધાકરથી નર્વ
સન્તાપનુ શમન થાય છે અને જે પ્રદાયર્યરૂપ સમુદ્રમા
અનેક ગુણ-રત્નોની નિષ્પત્તિ થાય છે તે પ્રદાયર્યને
કેણુ સાદૃશ્ય ન આહે.

પ્રદાયર્ય એ સૂર્ય તે એ તપતા ઉપદ્રવરૂપ સર્વ
અન્ધકાર નાશ પામે છે પ્રદાયર્ય અલીંગ અર્થોના
મમ્પાદન માટે કટપવૃક્ષ છે એ વ્રતનુ રક્ષણ કરવામા
જાગૃત રહીએ

જેઓને સ્વર્ગપુરીનો મમાદ્ ઇન્દ્ર પોતાના મિહા
સન પર બેસવા જતા શુદ્ધ ભક્તિનમ્ર થઈ વન્દન કરે છે
તે પ્રદાયર્યનિષ્ઠ મનસ્વીઓ મનુષ્યલોકમા જયવન્ત છે

જેના મહાન પ્રભાને મન્ત્રો કહે છે, કીર્તિ વહે છે
અને દેવો મગીપે ઉપસ્થિત થાય છે તે પ્રદાયર્ય
વિચારશુદ્ધિ પર અવલગ્નિત છે

४१

अस्ना प्रभृत बलमपयन्त
 रक्तप्रवाह प्रविकासयन्तम् ।
 मुखे प्रतापारणता दधान
 न क सुषोमैरस्यम सुरक्षेन् ॥

४२

न त शरत्पर्वहिमाशुभास
 प्रल्हादमुत्पादयितु तमेरन ।
 न त रस दिव्यफगनि चापि
 हृद रस ब्रह्म यमातनोति ॥

४३

यन् प्राणभूत चरितम्य, हेतु
 पर परत्रह्यणि यच्च, यस्मान् ।
 नियाति मेधा तग्निनीव शीघ्रत्
 तन् पालयन् नष्ट न पूज्यते वै ॥

४४

गृह प्रतिष्ठा च परत्र च म्व-
 यस्मान्तो ब्रह्म विहाय मार्गम् ।
 आपातमात्रे रमणीयमन्त
 किम्पाकन्द दारणमाश्रयेन ॥

૪૧

હૃદીઓમા જળરહસ્ત શક્તિ રકનાર, લોહીને
ખૂબ વિક્રમિત બનાવનાર અને સુખાકૃતિ પર પ્રતાપની
લાલિમા ભરી દેનાર એવું બ્રહ્મચર્ય કોણ કાઢે માણસ
ન સાચવે

૪૨

ગરદ્ ઋતુના ચન્દ્રની ત્યોત્ત્ના તે આત્મહાદ આપવામા
અમમર્થ છે અને મિત્ર ક્રોધ તે રમ આપવામા અશક્ત
છે કે જે આત્મહાદ ને જે રન બ્રહ્મચર્યવિક્રમિત
જીવનમાથી મળી શકે છે,

૪૩

જે, ચારિત્રનો પ્રાણ છે, જે, પરકુદની માધનવિધિમા
મુખ્ય ભાગ ભજવે છે અને જેમાથી મહમદ્વિવેક-
શાલિની પ્રજ્ઞા, પર્વતમાથી નદીની જેમ નિકળે છે તે
બ્રહ્મચર્યનું મમ્પૂર્ણ પાલન કરનાર ઝેનાથી ન પૂતાય

૪૪

અહીં પ્રતિષ્ઠા અને પગલોકમા મહાન્ ગતિ જેનાથી
પ્રાપ્ત થાય છે તે બ્રહ્મચર્ય મૂકી ‘મિત્રાક’ મ્લની જેમ
આપાતરમણીય અને પરિણામે દારુણ એવું આચરણ
ન કરીએ

४५

देह तपस्येव न तापहतु-
 हेतुनं वा भक्तिरिव श्रमस्य ।
 न वित्तकालव्ययसत्र्यपक्षि
 ब्रह्मामृत जीवनमूर्ध्वनतु ॥

४६

नहि क्षमन्ते गृहमेचिनस्तु
 य सर्वथा ब्रह्ममहान्नाय ।
 ते देशतो ब्रह्म समाचरेयु
 स्वप्नारतुष्टा परत्नारयर्ना ॥

४७

स्त्रिय स्वसारं जननी सुता वा
 स्वा कामदृष्ट्या समवेक्षमाणे ।
 स्ववित्तकोपज्वरान विचिन्त्य
 परस्य नार्यां कुदृश क्षिपन्त ॥

४८

दूरे परस्त्रीगमनं स्वपत्नी-
 योगोऽपि नामक्तनया सिध्यति ।
 पत्न्युश्च पत्न्याश्च सुगीञ्जनाया
 सुखाग्रमोऽम्पनिर्नीमनस्य ॥

૪૫

બ્રહ્મચર્ય નથી તપસ્યાની જેમ ગરીરમા તાપજનક
અને નથી લકિતની જેમ શ્વેતપાદક એમા નથી
કોડીનો ખર્ચ કે નથી એમા વખતનો ભોગ આપવાનો
એ અમૃત છે, એ જીવન છે અને એ ઉપર ઉઠાવનારી
મહાન્ શક્તિ છે

૪૬

જે ગૃહસ્થો બ્રહ્મચર્યનું સર્વથા પાલન કરવામા
અશક્ત છે તેઓ સ્વદારતુષ્ટ અને પરદારવર્જી રહી
મર્યાદિત બ્રહ્મચર્ય પાળે

૪૭

પોતાની સ્ત્રી, ખેડેન, માતા અને પુત્રો તરફ કામ-
દષ્ટિથી જોનાર માણુમ પર પોતાના ચિત્તમા કોપની
આગ લડકે છે એ પર વ્યાન આપી પરદાર પર ભુરી
દષ્ટિ કરવી નહિ

૪૮

પરસ્ત્રીગમન તો ફર રહ્યું, પોતાની પત્ની સાથે પણ
આનન્ધ ન લેઈએ પતિ ને પત્ની બન્નેના મુશીલ
ચરિત્ર પર જ દરપતિ-જીવનનું મુખાશ્રમ અવલમ્બિત છે

४९

शुक्र शरीरस्य समस्ति राजा
 हन पुना राक्षि पुरस्य हानि ।
 रक्षन् तत कामशङ्क्य एव
 ब्रह्माक्षसनाहभृत निधाय ॥

५०

सवस्वनाश प्रबल च वैर
 नन्वश्च दहान्तभयाकुल्यम् ।
 परत्र घोरस्यलमङ्गमश्वाऽ-
 न्यस्त्रीप्रसङ्गस्य फलान्यमूनि ॥

५१

शिगीपपुष्पाधिकमादवाङ्गी
 समुच्छ्रब्धसुन्दरकान्तिपूराम् ।
 समुच्छ्रब्धसत्पङ्कजगन्धि-पर्व
 शरत्सुधाधाममनोहराऽऽम्याम् ॥

५२

एवविधा प्रौढश्लोकलापा-
 मपि त्यजद् यापितमन्यनीयाम् ।
 साधारणत्रामपि कालकूट-
 बह्य परिज्ञाय विवकशालो ॥
 (युग्मम्)

૪૯

શુક સારીગનો રાજા છે રાજા હજીતા પુર (શરીર
યા શહેર)ની હાનિ જ થાય માટે એ ગજાને પ્રદાયર્થ
રૂપ બખ્તર પહેરાવી કામના બાણોથી બચાવવો જોઈએ

૫૦

મર્વાન્વનો નાશ, લાયકર વૈર, બેડીબન્ધન તથા
દેહાન્તલયની ઉપસ્થિતિ અને પગલોકમા ઘોર દુર્ગતિ
એ પરસ્ત્રીગમનના કળ છે

૫૧

જેણીનું શરીર શિંગેષ પુષ્પથી (સરમડાના ફૂલથી)
પણુ અધિક ડોમળ છે, જેણીના શરીરમા મુન્દર કાન્તિનું
પૂર ઉમડી ગ્હુ છે, જેણીના મુખમા વિકસિત કમલની
મુગન્ધ ભગી છે અને એ વદનમંડલ શારદ પૂર્ણિમાના
ચન્દ્ર સમાન મનોહર છે—

૫૨

પરનારી અથવા ગણિકા આવી મુન્દર અને મહાન્
કલાકુશલ હોય તો પણ તેણીના મોહમા ન પડીએ
વિપની વેલડી સમજ તેના મગથી દૂર રહીએ

९३

मन प्रवृत्तिर्वचम प्रवृत्ति-
 दहप्रवृत्तिश्च मियो मिरुद्धा ।
 यासा न सावागणयोपितस्ता
 निषेविता म्यु सुस्तसम्पदाये ॥

९४

वश्यानुपत्त परिगर्हणीय-
 मङ्गप्रमेहेन म्विक्रयोगान् ।
 तथाविव भ्रश्यन्ति यन मूढा
 धुलश्च बन्धुश्च न सम्करोति ॥

९५

द्रव्यच्छया कुष्ठिनमप्यमर्त्यो-
 पम परिस्त्रिगुह्यस्तत गा ।
 स्नहान्निता ता सजनीममन्य-
 स्मह न गच्छत गणिता कश्चपि ॥

९६

दहस्य हानिर्द्विणस्य हानि-
 विवक्ताहानियशस्तश्च हानि ।
 एव महाहानिप विचाय
 द्रोर्जन्य मूर्ध्नि न भजत वश्याम् ॥

૫૩

વેશ્યાઓ માયાવિની હોય છે એવી કે જેણીના
મનમા કંઈ, વચનમા કંઈ અને વર્તનમા કંઈ હોય છે
એનો જીવ મુખને માટે ન હોય

૫૪

વેશ્યાસગી માણુમ અમત્સગમા નિરત બની
વિવેકયોગથી એવો બ્રહ્મ યાચ છે કે તે મહા ગુરુઓને
નથી માનતો અને બન્ધુવર્ગને નથી માનતો ધર્મવરને
તો માને જ શેનો ?

૫૫

જે, દ્રવ્યની લાલસાએ ઝેાડીઆને પણ મ્નેહભરી
દૃષ્ટિથી દેવકુમારના જેવો જુએ, એવી નિ સ્નેહ છતા
ખહારનો ખોટો સ્નેહ દેખાડતી ગણિકાનો સગ ન કરીએ

૫૬

શરીરની હાનિ, ધનની હાનિ, વિવેકની હાનિ અને
આખરની હાનિ આમ ગણિકાનગ મહાહાનિઓનું
સ્થાન છે ઉપગમ એ દુરાચારનો, દુર્જનતાનો અખાતો
છે આમ મમજી એથી છેટા ગહીએ

६७

रूपं यदेव प्रविलोक्य माद्येद्
 आम्यन्तरं तस्य यद्वि स्वरूपम् ।
 विचिन्तयेत् तत्त्वदृशा, न तर्हि
 जन स्मरान्दोलितमानसं म्यात् ॥

६८

पराङ्मनासङ्गमपातकाग्रो
 सर्वं गुणा आहुतिमाप्नुवन्ति ।
 अतः परं किञ्चन नास्ति मोक्ष्य-
 मतः परं नाप्यधर्मं चरित्रम् ॥

६९

पुंसः प्रतीदं प्रतिपाद्यन्ते स्म
 यद् अथचर्यं व्रनितानगोऽपि ।
 तात्पर्यमस्तत् क्षमो गृहीतु
 निगस्थितिं चतसि लक्षयिन्वा ॥

६०

शरागलाभं पुनगन्मलाभं
 बलम्य लाभं गुणराशिग्रभम् ।
 विचिन्त्य चित्तं च हृत् निधाय
 न शीघ्रमागाद् विचलेन् कदापि ॥

૫૭

જે રૂપ જોઈ માણુમ મત્ત થાય છે તેના આંતરિક સ્વરૂપનો જે તે તત્ત્વદષ્ટિથી વિચાર કરે તો તેનું ચિત્ત કામના આન્દોલનોથી ન ઘેરાય

૫૮

પરામનાસ ગમજનિત પાપાગ્નિમા બધા ગુણો હોમાઈ જાય છે આથી વધીને ખીણ મૂર્ખતા નથી આથી વધીને ખીણુ અધમ ચરિત્ર નથી

૫૯

જે આ પ્રક્ષયર્થનો ઉપદેશ પુરુષો પ્રત્યે કર્યો, તે ઉપદેશ શ્રીવર્ગને પણ તેની સ્થિતિ પ્રમાણે લાગુ પડે છે શ્રીવર્ગ પણ પોતાની સ્થિતિને લક્ષમા લઈ તે પ્રહસ્ય કરે

૬૦

શરીરલાભ અને આત્મલાભનો વિચાર કરી, રાક્ષિ, બળ, આરોગ્ય તેમજ ગુણરાશિના લાભનો ખ્યાલ કરી, તેમજ લૌકિક અને પારલૌકિક લાભો પર ધ્યાન આપી પોતાનું મન એવું મજબૂત બનાવવું જોઈએ કે શીલના માર્ગથી વિચલિત ન થાય

६१

परिमहान्मूर्च्छन्ति मूर्च्छेनाच्च
 कर्मप्रबन्धा इति सम्प्रवीक्ष्य ।
 परिग्रह सर्वमपि त्यजन्ति
 द्रव्यान्तरूप मुनयो विरक्ता ॥

६२

गृहस्पृष्टिर्मुनिना च भित्ते
 परिग्रही तन्न मुनिर्गृहीव ।
 परिग्रहामङ्गवतो मुनिन्व
 भवन्न कस्माद् ग्रहिणो मुनित्वम् । ॥

६३

परिग्रहोऽगारवतो न निन्द्यो
 निन्द्य पुनस्त्यागपथश्चिनस्य ।
 द्रव्योपयोगे मन्त्रप्रसक्ते-
 रपि प्रचारस्य न दुर्वचत्वम् ॥

६४

द्रव्यग्रह क्षमदृशापि मूल-
 क्षतिं विनाऽन्यत्र उदन्ति सन्त ।
 संसारदुवाननिरोधहतु
 मुनिश्चिर्न साध्यपरिग्रहत्वम् ॥

૬૧

પરિશ્વરથી માણસ મૂર્ચ્છિત થાય છે અને મૂર્ચ્છાથી જમીન-ધનમાં પડે છે એમ સમજી વિવેકશાલી જન નિસંગ મુનિ જનતા દ્રવ્યાદિરૂપ સર્વ પરિશ્વરનો ત્યાગ કરે છે

૬૨

ગૃહસ્થજીવન અને મુનિજીવન એ બન્ને ભિન્ન અવસ્થાઓ છે માટે જેમ ગૃહસ્થ મુનિ ન કહેવાય, તેમ પરિશ્વરધારી હોય તે મુનિ ન કહેવાય પરિશ્વરધારીને મુનિ માનીએ તો ગૃહસ્થ પણ મુનિ કેમ નહિ કહેવાય ?

૬૩

ગૃહસ્થને પરિશ્વર નિન્દનીય નથી, પણ જે ત્યાગના માર્ગે ચઢેલ હોય તેને જરૂર નિન્દનીય છે દ્રવ્યના ઉપલોભમાં કામવાસનાનો પ્રચાર પણ બહુ સમ્ભવિત છે

૬૪

કલાયિત્ લાલની સમ્ભાવનાથી ધન રખાય, છતાં તેનું પરિણામ તો મૂલક્ષતિ સિવાય ખીજી આવતું નથી એમ સન્નોનો મત છે સત્તાર-ગાયાની જુસી હવાથી અસ્પૃશ રહેવા સારું અપરિશ્વર જીવન એ નિમ્ન-દેહ બહુ આરુ જીવન છે અને એ જ સાધુજીવન છે

६५

ग्रहस्यवर्गस्त्वपरिग्रहत्व-

मभ्यामितुं न प्रभविणुगस्ति ।

अतः स पुर्वोक्तं परिग्रहस्य

प्रमाणमाशाप्रसरावरोधि ॥

६६

परिग्रहस्यानवधौप्रचारे

तृष्णा प्रचारं लभन निवान्तम् ।

ततो जन पोत स्वाम्बुगशौ

भव निमज्जेति वेत्तिन्यम् ॥

६७

परिग्रहाऽऽमक्तिवशीभवन्त

मुष्णान्ति चौरा निषयाभिधाना ।

तत्त्यनङ्गो नृन रूपाय-

यात्रा निरुन्वन्ति पुन ममन्तात् ॥

६८

पापस्य वल्लीममुखस्य स्वार्नि

दोषावलीमातरमाहुराशाम् ।

आशोमयन्त चरन्ति वग्नद

न गत पाप शशिनो नृश्च ॥

૬૫

ગૃહસ્થાવસ્થામા રહેલુ અને અમ્પૂર્ણ અપરિશ્કૃત સ્થિતિ ભોગવવી એ ન બની શકે તેવી બાબત છે માટે ગૃહસ્થ રીતમર પરિશ્કૃત પરિભાષુ કરે પત્નિભાષુ-મતથી પણ ગૃહસ્થ તૃષ્ણાના વેગને પોતાના કાબૂમા લેવા સમર્થ થઈ શકે છે

૬૬

પરિશ્કૃતપ્રવાહની અભર્યાદિત સ્થિતિમા તૃષ્ણાનો વેગ બહુ ભેરથી વધે છે અને એથી માણુન, મમુદ્રમા નૌકા ડૂળી જાય, તેમ મ મારમા ડૂળા જાય છે

૬૭

પરિશ્કૃતના બ્યામ ગને વશ વચેલ પ્રાણીની એ દશા થાય છે કે વિષયરૂપ ચોરો તેને લૂંટે છે, કામરૂપ અગ્નિ તેને બાળે છે અને કપાયરૂપ શિકારીઓ તેને ચારે બાજુથી ઘેરી લે છે

૬૮

આશા પાપની વેલડી છે, દુ ખની ખાણ છે અને દોષપરમ્પરાની જનની છે ત્યા ચન્દ્ર અને સૂર્યના કિરણો નથી જઈ શકના ત્યા પણ આશાની બિમ્બો પડેાચે છે

६९

आक्रान्तविश्वत्रितयोऽपि लोभ-

महार्णवस्तै प्रमग्नं निरुद्ध ।

यमोऽशनोऽप्येष ममाश्रितो वै-

रविविवा स्युर्गृहिणोऽपि धन्या ॥

७०

आरम्भभारा भवबुझमूर्छं

परिग्रह कारणमस्त्यमीषाम् ।

तस्मादवश्य नियतप्रमाण

परिग्रह सविन्धीन मेही ॥

७१

एतानर्हिसान्त्वियमान् स्वशक्ते-

रहन्ति मम्पालयितु मममा ।

भयाऽस्त्यय सार्वज्ञीन एव

स्वाभाविकी जीवननीतिरषा ॥

७२

धौरैरहितप्रमुखा यमा दिशा-

कालाद्यवच्छिन्नतया विवर्णिता ।

ते सार्वभौमा उद्दिता महाप्रत

विनकैवाधे प्रतिपक्षचिन्तनम् ॥

૬૯

જોભાણુવનુ પૂર ત્રણે જગત્ પર આકેમણુ કરી
રથું છે જેમણે આ અપરિમિત મત અશથી પણ
સ્વીકાર કર્યું છે તેઓ પણ લોભસાગરને પ્રમરતો અટકા-
વવામા મમર્થ થઈ શકે છે એવા મતધારક ગૃહસ્થો
પણ મન્મ છે

૭૦

લવ-વૃક્ષનુ મૂળ આરબોમા છે અને એનું
કારણ પરિમિત છે માટે ગૃહસ્થ અવશ્ય પરિમિતનું
પરિમાણ કરે

૭૧

આ અહિ સા આદિ યમોને પોતાની શક્તિ અનુમાર
બધા પાળી શકે છે આ સાર્વજનિક ધર્મ છે આ
હવનની સ્વાભાવિક નીતિ છે

૭૨

આ અહિ સા આદિ યમો દેશ, કાળ વગેરની મર્યાદા
વગરના માર્વણીમ બને છે ત્યાં ‘ મહામન ’ કહેવાય
છે ‘ વિનક ’ (હિ સા આદિ)—નિત બાધા આવના
પ્રતિપક્ષની ભાવના કરવી

७३

विनर्कबाधे प्रणिपशचिन्तनाद्
 योगस्य मोक्षैर्यमवश्य योगिन ।
 यमेषु योगस्य समाप्तिरेऽङ्गता
 विघ्नापनता प्रथम हि युज्यते ॥

७४

हिसान्य सन्ति विनर्कमज्ञका
 प्रत्येकमेत सलु सप्तविंशति ।
 रुतस्तथा कारणतोऽनुमोदनात्
 क्रोधेन क्रोधेन च मोहत पुन ॥

७५

नवति भेदा मृदु-मध्य-तीव्रि
 भेदस्त्रिभि सन्ति यथोक्तसस्या ।
 प्रत्येकमत मृदु-मध्य-तीना
 त्रिधा पुन स्युर्मृदु-मध्य-तीनि ॥
 (युग्मम्)

७६

अनन्तमज्ञानमनन्तदुःख
 फले अभीषा निररा विभाव्ये ।
 अतः प्रकर्ष समुपयुषा यत्
 फलं यमानामभिधीयत तत् ॥

૭૩

પ્રતિપક્ષના ચિન્તનથી ‘વિતર્ક’ પર દાળ પડતા યોગભૂમિ પરતુ પ્રસ્થાન સરળ થાય છે એટલા માટે યમ-નિયમને યોગના અગ્ર ગતાવવામા આવ્યા છે કારણ કે વિદ્વાને હઠાવનારની પહેલી જરૂર હોય

૭૪

‘વિતર્ક’ નામથી સજ્જિત થયેલ હિંમ્, અસત્ય વગેરે પ્રત્યેકના સતાવીશ ભેદો પડે છે જેમકે ક્રોધ, લોભ અને મોહથી હિંસા કરવાથી, કષાવવાથી અને અનુમોહવાથી—

૭૫

એમ નવ ભેદો થતા એ પ્રત્યેકના મૂઢ, મધ્ય અને તીવ્ર એમ ત્રણ ત્રણ ભેદો પાડવાથી સતાવીશ ભેદો પડે છે આમ હિંસા આદિ પ્રત્યેકના સતાવીશ ભેદો પડે છે વળી, તે પ્રત્યેક સતાવીશ ભેદોના ફરી મૂઢ, મધ્ય અને તીવ્ર એમ ત્રણ ભેદો પાડીએ તો એમથી દેને ૨૭

૭૬

આ હિંસા આદિ ‘વિતર્કો’નું ક્ષણ જોઈએ અને અનન્ત દુષ્ટ છે એમ વિચારતુ એકે એક પ્રકારનું ચિન્તન જેમ પુષ્ટ થાય, તેમ અર્ધિનું અર્ધિ થમો પુષ્ટ થાય ઉન્નત દશાએ પરોક્ષ દર્શન જે દર્શાવ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે છે,

७७

आद्यभूतस्थैर्यवत पुर सु-
 निर्मगवैरा अपि शान्तिमान् ।
 सत्यनने प्राप्तवति प्रतिष्ठा
 विनोद्यमेनापि फलस्य सिद्धि ॥

७८

अस्तेयनामघननिश्चलत्व
 रत्नानि जायन्त उपस्थितानि ।
 प्रतिष्ठिते ब्रह्मणि वीर्यलाभोऽ-
 परिग्रहे जन्मकथन्त्वबोध ॥

७९

अष्टौ च योगस्य वदन्ति दृष्टी-
 रष्टामिरङ्गै सह ता क्रमेण ।
 सुभद्रया सङ्गत एव बोधो
 दृष्टिर्बभाषे प्रथमाऽत्र मित्रा ॥

८०

मन्द च मित्राद्यशि दर्शनं स्याद,
 इहापमानं च कणस्तृणान्न ।
 न भक्तिसवादिषु खेदवृत्ति-
 नै वर्त्तनं द्वेषि पुन परत्र ॥

૭૭

અહિ આની પ્રતિષ્ઠા આગળ નિમર્ગવૈરી-જન્મસિદ્ધ વૈરી પ્રાણીઓ પણ પરમ્પર શાન્તિ ધારણ કરે છે મત્યમતની નિયંત્રતાનું પરિણામ વ્યવનસિદ્ધિમા આવે છે

૭૮

અસ્તેયમતની નિશ્ચલતા થતા મર્વ દિશાના રત્ન નિધાનો ઉપસ્થિત થાય છે બ્રહ્મચર્યની પ્રતિષ્ઠામા વીર્યલાભ પ્રાપ્ત થાય છે અપરિમલમતના ઉત્કર્ષે પૂર્વજન્મનું સ્મરણ પ્રકટે છે

૭૯

યોગની આઠ દૃષ્ટિઓ બતાવવામા આવી છે એ દૃષ્ટિઓ ક્રમશઃ પૂર્વોક્ત યોગના આઠ અંગોથી સમન્વિત છે મુશ્કેલીયુક્ત જે બોધ તેને ' દૃષ્ટિ ' કહેવા મા આવે છે એમા પહેલી ' મિત્રા ' છે

૮૦

મિત્રાદૃષ્ટિમા ' દર્શન ' મન્દ હોય છે એવું મન્દ કે જેને તૃણાગ્નિકણની ઉપમા અપાય છે આ દૃષ્ટિમા ભક્તિ અને મેવા આદિના કાર્યોમા ખેદ ઉપજતો નથી અને ધીમ્નના ઉપગ દ્રેષ્ટૃત્તિ હોતી નથી

८१

देवाधिदेव कुशलं च चित्तं
 गन्तव्यं सम्मग्नं च तस्य ।
 योगस्य बीजं सुमना इदं सद्
 गृह्णानि दृष्टाविह वर्तमान ॥

८२

ससारवासाद् विरता असङ्गा
 आराधयन्तश्च महाप्रतानि ।
 आदर्शभूता शुभसाधनाया
 यथोचितं सेवन्ति तान् मुमुक्षु ॥

८३

उद्विग्नता चात्र भयप्रपञ्चात्
 सामान्यताऽभिग्रहपालनं च ।
 ममान्गश्चोन्मत्तश्चर्मवाचा
 श्रद्धा पगऽऽत्मायनिवाधनं च ॥

८४

एव च दृष्टाविह वर्तमान
 कृपापरो दुःखिणु, मदग्रात ।
 औचित्यसम्पालनतत्परश्च
 योगाभिरूपा अथयाम्भूत ॥

૮૧

આ દષ્ટિમા વર્તમાન ચિત્ત ભગવદ્ભક્તિથી વાસિત
હોય છે પ્રભુવન્દન, ભગવત્સ્મરણુ આ દષ્ટિમા પ્રવર્તે
છે આ પ્રકારનુ શુભ યોગળીજ આ દષ્ટિમા વર્તમાન
મુજન પ્રાપ્ત કરે છે

૮૨

પ્રત્યુત દષ્ટિનો મુમુક્ષુ જેઓ સ સારવાસથી વિરત
છે, નિ સંગ છે, તપોધન છે અને મહાવ્રતસમ્પન્ન છે
તેમજ કલ્યાણુમાર્ગની સાધનામા આદર્શભૂત છે,
તે શુરુઓની યથોચિત મેવા કરે છે

૮૩

આ દષ્ટિમા ભવપ્રપચથી ઉદ્દેગ હોય છે નામાન્ય
પ્રકારના અભિશ્રદ્ધા, વ્રત-નિયમોમા પ્રવૃત્તિ હોય છે
ધર્મની ઉચ્ચ વાણી તરફ આદર હોય છે અને આત્મ
કલ્યાણુનુ સાભળવામા બહુ શ્રદ્ધા હોય છે

૮૪

આ દષ્ટિમા વર્તમાન ભદ્રમૂર્તિ મુજન દુ ખી પર
કૃપાલુ હોય છે, અને ઔચિત્યનુ પાલન કરવામા તત્પર
હોય છે પ્રથમદષ્ટિગત પ્રાણી આવા પ્રકારનો યોગા
ચાર્યોએ વર્ણવ્યો છે

८५

दुर्बोधम विपुशेऽम्बुवाहो
 नृत्तैर्नद्रो निशिन कुठार ।
 सत्सङ्गतिया विबुधैर्येगानि
 तत्प्राप्तिरत्र प्रगतेर्निग्नम् ॥

८६

अन्त्ये 'परावत्त' इमा च छष्टि
 कल्याणरूपा लभते सुमाग ।
 हेतु परो भावमलास्पताऽत्र
 घन मले नो सति सत्त्वबुद्धि ॥

८७

यथाप्रवृत्तौ वरणेऽन्त्य इदम्
 आमत्तिमद्गन्धिभिः स्वरूपम् ।
 अप्रवृत्ता तस्य यथाप्रवृत्ते-
 स्ततस्तदासन्नया वर्तन्ति ॥

८८

चतुर्दशोक्तानि जिनागमे गुण
 स्थानानि तत्र प्रथम निगद्यत ।
 ममागतस्य प्रथमामिमा दृश
 शास्त्रे तु मामान्यत्र एव वर्णितम् ॥

૮૫

સત્સ ગતિ જે દુર્બોધરૂપ ધામને સમાવવામા વિપુલ જલધર મમાન છે અને દુરાચરણરૂપ વૃક્ષને કાપવામા તીક્ષ્ણ કુઠારતુલ્ય છે તે આ દષ્ટિમા આત્મોન્નતિના સાધન તરીકે પ્રાપ્ત થાય છે

૮૬

છેલ્લા ‘ પુરૂષપરાવર્ત ’મા આ કત્યાણ્ણરૂપ દષ્ટિ ભાગ્યવાન પ્રાપ્ત કરે છે આન્તરિક મલનો હ્રામ થતા આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે ઉગ્ર મલ હોય ત્યા સત્ શુભમળાય ?

૮૭

‘ અન્યિ ’-જેહતુ કાર્ય જેને નજીકમા ચવાતુ છે એવા ચેતનને છેલ્લા ‘યથાપ્રવૃત્તિકરણ’મા આ (પ્રથમ દષ્ટિતુ) જીવન પ્રાપ્ત થાય છે અતએવ છેલ્લુ ‘યથાપ્રવૃત્તિકરણ’ ‘ અપૂર્વકરણ ’ની નજીકમા હોવાથી, એનો રમ્તો સરળ ઢરી દેનાર હોવાથી ‘ અપૂર્વકરણ ’ તરીકે કહેવાય છે

૮૮

જિનાગમમા ચૌદ શુણ્ણસ્થાનોતુ પ્રતિપાદન કર્યું છે તેમા પહેલુ શુણ્ણસ્થાન આ પ્રથમ દષ્ટિમા આવતા પ્રાપ્ત થાય છે શાસ્ત્રમા તે ગળન્ધી જે અન્ય કથન કર્યું છે તે સામાન્ય પ્રકારે છે.

८९

यमप्रधाना प्रथमा दृष्टा
 तारा द्वितीया नियमप्रधाना ।
 शौचस्य सद्भावनया च तत्र
 विरक्तिरज्ञे, न पराङ्गमाह ॥

९०

सुसत्त्वसिद्धि सुमनस्कभाव
 एकाग्रभावो जय इन्द्रियाणाम् ।
 आत्मस्वरूपेक्षणयोग्यता च
 फलान्यगूनि प्रतिपादितानि ॥

९१

सन्तोषतश्चोत्तमसौत्यलाभ
 स्वाध्यायतो दैवतदर्शन च ।
 तपन कायेन्द्रिययोश्च सिद्धि
 प्रोक्ता समाधि प्रणिधाननश्च ॥

९२

अन्या च तारादृशि गोमयाग्नि-
 वणोपम दर्शनमभ्यधायि ।
 नोद्विग्नभावोऽत्र परोपकारे
 तत्त्वावबोधस्य पुन समीहा ॥

૮૬

યમપ્રધાન પહેલી દષ્ટિ કહેવાઈ નિયમપ્રધાન બીજી દષ્ટિ ‘ તારા ’ છે તેમા નિયમના શૌચ, સન્તોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને ઇન્દ્રિયપ્રણિધાનને જો પાલ્ય ભેદો છે તે પૈકી પ્રથમ શૌચ તેની લાવનાથી પોતાના દેહ પર વૈરાગ્ય પેદા થાય છે અને અન્યદેહ પરનો મોહ શાન્ત થાય છે

૮૭

બીજી, મત્સ્યબળની સિદ્ધિ, માનસિક ઉદ્ભાસ, એકાગ્રતા, ઇન્દ્રિયજય અને આત્મસ્વરૂપને અવલોકવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે શૌચના આટલા ફળ બતાવ્યા છે

૮૮

સન્તોષથી ઉત્તમ મુખનો લાભ થાય છે સ્વાધ્યાયથી ઇષ્ટ દેવતાનું દર્શન થાય છે તપથી શરીર તેમજ ઇન્દ્રિયોની સિદ્ધિ સાપડે છે અને ઇન્દ્રિયપ્રણિધાનથી સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે

૮૯

આ ‘ તારા ’ દષ્ટિમા છાણાની અગ્નિના કણ જેવો ખોધ હોય છે ધર્મક્રિયામા, હિતમાધનમા આ દષ્ટિધારકને ઉદ્વેગ આવતો નથી આ દષ્ટિનો આત્મા તત્ત્વજિજ્ઞાસુ હોય છે

९३

प्रीतिस्त्रविच्छिन्नतयाऽत्र योग
 कथासु यत्किर्विमला च मसु ।
 नायोम्यकमाचर्णं च शिष्टा
 प्रमाणमिन्धन्यमतेषु साम्यम् ॥

९४

यत्राऽऽसने योगतृतीयकाङ्क्ष
 दृष्टिर्बला सा विदिता तृतीया ।
 इत् च काष्ठाग्निक्वणप्रसादो-
 पम भवद दर्शनमत्र दृष्टौ ॥

९५

महाक्ष तत्त्वश्रवणाभिज्ञा
 नेपो न योगस्य पाय प्रयाणे ।
 अमाधुतृष्णात्वग्योरभावात्
 म्भिरं सुख चामनमाविरस्ति ॥

९६

शान्तगया शममाप्नुवन्ति ।
 द्वन्द्वभिन्नो न च सम्भविष्णु ।
 अपायदूरीभवनेन कृत्य
 भवन् समस्तं प्रणिवानपूर्वम् ॥

૯૩

યોગકથામા તેને પ્રેન અવિચ્છિન્ન હોય છે મત્પુરુષો તરફ તેને બહુમાન હોય છે આ દષ્ટિમા નિન્દિત આચરણ નથી હોતુ અને ‘ ગિર્યો પ્રમાણુ છે । ’ એવી ભાવના હોવાથી અન્ય મતો તન્ન સમભાવ હોય છે

૯૪

ત્રીજી દષ્ટિ ‘ બલા ’ છે એમા યોગતુ ત્રીજી અંગ ‘ આમન ’ પ્રાપ્ત થાય છે આ દષ્ટિમા જે દર્શન હોય છે તે કાળાગ્નિના પ્રકાશ જેવુ દઢ હોય છે

૯૫

આ દષ્ટિમા તત્ત્વશ્રવણની આકાશ પ્રબળ હોય છે અને ‘ શ્લેષ ’ હોય (ચાચત્વ), જે યોગપ્રવાસમા નડતર કરનાર છે, તે ટળી જાય છે અયોન્ય લાલમા અને ત્વરા શાન્ત ધર્મ જવાયા આ દષ્ટિમા ચિર અને મુખરૂપ આસનની મિદ્ધિ થાય છે

૯૬

અહીં સાધનવિરાધી અન્નરાયો ડાહા પડે છે અને ગીતોષ્ણાદિ કન્દધી અભિધાન થતો નથી હોયો દ્રવ્યવાધી આ દષ્ટિમા સમન્ત ધર્મ્ય કૃત્ય મન પ્રણિધાન પૂર્વક થાય છે

- ९७

यून सकान्तस्य विद्रवमुद्धे-
 यथा सुगयश्रवणऽभिग्राह' ।
 , इमा दृश प्राप्तवनस्तथा स्यात्
 तत्त्वावधौवश्रवणाभिलाष ॥

९८

असत्यमुष्मिन् ध्रुतमप्यपार्य-
 मित्रोपराया भुवि नीनगाप ।
 सति त्वमुष्मिन् परसावनानि
 कर्मक्षयायाऽसुलभानि न स्यु ॥

९९

तुयाऽविना प्राणयमन'लीप्रा
 दीप्राऽत्मभावम्य बलेन दृष्टि ।
 अस्या च तत्तश्रवणप्रवृत्ति-
 लीपप्रभासनिभ'शनायाग् ॥

१००

यश्चासंप्रधामगतिप्ररोक्
 स योगिमि प्राणयमो बभापे ।
 स रजः पूरक-कुम्भसौ च
 यासो वहिर्वृत्तिरिहाऽऽन्मि स्यात् ॥

૬૭

રમણીયમેત નિપુણ યુવકને મુન્દર સ ગીત સાલજવા મા જે રસવૃત્તિ હોય છે તેટલી રસવૃત્તિ તત્ત્વશ્રવણ માટે આ દષ્ટિવાળાને હોય છે આવે તત્ત્વશુશ્રૂષાનો શુણ આ દષ્ટિમા પ્રકટે છે

૬૮

જ્યા શુશ્રૂષા નથી, ત્યા શ્રવણની શી કિમ્મત ! ઉપર જર્મીનમા ખીજવપનની જેમ તે વ્યર્થ જાય પરન્તુ જ્યા શુશ્રૂષાની જિર્મિ વહે છે ત્યા કર્મકાયસાધક ખીજ સાધનો પણ મુલભ થઈ જાય છે.

૬૯

ચોથી દષ્ટિ ' હીમા ' છે આ દષ્ટિમા આત્મબળ વધુ વિકસેલું હોય છે આ દષ્ટિ પ્રાણાયામવાળી છે અહીં તત્ત્વશ્રવણ પ્રાપ્ત થાય છે આ દષ્ટિનું દર્શન હીપકની પ્રભા સરખું બતાવવામા આવ્યું છે

૧૦૦

સ્વામ-પ્રસ્વાસની ગતિનો વિચ્છેદ કરવો એને ' પ્રાણાયામ ' કહેવામા આવે છે તેના ત્રણ પ્રકારો છે રેચક, પૂરક અને કુમ્ભક રેચક એટલે બહિર્વૃત્તિ સ્વાસ અર્થાત્ અન્દરના સ્વાસને બહાર કાઢવો તે રેચક

१०१

प्रपूष्ण तस्य च पूरक स्यात्
 स्थिरीकृतिस्तस्य च कुम्भक स्यात् ।
 एकस्वभावा न हि यागराग
 कचिन् ततो यान्ति पश्यन् ॥

१०२

स्याद् भावन प्राणयमस्तु मात-
 भावस्य रेकाद् अय मृगण- ।
 त्रिवेकभावस्य समुज्ज्वलस्य
 स्थिरीकृतेवास्तवमेतद्धम् ॥

१०३

स्त्रीनोऽपि पुत्रानपि । मृतोऽपि
 धर्मं प्रिय म्याप्तिनरास्तुताऽपि ।
 क्षिपन् वमार्थममुनपि स्वान्
 प्राणान्नरूपेऽपि न तु त्यजन् तम् ॥

१०४

एव भवक्षारपयानिरासात्
 तत्त्वभूतिस्वादुजलेन पुण्यम्- ।
 बीजं प्ररोहप्रवणं करानि
 भग्यङ्गानि सद्गुरुभिर्भक्ति ॥

૧૦૧

પૂરક એટલે અન્તર્વૃત્તિશ્યામ અર્થાત્ બહારના વાયુને જે સ્ત્રી અન્તર પૂરવાનું જે કામ તે પૂરક અને તે પવનનું અત્કલન કરવું અર્થાત્ તેને સ્થિર કરી રાક્ષી ગણવે તે કુમ્ભક યોગાભ્યાસીઓ બધા એક સરખા સ્વભાવના નથી હોતા એટલે કેટલાક આ જાનનો માર્ગ પણ અહીં કરે છે

૧૦૨

ગ્રાણાયામની ખરી ઉપયોગિતા તેના બીજા અર્થમાં છે વૈષયિક મમત્વરૂપ બાહ્યભાવનું રેચન કરવું તે રેચક, અન્તર્ભાવનું પૂરણ કરવું તે પૂરક અને તેનું સ્થિરીકરણ તે કુમ્ભક આ ભાવગ્રાણાયામ છે

૧૦૩

આ દષ્ટિમાં સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર અને પોતાના પ્રાણથી પણ ધર્મ પ્રિય હોય છે ધર્મને માટે પોતાના પ્રાણ આપવા તૈયાર થાય, પરંતુ પ્રાણાન્તકષ્ટમાં પણ ધર્મને ન છોડે આ દષ્ટિનો જીવ ધર્મસાધનમાં આવે મજબૂત હોય છે.

૧૦૪

આમ સુભગતિમચ્ચન્ન સદ્ગુરુબક્ત મહાશય ભવવામનાડપ ખાસ પાણીને ત્યજી તત્ત્વશ્રુતિરૂપ ગ્વાહુ જળથી પુણ્ય-બીજને વૃદ્ધિ પમાડે છે

१०५

मिथ्यात्वमस्मिंश्च दशा चतुष्केऽ
 वतिष्ठत ग्रन्थविभागणेन ।
 ग्रन्थविभक्तौ भवति स्थिराया
 तद् दृक्चतुष्केऽत्र न सूक्ष्मबोध ॥

१०६

अवैद्यमवधारणमिषेयो
 मिथ्यात्वगोपाशय उच्यते स्म ।
 उग्रोन्त्ये तत्र विषकहीना
 अवोगतिं मृत्विषो व्रनन्ति ॥

१०७

मिथ्यात्वगोपस्य परानयेन
 ससारदुःखनिबन्धनस्य ।
 मत्तद्गतो दुर्गतिकारणस्य
 कुतर्कगहो प्रपन्नयन स्यात् ॥

१०८

शमाम्बुवाह प्रतिकृत्वात
 सद्योषपद्मे च हिमोपपातम् ।
 अदानशल्य मय्यपोषक च
 निज हित व्रनन्ति कुतर्कमेत्य ॥

૧૦૫

આ ચાઁ દષ્ટિઓ મુધી ‘અન્યભેદ’ ન થતો હોવાથી ‘મિથ્યાત્વ’ રહે છે ‘અન્ય’નો ભેદ ‘સ્થિરા’ (પાત્રમી દષ્ટિ)મા થાય છે અતઃએવ આ દષ્ટિ મુધી સદ્મળોધનો અભાવ હોય છે

૧૦૬

મિથ્યાત્વદોષની હાલતને ‘અવેગ્રસ વેધપદ’ કહેવામા આવે છે મિથ્યાત્વના ઉચ્ચ ઉદયથી માણુમ મોહાભિભૂત બને છે અને વિવેકવિહીન આચરણથી પોતાની દુર્ગતિ કરે છે

૧૦૭

મિથ્યાત્વદોષ મ સારની દુ ખરાશિનુ મૂળ છે મત્મ ગના યોગે તેનો પરાજય થતા દુર્ગતિકારક એવો કુતર્ક-રાહુ પલાયન કરી જાય છે

૧૦૮

કુતર્કજીવનનો ખ્યાલ આપતા યોગાચાર્યો કહે છે કુતર્ક પ્રશમ-જલધરને રોકવામા પ્રતિકૂલપવનતુલ્ય છે અને સદ્મળોધરૂપ કમલ પર હિમપાત છે તેમજ શ્રદ્ધાન મા શલ્યભૂત અને ગર્વપોષક છે કુતર્કમાર્ગનો આશ્રય લઈ માણુસ પોતાના હિતનુ હનન કરે છે

१०९

सभासु वादप्रतिवादनस्या
 विशारदाना विविधा भवन्ति ।
 तत्त्वान्तसिद्धिर्नहि लभ्यते तै-
 दृष्टान्तभूतस्तिष्ठपीडकोऽत्र ॥

११०

एकऽभियुक्ता अमुक पदार्थं
 यथानुमाने परिकल्पयन्ति ।
 अन्येऽभिरूपा अमुमेव भाव-
 मन्यम्बरूप प्रतिपादयन्ति ॥

१११

अतीन्द्रियाथा यत्ति हतुवा-
 विनिश्चयस्यैरूपनीमुपयु ।
 एतावत् ग्राह्य एव त स्यु-
 विनिश्चिता विश्वविशारदेषु ॥

११२

न वात्मागान्न च तर्जशास्त्रात्
 प्रकाशमागान्यज्ज्ञातमना धी ।
 तत्त्वम्य मिद्वे पमस्तु पन्था
 योग सता सम्मत एक एव ॥

૧૦૯

વિદ્વાનોની મલાઓમા અનેક પ્રકાળના વાદ-પ્રતિવાદ
આસે છે પરન્તુ એથી તત્ત્વસિદ્ધિ લાગ્ય નથી આમા
ઘાણીના બળદનુ ઉદાહરણુ વિચારી શકાય

૧૧૦

એક પક્ષના વિદ્વાનો અમુક પદાર્થને તર્કબળે, અનુ
માના ઠારા જેવા રૂપમા નિરૂપે છે તે જ પદાર્થને બીજા
વિદ્વાનો બીજી રીતે પ્રતિપાદન કરે છે

૧૧૧

અતીન્દ્રિય પદાર્થો ને તર્કોથી નિશ્ચિત થયા હોત
અગર થઈ શકતા હોત તો આટલા કાળે જગતના
વિદ્વાનોએ તે પદાર્થોનો નિશ્ચય કયા-નોયે કરી નાખ્યો
હોત

૧૧૨

ત્યા આત્મા ભાવિત નથી, ત્યા વાદ્ય-ચર્ચાથી કે
તર્ક-પરમ્પરાના અવલબનથી પ્રકાશ નુ મળે ? તત્ત્વ
નિદ્ધિનો ઉત્તમ ભાગ એક માત્ર યોગમાધન છે

११३

शास्त्राथशक्त्या न परामिभूत-

रम्यासमायाल न शास्त्रराश ।

सिद्धिं समागच्छति तत्त्वभूमि-

रालम्बतऽमौ शमशान्तिं शीघ्रम् ॥

११४

न शब्दभेदे कल्हो विधयो

नानाविधानां ग्लुहं दशनानाम् ।

विचारणीयं परमार्थतत्त्व

समं हि पश्यन्ति समक्षिणस्तु ॥

११५

स्वजीवनं शोधयितुं प्रयत्न-

स्तत्त्वावबोधाय सगं विधेयम् ।

ममाहितं चेन्नसि शुद्धिमानि

सम्यग्दृशं सम्भविता विकास ॥

११६

दशशतसु प्रथमा संनन्ति

मागामिमुख्येन विमुक्तियोगम् ।

गिर्यात्वक्त्योऽपि तत्त्वमावाद्

योग्यत्वभानोऽन्तिमं 'पुद्गल'स्था ॥

૧૧૩

શાસ્ત્રાર્થબલથી બીજાને પરાન્ત કબ્બાથી કે સાત્ર સમૂહના અભ્યાસ માત્રથી તત્ત્વબૃત્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી પરન્તુ તેની સિદ્ધિ સમશાન્તી રીતે પર અવલમ્બિત છે

૧૧૪

અધિકાશ, ધર્મના અધકા કે દાર્શનિક કલહ લિન્ન લિન્ન દર્શનોની લિન્ન લિન્ન શબ્દપરિભાષા અને લિન્ન લિન્ન પ્રતિપાદનશૈલીને લઈને થાય છે મૂળ વસ્તુ શુ છે, પરમાર્થ તત્ત્વ શુ છે એ વિચારવુ જોડે તત્ત્વદેહાને કલહ કેવો ? અમદર્શી તો નર્વજ સમ જીએ છે જ્યાં સમન્વયશક્તિ છે ત્યાં અમભાવ છે

૧૧૫

તત્ત્વમિદ્ધિ માટે નાથો ઉપાય તો એ છે કે પોતાના જીવનશોધનમા સદા ચત્તપરાયણ થવુ જોઈએ પ્રકાશપ્રાપ્તિનુ મુખ્ય નાધન ચિત્તનુદ્ધિ છે વિમલ ચિત્તની અમાહિત અવસ્થામા અમ્યજ્ઞર્શનનો પ્રકાશ થાય છે

૧૧૬

આ પહેલી ચાર દષ્ટિઓ યદપિ મિથ્યાત્વવાળી છે, પણ ત્યાં મિથ્યાત્વની મન્દતા છે એટલે ચરમપુદ્ગલ પરાવત્તલાવી અને અમુચિત યોગ્યતા ધરાવતી એ દષ્ટિઓ માર્ગાલિમુખ હોડ મોક્ષમાર્ગને મળે છે

११७

शान्तो विनीतश्च मृदु प्रकृत्या
 भटस्तथा चाम्चग्निशाली ।
 मित्यादृगप्युच्यते एव सूत्रे
 निवाणभारु धर्मितया प्रशस्त ॥

११८

अथै 'परावर्तन'नामशालेऽ-
 वशिष्ट उत्कृष्टतया भवन्ति ।
 सम्यग्दृशो मोक्षपटम्य लाभ
 विलम्ब उत्कृष्टतयाऽयमथान् ॥

११९

सम्यग्दृश सन्ति चतस्र एता
 स्थिरा च कान्ता च प्रभा परा च ।
 प्रत्याहतिस्तत्र भयत् स्थिराया
 रत्नप्रभाभ पटु दर्शन च ॥

१२०

ममाहतिताऽर्थैत इन्द्रियाणां
 प्रत्याहति सा परिवर्तितव्या ।
 गायामिमा सद्दशमागतस्य
 सूक्ष्मावनोवो भ्रमवर्जितश्च ॥

૧૧૭

‘ સમ્યજ્ઞર્થન ’ પ્રાપ્ત ન થયું હોય ત્યા મુધી જીવ
‘ મિથ્યાદષ્ટિ ’ કહેવાય. ‘ મિથ્યાદષ્ટિ ’ પણ સ્વભાવે
ભદ્ર, શાન્ત, વિનીત, મૃદુ અને આગ્નિસમ્પન્ન હોઈ શકે
છે અને એવો ‘ મિથ્યાદષ્ટિ ’ પણ ધર્મી તરીકે સ્તુત્ય
છે, તેમજ તે મોક્ષભાજન છે

૧૧૮

ભવબ્રમણનો કાળ વધુમા વધુ અડધો ‘ પુદ્ગલ-
પરાવર્ત ’ બાકી રહે ત્યારે ‘ સમ્યજ્ઞર્થન ’ પ્રાપ્ત થાય
છે અર્થાત્ સમ્યજ્ઞદષ્ટિને મોડામા મોડો મોક્ષ અર્ધ
પુદ્ગલપરાવર્ત થાય

૧૧૯

આ ચાર સમ્યજ્ઞદષ્ટિઓ છે સ્થિત, કાન્તા, પ્રભા
અને પરા સ્થિરામા યોગનુ અગ ‘ પ્રત્યાહાર ’ પ્રાપ્ત
થાય છે આ દષ્ટિમા પ્રકાશતા પદ્મ દર્શનને રત્નપ્રભાની
ઉપમા આપવામા આને છે

૧૨૦

‘ પ્રત્યાહાર ’ એટલે ઇન્દ્રિયોને વિષયોથી હટાવવી
ઇન્દ્રિયો પોતાની વિષયયોગવિન્હિન સ્થિતિમા જાણે
ચિત્તભ્રમરૂપનુ અનુકરણ કરતી હોય એવી ઇન્દ્રિયોની
તે સ્થિતિ તે પ્રત્યાહાર પ્રત્યાહારથી ઇન્દ્રિયોની વશ્યતા
મધાય છે આ દષ્ટિમા મૂકમખોધ પ્રકાશે છે

१२१

प्रत्याहृतेऽग्निविमेन्नन

स्फुरद्विकोऽञ्ज्वलमानसानाम् ।

ससारचैष्टा प्रतिपाति बाल-

धृलीगृहक्रीडनसन्निभैव ॥

१२२

तत्त्वं परं ज्योतिरिह स्वरूप

वैकल्पिकं सर्वं उपप्लवोऽन्य ।

एव च भोगो भवभोगिभोगाऽऽ

भोगस्वरूपं प्रतिभासतेऽत्र ॥

१२३

ततश्च कान्तादृशि सम्प्रवेश-

स्ताराप्रभासनिभदर्शनायाम् ।

चित्तस्य देशे स्थिरबन्धनं यत्

ता धारणामत्र बन्ति सन्ति ॥

१२४

योगस्य षष्ठाद्विहोपगम्य

स्वसाधनं यात्यधिकं विकासम् ।

मिथस्त्वभावानिह नान्यमुच्च

स्वधर्मरत्नेन भवाय भोगा ॥

૧૦૧

પ્રત્યાહારદ્વારા ‘અન્ધિભેદ’ યતા જેમના માનસ વિવેકચક્રુરણથી ઉદ્ભવેલ બન્યા છે એવા મહાત્માઓને મ સારચેષ્ટા ધૂળના ઘર બનાવી રમનારા બાળકોની ચેષ્ટા જેવી લાગે છે

૧૨૦

આ દષ્ટિમા શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ જ્યોતિ એ જ પરમ તત્ત્વ સમજાય છે બાકી લવપ્રપન્ચ વૈકલ્પિક વિપ્લવરૂપ જણાય છે આ દષ્ટિમા મ સારના ભોગો લવરૂપ સર્પની ક્ષણના આટોપ મરખા લાગે છે

૧૨૩

એ પછી ‘કાન્તા’ દષ્ટિમા પ્રવેશ થાય છે આ દષ્ટિમા પ્રગટ થતા દર્શનને તારા-પ્રભાની ઉપમા આપવા મા આવી છે આ દષ્ટિમા યોગનું અંગ ‘ધારણા’ પ્રાપ્ત થાય છે કોઈ પણ ધ્યેય પ્રદેશ પર ચિત્તને નિયત બાધનું એનું નામ ‘ધારણા’

૧૨૪

આ દષ્ટિમા યોગના છઠ્ઠા અંગ ૫૦ આઠઠ થયેલ મહાત્મા આત્મસાધનનો વિકાસ અધિક માધે છે અહીં સ્થિર ન્વભાવના યોગે અન્યપ્રવૃત્તિમા ચિત્તની ઉત્સુકતા થતી નથી તેમજ આત્મધર્મમા ગમણતા હોવાથી ભોગો ભવહેતુ યતા નથી

1. *Staphylococcus aureus*
2. *Staphylococcus aureus*
3. *Staphylococcus aureus*
4. *Staphylococcus aureus*
5. *Staphylococcus aureus*
6. *Staphylococcus aureus*
7. *Staphylococcus aureus*
8. *Staphylococcus aureus*
9. *Staphylococcus aureus*
10. *Staphylococcus aureus*

[illegible]

૧૨૫

માયાજળને વાસ્તવિક રીતે સમજનાર જેમ સ્વસ્થ પછે એના મધ્યમાથી સત્વન નિકળી જાય છે, તેમ ભોગોને માયાજળની જેમ તેના ખગ સ્વરૂપમા ચોળ ખનાર તેમાથી નિર્લિપ્તપછે પનાર થઈ જાય છે, અને પોતાના માધ્યમે પહોચે છે આ દષ્ટિનુ આત્મશુધન આ પ્રકારનુ બલવાન હોય ં

૧૨૬

મોહાન્ધારને ભેદવામા રીધિડા મમાન એવી તત્વમીમામા આ દષ્ટિમા પ્રકાશે છે અતએવ ઉર્જાવળ તત્વપ્રકાશની આગળ અનમજનનો સુલવ કેમ હોઈ શકે

૧૨૭

માતમી દષ્ટિ પ્રમામ મૂલ્યપ્રકાશ મરખો ભોધ જગહજે છે આ રીતેગ દષ્ટિમા મોગનુ માતમુ અગ ' યાન ' પ્રાપ્ત થાય ં ઉપગમપ્રધાન અને સ્વાધીન એવુ યાનજનિત મહાન મુખ અર્ધી અનુભવાય ં

૧૨૮

પગધીન એ દુખ અને સ્વાધીન એ મુખ આ નખ-દુખનુ વાસ્તવિક લક્ષણ છે અતએવ યાનજનિત મુખ એજ નાન્વિક મુખ છે કેમકે એ આત્માધીન છે તત્વપ્રતિપત્તિ એ આ દષ્ટિનો લાક્ષણિક ગુણ છે

१२५

तत्त्वन मायाम्बु यन्ममाण-

स्तन्यध्यतो यात्यविपण्ण आशु ।

भागान् स्वरूपेण तथैव मायाऽ-

म्बुवद् विप्लवस्वलिन प्रयाति ॥

१२६

मीमांसना दीपिकया समाना

मोहान्धराग्लपणेऽत्र मति ।

तत्त्वप्रकाशे च महान्ध्वस्तवऽ

समजसस्यापि पुन प्रचार ॥

१२७

रुष्टि प्रमाऽर्कघ्नितुल्यबोधा

ध्यानेकमारा रहिता रता च ।

प्रवर्त्तन ध्यानसमुद्भव श

शमप्रधान न्यवशं गरिष्ठम् ॥

१२८

सर्वं भवन्त्यवश हि दु र्ग

सर्वं भवन्त्यात्मवश हि सौग्यम् ।

सुखासुख वस्तुत एतदुक्त

गुणोऽत्र तत्त्वप्रतिपत्तिरूप ॥

૧૨૫

માયાજ્ઞાને વાન્તવિઠ ગ્રીતે મમજનાર જેમ સ્વસ્થ પછે એના મમ્યમાવી સત્વ નિકળી જાય છે, તેમ ભોગોને માયાજ્ઞાની જેમ તેના ખગ સ્વરૂપમા એણ ખનાર તેમાથી નિર્લિપ્તપછે પમાર થઈ જાય છે, અને પોતાના સામ્યને પહોચે છે આ દષ્ટિનુ આત્મશુધન આ પ્રકારનુ બલવાન હોય છે

૧૨૬

મોહાન્ધગને ભેદવામા દીપિકા મમાન એની તત્ત્વમીમામા આ દષ્ટિમા પ્રકાશે છે અતએવ ઉર્જીવજ નત્ત્વપ્રકાશની આગળ અનમજમનો સુલવ કેમ હોઈ શકે

૧૨૭

માતમી દષ્ટિ પ્રભામા મૂર્ચપ્રકાશ મરખો ભાષ જળાક્રમે છે આ રીતેગ શ્રિમા મોગનુ માતમુ અગ ‘ યાન ’ પ્રાપ્ત થાય છે ઉપગમપ્રધા અને સ્વાધીન એવુ યાજનિત મક્કાન મુખ અર્ધી અનુભવાય છે

૧૨૮

પગધીન એ દુષ અને સ્વાધીન એ મુખ આ મુખ-દુષનુ વાન્તવિક લક્ષણ છે અતએવ વ્યાનજનિત મુખ એજ તાસ્વિક મુખ છે કેમકે એ આત્માધીન છે તત્ત્વપ્રતિપત્તિ એ આ દષ્ટિનો લાક્ષણિક ગુણ છે

१२९

या ध्यानाया विषये च प्रत्ययै-

ऊनानवाऽन्त करणस्य तन्मनम् ।

ध्यान, ममावि पुनरतदव हि

स्वरूपमात्रप्रतिभासन मन ॥

१३०

अमङ्गलवृत्त्याख्यकर्मप्रवृत्ति-

पद प्रभाया लभत महात्मा ।

प्रशान्तवाहिन्यमपीन्मेन-

दमेव नामान्तरतोऽन्य आहु ॥

१३१

दृष्टि परा नाम समाधिनिष्ठाऽ

दृष्टी तत्तासङ्गविवर्जिता च ।

सात्मीकृताऽभ्या भवति प्रवृत्ति-

राव पुत्रार्थान्दिकया समान ॥

१३२

अ ध्यात्मकोट परमामिहाऽऽगत

श्रीवर्मसंन्यासन्यन कालम् ।

एव वात्तम योगमयोगमतत

प्राप्यापवर्ग लभनऽस्तनर्मक ॥

૧૨૯

ધારણાના વિષયમા ચિત્તની એક સરખી પરિણામ ધારાને ‘ધ્યાન’ કહેવામા આવે છે એ જ ધ્યાન સ્વરૂપ માત્રનિર્ભાસની કથાએ પહોંચે છે ત્યારે તેને ‘મમાધિ’ નામથી ઝોળખાવવામા આવે છે (ધ્યાનમા ધ્યાનાકાર વૃત્તિ પણ હોય છે તે ખસી જતા તે વ્યાન વિશેષદર્શક ‘મમાધિ’ નામનો ઝોળખાવવામા આવે છે)

૧૩૦

આ દૃષ્ટિમા ‘અસ ગાનુષ્ઠાન’ હોય છે જેમ દ હંડના પ્રયોગથી દરતુ ચક્ર દ હંડનો વ્યાપાર બધ થઈ જવા પછી પણ તેના વેગમચ્ચારને લીધે થોડો વખત કરતુ રહે છે, તેમ ધ્યાનાવસ્થા પછી પણ તેના મચ્ચારના પરિણામે વ્યાનાવસ્થાસદૃશ પરિણામપ્રવાહ આપ્યા કહે છે આને ‘અસ ગાનુષ્ઠાન’ કહે છે આવુ ‘મત્રવૃત્તિપદ’ પ્રભા દૃષ્ટિમા હોય છે આને જ કેટલાક ‘પ્રશાન્તવાહિન્ય’ નામથી અને કેટલાક બીજા નામોથી ઝોળખાવે છે

૧૩૧

આક્રમી દૃષ્ટિ ‘પરા’ છે એમા યોગતુ અન્તિમ અગ ‘મમાધિ’ પ્રાપ્ત થાય છે છતા ત્યા મમાધિનો આસ્રગ નથી હોતો આ દૃષ્ટિતુ જીવન પૂર્ણ આત્મસ્પર્શી હોય છે આ દૃષ્ટિના ઉદ્વેગોત્તમાન બોધને ચાન્દ્રમમી ન્યોત્ત્નાની ઉપમા આપવામા આવે છે

૧૩૨

આ દૃષ્ટિમા વર્તમાન મહાત્મા અધ્યાત્મ જીવનની ઉત્કૃષ્ટ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે અને ‘ધર્મમન્યાસ’ના બલે ‘કેવલજ્ઞાન’ પ્રાપ્ત કરે છે એ પછી છેલ્લે, અયોગાત્મક ચરમ યોગદાગ સમ્પૂર્ણ અકર્મક બની અપવર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે

चतुर्थ-प्रकरणम् ।

कषाय-जपः ।

१

आत्मस्वरूपं प्रथमं प्रपद्य

योगप्रवासेत्सुकता रहसि ।

स एव योगस्य यदस्ति भूमि-

राकाशचिरोपममन्यथा स्यात् ॥

२

क्षेत्रे परेगत्मानि कृप्यमाणं

यामेन यत्नैः सततं यथावत् ।

सम्पद्यते सम्पन्नन्-नित्या

विज्ञानवीर्यप्रमत्स्वरूपा ॥

३

इह पण्यद्वितये ममस्त-

मन्तभैरव न्यतिरिच्यनञ्ज ।

जहस्तथा चेतन इत्यमू हो

जडेन चैतन्यमुपावृत्त न ॥

४

प्रमिद्वमतच्च जटुम्य यागान्

क्लेशान् विचिज्ञान् महान् सन्नाऽऽमा ।

मन्त्ररूपाधऽस्तिभूतराज

पृथक्कथा दुःखपदं कुत स्यात् ॥

૧

તેઓ યોગપ્રવાસના ઉત્તારી હોય તેમણે આત્મ
સ્વરૂપનું પરિજ્ઞાન પ્રથમ મેળવવું જોઈએ કેમકે આત્મા
પોતેજ યોગભૂમિ છે આત્મસ્વરૂપના અવગ્રોધ વગર
યોગપ્રવૃત્તિ કરવી એ આગશ્ચમા ચિત્ર ખીંચવા બરાબર છે

૨

આત્મરૂપ ક્ષેત્રને યોગવડે મહાન્ પ્રયત્નોથી બરાબર
ખેડવામા આવે તો તેમા જ્ઞાન, વીર્ય અને આનન્દસ્વરૂપ
અનન્ત-આવૃત્તી નિષ્પત્તિ નિષ્પન્ન થાય છે

૩

આ તમામ વિશ્વ કેવલ જે પરાર્થોમા જ અન્તર્ગત
છે એ બેથી કેાઈ ગ્રીમ અવગ્ર નથી એ જે પદાર્થો જડ
અને ચેત । આપ । ચૈતન્ય જડથી આવૃત છે

૪

એ પ્રશ્નિદ છે કે જડના યોગે આત્મા હમેશા
નાનાવિધ વિચિત્ર રહેજો લોગની ગદ્યો છે એને જો
અખિય ભતરાશિથી ભિન્નરૂપે પોતાનું સ્વરૂપજ્ઞાન પ્રાપ્ત
યાય તો પત્રી હુ અ કેમ જુ. ?

९

अशक्षमाणा अपि जन्म-मृत्यु
जराऽऽमयोपद्रवदु खपूर्णम् ।
ससारमल्पतरमोहदोषात्
समुद्भिजन्ते न ततोऽङ्गभाज ॥

६

सर्वस्य तु स्वस्य निग्नानमात्माऽ-
ज्ञान बुधा ण्कसुदाहरन्ति ।
तत् तद्भव तडिलयाद् व्यपयात्
तपोभिरग्रेरपि नान्यथा तु ॥

७

ससार आत्मैव जित कषाये-
न्द्रियै स एवापरया च मोक्ष ।
क्रोधादयमनत्र कषायमज्ञा-
श्वत्वार उक्ता भववृक्षमेवा ॥

८

यो बग्हतु परितापकारण
शमागला दुर्गनिवर्त्तनी पुन ।
उत्पन्नमान प्रथम म्वमात्रय
दृष्ट दृष्ट वन्हिरिवापर न वा ॥

૫

મ સાર જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ગેગ અને ઉપદ્રવાદિ દુ ખોથી પૂર્ણ છે, ગ્રાણી આ વસ્તુ નિહાળે છે, અનુભવે છે છતાં મહામોહને લીધે તેને મ માર પરથી ઉઠેગ આવતો નથી

૬

તમામ દુ ખનું નિહાન એક માત્ર આત્મવિષયક અજ્ઞાન છે એમ તત્ત્વવેત્તાઓનું કહેવું છે એ અજ્ઞાન માથી ઉદ્ભવતું દુ ખ એ મજ્ઞાનના નાશથી જ મિટાવી શકાય એ વગર તો હિંમ તપશ્ચર્યાથી પણ એનો નાશ ન થાય

૭

કષાયો ને ઇન્દ્રિયોથી છતાયલો આત્મા એ પોતેજ મ સાર છે અને એ જ એ બધાનો વિજેતા બનતા મોક્ષ કે અર્વાતુ મ માર ને મોક્ષ આત્માની એક પ્રકારની સ્થિતિના જ નામ કે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર ' કપાય ' કહેવાય છે ભવ-વૃક્ષની પુષ્ટિમા તેઓ મેઘ સમાન કે

૮

ક્રોધ વૈર-વિરોધનું કારણ છે, મન્તાપને ઉત્પન્ન કરનાર છે, શાન્તિને રોકવામા અર્ગલા (ભુગળ) સમાન છે અને દુર્ગતિનો માર્ગ છે, તેમજ જ્યાં તે ઉત્પન્ન થાય છે તે સ્થાનને, પોતાના આશ્રયને અગ્નિની જેમ તે પ્રથમ બાળે છે, જ્યારે બીજાને બાળવામા ચોક્કસ નથી

९

क्रोधस्य नस्य प्रशमे क्षमा क्षमा

क्षमाऽऽत्ममात्रान्यसमुत्कचेतमाम् ।

या सयमागमविज्ञान्मागणि

क्लिष्टाभृमीक्षरभन्नाशनि ॥

(युग्मम्)

१०

क्रोध कपायो मृदु-मध्य-तीव्राऽऽ-

ग्निभि प्रवारैर्बहुभि प्रमिद ।

यादवस्वरूप स उदेति तादृग्-

रसानुविद्ध वितनोति कर्म ॥

११

योगस्य पन्था पञ्चमस्तिनिक्षा

ततो महत्यात्मरन्ध्य गति ।

यन्तागतेऽभीप्सनि योगलक्ष्मी

हलाहत्राद् राज्ञति जीवित स ॥

१२

अकारण वाऽल्पककारण वा

यदा तदा मुच्यति निर्वन्तात्मा ।

एव च दोषानमणाम्पत्नीमन्

रस्जीवन दु खिनपातनानि ॥

૯

એ ક્રોધને શાન્ત કરવામા ક્ષમા અર્થ ૯ જેઓના
અન્ત કરણ આત્મસામ્રાજ્યની પ્રાપ્તિ માટે ઉત્સુક છે
તેમને એ આશીર્વાદરૂપ છે એ સચમરૂપ બગીચામા
પાણીની વિશાળ નીક છે અને કિલ્લ કર્મરૂપ પર્વતોને
લેદવામા વજ્રકલ્પ સાધન છે

૧૦

ક્રોધ મૃદુ, મધ્ય, તીવ્ર આદિ અનેક પ્રકારથી
જાગીતો છે જેવા પ્રકારનો તે ઉદયમા આવે છે તેવા
પ્રકારના રમવાણુ કર્મ સર્જે છે

૧૧

ક્ષમા એ યોગનો પ્રમાધારણુ માર્ગ છે એનાથી
આત્મબળ બહુ પુષ્ટ થાય છે એ વગર જે યોગ-લક્ષ્મી
મેળવવા આહે છે તે વિષથી જીવિત ધગ્ધ છે

૧૨

નિર્બળ માણુન નગર કાગેડુ ચા નજીક કારણે
ન્યારે-ત્યાર કોનને વગીભૂત થાય છે આમ દોષનો
સિકાળ બનતા ને પોતાનુ જીવન દુ ખી બનાવે છે

१३

मन शरीर रश्मि च यस्य
 यथा यथा निर्वलता व्रजन्ति ।
 क्रुद्धस्वभावऽधिकता दधान
 तथा तथा शोच्यन्शा स एति ॥

१४

निशम्य दुभाषितमन्यदीय-
 मुत्तेजितत्वं नहि यान्ति सुज्ञा ।
 सम्पादनीय सहनस्वभाव
 शाठ्यं शठमे न हि कर्तुमहम् ॥

१५

धीमान् कथं क्रोधमुपाश्रयेत्
 नोदेति रागं पशुवृक्षोभि ।
 न वा यशः श्रीर्भक्त विलोप
 द्रव्यस्य हानरपि नास्ति वाक्ता ।

१६

शमस्वभावस्य यमाश्रयेण
 क्रुद्धं स्वयं व्रजिततामुपैति ।
 नायेन तच्चेतसि चानुताप
 शमो हि कोपम्वन्नऽभ्युवप ॥

૧૩

જેમ જેમ માણસનું શરીર, મન અને લોહી નિર્બળ પડતા જાય છે, તેમ તેમ તેની ક્રોધ-પ્રકૃતિ વધતા તેની જીવનદશા શોચનીય બનતી જાય છે

૧૪

ખીજના દુર્વચ્ચનો સાક્ષી મુરો ઉત્તેજિત થતા નથી સહનશીલતા ઉપયોગી છે શકની આગળ શક થવું જો સાધુતા નથી

૧૫

ખીજના દુર્વચ્ચનોથી શુ કંઈ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે આ ઇર્જિત-આબરૂને ધક્કો લાગે છે કિંવા આર્થિક સ્થિતિને હાનિ પહોંચે છે? નહિ તેવું તો કંઈ છે નહિ પછી ક્રોધનો આશ્રય લેવાનું કંઈ કારણ ?

૧૬

શમસ્વભાવનો આશ્રય લેવા ય તો તેની મામે ક્રોધ કરનાર માણસ અવ્ય લાનિજત થશે અને પાછળથી તેને પશ્ચાત્તાપ થશે શમ ખરેખર ક્રોધની આગ પર જલવર્ષા છે

१७

क्रोधेन वैर लभनऽवकाश
 वैरेण दुर्ध्यानपरम्परा च ।
 एव स्तलेत् मध्वरमाण आत्मो-
 ज्ञते पया रोपसमाश्रयेण ॥

१८

रूप्यजन प्रेक्ष्यतऽश्मन्तीय
 प्राचीनकमाय विचारणीयम् ।
 पराश्रये रूप्यति वा प्रकोप
 प्रयोजक कर्मणि वा विधेय ? ॥

१९

कृतापराधे यदि नाम कोपो
 न कर्म किं तर्हि कृतापराधम् । ।
 स्फुटोऽयमर्थश्च विचार्यमाण
 सर्वापराधी खतु कर्मयोग ॥

२०

त्रैलोक्यचुडामणयोऽप्यन्तान्
 वितनुष स्वोपरि ताडनान् ।
 क्षमादृशा ते परमर्षिपादा
 क्षमा तदेव न हि किं क्षमा न । ॥

૧૭

ક્રોધમાથી વૈર ઉભુ થાય છે અને વૈરના યોગે દુઃખ્યાનની પરસ્પરા આલે છે આમ, ક્રોધનો આશ્રય લેતા આત્મોન્નતિનો યથિક માધન-માર્ગથી અપલિત થાય છે

૧૮

આપણા પર રોષ કરતા મનુષ્યને પ્રેરનાર આપણુ કર્મ છે તો પછી વિચાર કરવાની બાબત છે કે આપણા કર્મથી પ્રેરિત થઈ આપણા તરફ રોષ કરનાર માણસ પર આપણે ક્રુપિત થવું બ્યાજળી છે, કે તે રોષ કરતા માણસને પ્રેરનાર આપણા કર્મ પર રોષ કરવો બ્યાજળી છે ?

૧૯

જો અપરાધી પર ક્રોધ કરતા હો તો કર્મ શુ અપરાધી નથી ? આપણે અપરાધ કરનાર માણસ આપણા કર્મોની પ્રેરણાથી જ આપણે અપરાધ કરે છે એ માટે આપણા કર્મ જ અપરાધી છે ખરો અપરાધી કોણ એ તપાસતા મમજી શકાશે કે તમામ અપરાધ એક માત્ર કર્મના છે અને કમ ને ઉત્પન્ન કરનાર આત્મા પોતે હોવાથી ખરો અપરાધી સ્વય પોતે આત્મા જ છે

૨૦

ત્રિલોકીના શિરોમણિભૂત પરમશુભિ દેવાધિદેવો પણ પોતાની પગ તાડન-તર્જન કરનારને ક્ષમાની દૃષ્ટિથી જોતા તો પછી આપણે એ આદર્શનું અનુસરણ કેમ ન કરીએ ?

२१

प्रकम्पमानौष्ठक—रक्तमत्र

प्रस्वेत्संक्लिन्नमुखारविन्द ।

कुध्यन् समालोक्य विचारशीलै-

मान्य कृपापात्रतया न्वरीव ॥

२२

ज्वरातुरे कुर्वेति दुवचीसि

यथा न कोप क्रियत दयात ।

तथा दयादृष्टित एव दृश्य

क्रोधज्वराद् दुवचनानि कुर्वन् ॥

२३

वक्त्रपतिन्वे च पिपीलिकात्वे

समागतोऽनेकश एष आत्मा ।

ततोऽभिमानो गलितोऽस्य कुत्र

न सख्यते मम्प्रति दुर्वचा यत् ? ॥

२४

आक्राशशान्तिर्मधुरैर्वचोभि-

राक्रोश आक्रोशत एति वृद्धिम् ।

प्रलीपनस्य प्रशमाय वारि

क्षेप्य न तूत्तजरमिन्वनान्ति ॥

૨૧

માણસ જ્યારે ક્રોધથી ઘેરાય છે ત્યારે તેના હોઠ કાપવા લાગે છે, તેની આંખો બાલ બની જાય છે અને તેના મુખક્રમવ પર પસીનો આવે છે જ્વરાક્રાન્તની પણ લગભગ આવી ગિયતિ હોય છે માટે ક્રોધને આપણા પર ક્રોધ કરતો જોઈએ ત્યારે તેને જ્વરાક્રાન્તની જેમ દયાપાત્ર સમજવો.

૨૨

જ્વરાતુર માણસ યદ્વા તદ્વા પ્રલાપ કરતો હોય, છતાં તેના પર આપણે ક્રોધ નથી કરતા જલ્દે તેના પર આપણને દયા આવે છે તેમ જ માણસ ક્રોધક્રમ જ્વરથી જેમ તેમ લવારો કરતો હોય તેને પણ દયાદષ્ટિથી નિહાળવો જોઈએ.

૨૩

અત્યારે આ જીવને ક્રોધનું કડવું વેણ સહન થતું નથી પણ વનસ્પતિકાયમા અને ક્રીડી-મ ક્રીડીની ગતિમા જે આવેલો ત્યારે જોનો મદ કયા ગયો હતો ?

૨૪

મીઠા વચનોથી સામ્રાનો આક્રોશ શાન્ત થાય પણ આક્રોશની સામે આક્રોશ કરવાથી તો તે વધે બળતી આગને શમાવવા સારું પાણી ન ખાય પણ લાકડા-છાણા આદિ ઉત્તેજક પદાર્થો નાખવાથી તો તે ઉલટી વધે.

२५

दूरीकृता सम्पद उज्जिता खो
नीत समग्र स्वजनाऽप्युपक्षाम् ।
अथ प्रव्रजपाचरण क्रिमर्थं
तथापि तच्छेदतभागतेयम् ॥

२६

जगत्त्रितय्यामपि कोऽस्मनीयो
यत्राधिकारश्चरितुं नृष न ? ।
सर्वऽस्मदीया यन्त्रि क प्ररोषा
न कर्मकलसाविह तत्समत्वम् ॥

२७

स्यात्तव्यमत्रास्ति कियद्दिनं यत्
कोपाग्निना प्रन्वलनं क्षमं स्यात् ? ।
यद्यैहिकार्थं क्षम एव नोप
पात्रिकार्थं प्रशमा न तर्हि ? ॥

२८

यमान् कुरुष्व नियमान् कुरुष्व
क्रिया कुरुष्व च तप कुरुष्वम् ।
न किन्तु यत्रास्ति शमावगाह
मर्बऽपि त निष्फलता व्रजेयु ॥

૨૫

સી છોડી, ધન છોડ્યું અને કુટુંબપરિવારનો પણ ત્યાગ કર્યો પછી ક્રોધને સંભવાનો હોય ? મર્વત્યાગ કર્યા છતાં પણ જો ક્રોધ ન છૂટે તો એના જેવી બીજી કમનસીબી કંઈ ।

૨૬

આખિલ જગતમા કોણુ અમારો છે કે જેના પર ક્રોધ કરવાનો અમારો અધિકાર હોઈ ગયો ? અને બધા જો અમારા છે, તો બધા સાથે પ્રેમ અને સદ્ભાવથી વર્તવાતું હોય વળી, વિચારવાની વાત છે કે, આ તમામ સર્વ સર્ગ કર્મયોગથી યોજાયો છે આ જો સમજાય તો ક્રોધાચરણમા કેટલી ભૂલ થાય છે તે પણ સમજાય

૨૭

વિચારો કે અહીં કેટલું રહેવું છે પછી ક્રોધાગ્નિમા બળવું શા માટે ? આ જિન્દગીના અર્થની મિદ્ધિ માટે જો ક્રોધાચરણ ઠીક ગણાતું હોય તો પારલૌકિક લાભ માટે શમભાવ શું ઠીક ન ગણાય ?

૨૮

યમ કરો, નિયમ કરો, ક્રિયા કરો અને તપ કરો, પણ જો શમભાવમા અવગાહન ન હોય તો તે સધળું એળે જાય

२९

मनोवच कर्मसु निर्मलेषु
 क्षमोर्मयो यस्य सदा वहन्ति ।
 धन्य कृतार्थ स कृती महात्मा
 कलत्रवपि प्रेक्ष्यमुत्तारविन् ॥

३०

क्रोधान्धलीभूष यदेव कार्यं
 करोति सद्यो विपरीतरूपम् ।
 तदेव कोपोपशमे प्रपाद्ये
 दुःखाय च स्यादधिगहो ! अविद्या ! ॥

३१

आक्रोशन वा सति ताडन वा
 योगप्रवाहे स्थितवानृषिस्तु ।
 ध्यायेन्न मे किञ्चन नाशमेति
 सच्चित्स्वरूप मम निश्चल यत् ॥

३२

यथार्थरूप प्रकटो यदा स्याद्
 दहात्मनोर्भिन्नतया प्रकाश ।
 उन्ने च मित्रे च तन् शरीरे
 नात्मा भवत् स्वात्मरतो विकारी ॥

૨૯

જેના નિર્મળ મન-વચન-કાયમા ક્ષમાની કિર્મિઓ નિરન્તર વહ્યા કરે છે તે ધન્ય, કૃતાર્થ છે તે જ્ઞાની મહાત્મા છે અને કલિકાલમા પણ તેનું પવિત્ર વહના રવિન્દ દર્શનીય છે

૩૦

દ્વેષાન્ધ અવસ્થામા માણસ ઉતાવળથી એકદમ ઉલટુ પલટુ કામ કરી નાખે છે અને પછી જ્યારે તેને ક્રોધ ઠંડો પડે છે ત્યારે તેને પોતાની એ વિપરીત ચેષ્ટા માટે શરમ અને દુઃખ થાય છે અહા ! મિત્ર અવિદ્યા !

૩૧

યોગપ્રવાહમા નિમગ્ન મહાત્મા પર આક્રોશ કે તાડન થાય ત્યારે તે એ જ વિચારે કે માત્ર કંઈ નષ્ટ થતું નથી માત્ર જે સચ્ચિત્સ્વરૂપ એ તો નિશ્ચલ છે

૩૨

શરીર અને તદન્તર્ગત આત્મા એ બન્નેની જુદાઈનું માત્રુ જ્ઞાન જ્યારે બરાબર પ્રકટ થાય છે ત્યારે સ્વરૂપરત આત્માની એ ઉન્નત અવસ્થા હોય છે કે તેના શરીરનું છેદન-સેદન કરવામા આવે તો એ તે વિકૃતિને પ્રાપ્ત થતો નથી

३३

क्रिया सुसाध च नप सुसाध
 ज्ञान सुसाध नियमा सुसाध ।
 दुसाध एक स च कोपरोध
 स साधित साधितमप्यशेषम् ॥

३४

ज्ञेय गृहस्थैरपि यत्र नञ्
 क्रुद्धस्वभावाचरण न युक्तम् ।
 सर्वत्र सर्वेष्वपि घोषयामो
 हिताय तत्संयमनप्रवृत्त ॥

३५

अनकशाम्नाणि विलोकित्रानि
 रहस्यमध्यात्मगिरा च लक्षम् ।
 तथापि लब्धा यदि नो तिनिक्षा
 शेषमनदाऽसौ ह्येन मूर्ख ॥

३६

यावन्न मानादिकदुष्णाना
 प्रचार आयाति निरुद्धभावम् ।
 क्रोधो भवेत् तावदशक्यगेवो
 मानादिदोषा अपि तेन हेया ॥

૩૩

ક્રિયા મુસાધ્ય છે, તપ મુસાધ્ય છે, જ્ઞાન મુસાધ્ય છે અને નિયમો મુસાધ્ય છે, પણ એક વસ્તુ હુ સાધ્ય છે અને તે ક્રોધનો નિરોધ એ કામ સધાયુ કે બધુ સધાયુ

૩૪

ગૃહસ્થોએ પણ ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ કે જ્યાં ત્યાં કુદ્ધ સ્વભાવનું આચરણ યુક્ત નથી સંયમનો આદર્શ તેઓ ન જૂલો સર્વત્ર અને સર્વને માટે અમે ઉચ્ચારીએ છીએ કે ક્રોધનું નિયમન હિતાવહ છે

૩૫

અનેક ગાઓ જોયા અને અધ્યાત્મ-વાર્જ્યના રહસ્ય ઉકેલ્યા છતાં જો તિતિક્ષા શુણ્ણ ન સાપડયો તો એ માણસ હૃદયથી મૂર્ખ રહ્યો

૩૬

જ્યાં સુધી માન, માયા વગેરે દોષોનો પ્રચાર બંધ પામ નહિ ત્યાં સુધી ક્રોધનો નિરોધ થવો શક્ય નથી એટલા માટે માન વગેરે દોષો પણ દૂર કરવા જોઈએ

३७

विवेकनेत्रं हरताऽस्मदीय
 मानेन नीमो विहिनोऽपगध ।
 न स्यन्यत तच्छ्रूयण तथापि
 कीदृश्यहो ! मूढधिय प्रवृत्ति ! ॥

३८

विवक-दुग्ध यदि रक्षणीय
 तद् दर्प-सर्पण न संगत स्यात् ।
 विद्यासुधादीधितिशीतभासो
 मानाभ्रविध्वसनन स्फुरन्ति ॥

३९

विचार्यमाण प्रतिभाति सम्यक्
 स्थान न मानाचरणस्य विधिन् ।
 प्रत्यक्षमालोक्यत एव विश्वे
 कश्चिद् दधानोऽधिकना कुतश्चित् ॥

४०

अनन्यसाधारणबुद्धिमत्त्व-

भनन्यसाधारणशक्तिमत्त्वम् ।
 अनन्यसाधारणवैमत्त्व
 काऽस्मासु कुर्याम यतोऽपिमानम् ! ॥

૩૭

અમારા વિવેકરૂપ નેત્રને હરણ કરતા માને અમારો જગરો અપરાધ કર્યો છે છતાં તેનો પલ્લો નથી મૂકાતો ! કેવી મૂઠ્ઠ દશા !

૩૮

વિવેકરૂપ દ્રુધનુ ને ગરક્ષણ કરવું હોય તો કપ (મહ) ઉપ સર્પ સાથે તેનો સંગ ન થવા દેવો નોંધ્યો માનના વાહણો ત્યાં વિખરાય ત્યાં વિદ્યારૂપ મુદ્ધા કરની શુભ જ્યોત્સ્ના પ્રકાશમાન થાય છે

૩૯

વિચાર કરતા સાક સમજી શકાય તેમ છે કે માન કરવા જેવી કોઈ ચીજ નથી જગત્માં એક એકથી ચઢીયાતા પ્રત્યક્ષ નોવાય છે

૪૦

અનન્યમાધારણ બુદ્ધિ, અનન્યસાધારણ શક્તિ અને અનન્યસાધારણ વૈભવ અમાનમાં કયા જે નેના પર અમે અભિમાન કરી શકીએ ?

४१

न श्री प्रसन्ना प्रतिकासिदृग्भ्या
 न भारती दत्तवती वर च ।
 महत्त्वपूर्णं च कृतं न किञ्चित्
 तथाप्यहो । दर्पसमुद्गतत्वम् ॥

४२

न धार्मिमा वा न गभीरिमा वा
 न मामहित्व न परोपकार ।
 गुण कलाया न समुन्नतत्वं
 तथापि गर्वं किमन प्रहास्यम् ॥

४३

रूपेण शक्रप्रतिमाऽपि मर्त्यं
 कालान्तरे भूतानिमुपति राग ।
 गङ्गोऽपि रङ्गीभवन स्फुटं च
 कस्तर्हि मानाचरण मनोऽथ ॥

४४

मामान्यवर्गं खलु लक्ष्मणाथ—
 ममौ च कोटीशमसौ च मूपम् ।
 अमौ च सम्राजममौ च देव—
 मसौ च देवन्दमसौ मुनीन्द्रम् ॥

૪૧

નથી લક્ષ્મી પ્રકુલ્લ નેત્રોથી પ્રમન્ન થઈ, કે નથી
નરમ્બલીએ કંઈ વરદાન આપ્યું તેમજ મહત્વપૂર્ણ કંઈ
કામ બળવ્યું નથી છતાં મહોન્માદ !

૪૨

નથી ઘેર્યું, નથી ગાળીયું, નથી સહિષ્ણુતા અને
નથી પરોપકારી છવન કોઈ શુભ કે કલામા નથી ઉત્કૃષ્ટ
ધ્યાન છતાં ગર્વ ! કેવી હસવા જેવી સ્થિતિ !

૪૩

રૂપે ઇન્દ્ર જેવો મનુષ્ય પણ કલાન્તરે રોગોથી
જર્જરિત બને છે અને રાજા રક બને છે પછી ગર્વ
કરવામાં શું અર્થ રહ્યો છે ?

૪૪

આમાન્મ વર્ગના માણ્યો લલાધિપતિ તરફ, લલા
ધિપતિ કોટીશ્વર તરફ, કોટીશ્વર રાન્ત તરફ, રાજા
નકવર્તી તરફ, ચક્રવર્તી દેવ તરફ, દેવ ઇન્દ્ર તરફ,
ઇન્દ્ર યોગીન્દ્ર તરફ

४५

असौ च सर्वज्ञतया विमान्त-

मसौ च विश्वत्रिनयेशितारम् ।

सम्यक्प्रकारेण विलाकयेच्चेत्

कुतस्तदा तस्य मन्त्र वकाश । ॥

(युग्मम्)

४६

यत्पात्पद्मे मधुपन्ति सर्वे

सुरेश्वरास्ते परमेष्ठिनोऽपि ।

नाहङ्कृतेहुङ्कृतिमाविशन्ति

किं न क्षमस्तर्ह्यभिमानभाव । ॥

४७

सम्यक् प्रकरण विचिन्तनाया

शान्तप्रवृत्त्या निजवर्त्तनस्य ।

स्वय प्रपाया अभिमानचेष्टा

सजायतेऽत्रानुभव प्रमाणम् ॥

४८

महानताम्बाम्हरात्रिणा च

तप सुधाग्रीवितिराहुणा च ।

न गो जन सञ्चरतऽभिमानाऽ

ध्वना स धन्य सुरगेयकीर्त्त ॥

૪૫

યોગીન્દ્ર સર્વજ્ઞ (સર્વજ્ઞાનગણિસમ્પન્ન) તરફ
અને સર્વજ્ઞ જગદીશ્વર તરફ દષ્ટિપાત કરે તો મદને
અવકાશ મળે ? નહિજ

૪૬

જેના ચરણકમલોમા સર્વ સુરેન્દ્રી જમરાયમાણુ રહે
છે તે પરમેષ્ઠી જગન્નાથ પરમાત્માઓ પણુ અહ કારવશ
થતા નથી, તો પછી આપણને મદ કરવો છાજે ?

૪૭

જ્યારે શાન્ત બાવે પોતાની વર્તાણુકના વિચાર ઉપર
આવીએ છીએ ત્યારે આપણી અભિમાનચેષ્ટાઓ
આપણને શરમ ઉપભાવે છે આ બાબતમા દરેકને પોતાનો
અનુભવ પ્રમાણુ છે

૪૮

અભિમાન દોષ મહાવ્રતરૂપ કમવ માટે ગત્રિના
મમય મમાન અને તપરૂપ ચન્દ્ર માટે રાહુ મમાન છે
અભિમાનનો રસ્તો જોજો મૂઢી દીધો છે તે ધન્ય છે અને
તેના યથોવાદના ગીત સુરલોક સુધી ગુણાય છે,

४९

भवत्स्वरूप परिचिन्त्य मम्यक्
निवार्यता मानभुजङ्गमाश्रयम् ।
त्रैवामृत तत्सहचारिताया
भवत् पर माहृष्टाहृष्टार्ति ॥

९०

माया मना योगलनाहुताशा
ज्ञानागैला दुभगतानिग्नानम् ।
आत्मार्थिना सद्ब्रह्महारलक्ष्मी-
स्पृहावता वा परिहीयता सा ॥

९१

पदे पदे दम्भमुपासत ये
किमीक्षितास्तु सुखिना धनन ? ।
न न्यायत किं व्यवहारवृत्ति-
र्यत् स्वाय दम्भाचरण क्षम म्यात् ? ॥

१०

न्यायप्रतिष्ठा यदि मानव म्याद्
व्यापाग्न्याश्रमौ निगमात सुखी म्यात् ।
न्यायस्य मार्गेण वर वृभुक्षा
नान्यायमार्गेण पर प्रमुन्वम् ॥

૪૬

લવસ્થિતિનો બરાબર વિચાર કરી માનડપ ભુજ ગમ
(નર્પ)ને દૂર કે કવો જોઈએ એની સગતમાં 'અમૃત'ની
પ્રાપ્તિ નથી જ ત્યાં કેવળ મોહરૂપ હલાહલની વ્યથા
જ છે

૫૦

માયા યોગલતાને બાળવામાં આગ છે, જ્ઞાનને રોક-
નારી અર્જુણ છે અને દુર્લાભની મહક છે જે આત્માર્થી
હોય કે વ્યાવહારિક જીવનમાં વિક્રમ મેળવવાનો અર્થી
હોય તેણે માયાને દેખવટો દેવો જોઈએ

૫૧

ડગલે ને પગલે જોઈએ દલ મેલે છે તેજો ધનલાભથી
મુખી થયેલા જોયા વાફ ? શુ ન્યાયથી વ્યવહારવ્રતિ નથી
બની શકતી કે અન્યથા ધન માટે દબજાળ દેલાવાય છે ?

૫૨

માણસ જો પોતાની ન્યાયનિષ્ઠાને વળગી ગઈ તો
વેપાર ધધાધી આખર જરૂર મુખી થાય પણ આદર્શ
તો જો હોવો જોઈએ કે, ન્યાયના ગતે ચાલતા ભૂખ્યા
રહેવું પડે તો ગહેતગ છે, પણ અન્યાયના રસ્તે માટી
માહબી મળતી હોય તો પણ ન જોઈએ

९२

य कौशलं विभ्रति मत्स्वयुक्ता
 न्यायप्रतिष्ठा त्रिकमद्विवका ।
 पादाभ्यं न प्रविदन्ति माया
 विनैव ता स्वार्थमुपाजयन्ति ॥

९४

अनकशं पश्यति मय एव
 कृतेऽपि तन्माचरणं प्रभूते ।
 अर्थो न सिद्धिं लभत तदेव-
 मर्थस्य सिद्धौ स कुतो निमित्तम् ? ॥

९५

विलोक्य तन्माचरणेन लाभ
 लुब्धा नगस्तत्करणे त्वरन्त ।
 परन्तु ते सुन्दरं विश्वारणीय
 तन्मोद्धतं जीवनदृग्गतवम् ॥

९६

माया-धनं तिष्ठति नो विरेण
 माया-धनं म्यात्रं सुगमं भोग्यम् ।
 माया-धनं स्यात् स्वजनोपपत्ति
 माया-धनाद् दुःखपरम्परा च ॥

૫૩

જેઓ કાર્યકુશલતા અને માત્વિક મનોભળ ધરાવે છે તેમજ ન્યાયનિષ્ઠ અને વિવેકવિભૂષિત વિચારશીલ છે તેઓ તો માયાને પાપચ્ચાન સમજે છે અને તે ગદ્ગદસીનો આશ્રય લીધા વગરજ સ્વાર્થ માધન કરે ॥

૫૪

અનેક વાગ જોવામા આવે છે કે બહુ બહુ ઢ ભાચરણ કરવા છતાં અભીષ્ટમિદ્ધિ યતી નથી તો પછી અર્થ-સિદ્ધિમા માયાનો આશ્રય કારણભૂત કેમ ગણાય, અને શા માટે લેવાવો જોઈએ ?

૫૫

માયાથી લાભ મળતો માની લુબ્ધ માણસો માયા-ભળ રચવા ઉતાવળા થાય છે પણ તેમણે મારી પેઠે મમજી રાખવું જોઈએ કે એવું પરિણામ જીવનની દુર્ગતિમા આવે છે કદાચ વિચિત્ર (કલુષિત) “પુણ્ય”-યોગે “ભળ”મા ક્ષવટ આવી જાય, પણ જીવનની દુર્ગતિ ચોખ્ખી ! મુખ, શાન્તિ અને મુગતિ પર મીંડુ !

૫૬

માયા-ધન લાખુ ટકતું નથી માયા-ધન મુખે ભોગવી શકાતું નથી માયા-ન નવ-નોપધાતક નિવડે છે માયા-ધન હું ખપરખપરાને સર્જનાર છે

५७

स्य च माया जननी तर्नीया

■ सर्वद्रोपवृ पुरम्भरोऽस्मि ।

आस्या मयावा इतीमाया

न सज्जन सवनि तन मायाम् ॥

५८

अप्रत्ययाना प्रसवय्य भृमी-

मपारम तापसमर्पय च ।

शान्त महत्तेनसि नाधयत

मायापय दुर्गेतिमावहन्मम् ॥

५९

कुर्वन्ति य दुःखि मन परस्य

प्रवारणातो बहुभि प्ररूरे ।

पुष्पान्त हिमाविषयहरी त

दूर त्यागमत ईदृश म् ॥

६०

पिपीलिफातीन् लघुहृमानो

रक्षन्ति यत्नेर्मनुगान् पुनर्य ।

प्रपातयन्त्यापि बध्ययित्वा

न निर्भया धर्मेविचारहीना ॥

૫૭

માયા એની માતા છે કે જે સર્વ દોષોમા અગ્રેસર
છે તેનું નામ છે મૃધાવાદ સર્જન શા સારુ માયા નેવે ?

૫૮

માયા અવિશ્વાસની પ્રમવભૂમિ છે એની જાળમા
ખેદ ને મન્તાપ લયો છે એ ચિત્તગત જગત શય્ય છે
એ દુર્ગતિના માર્ગે ન જઇએ

૫૯

જેઓ અનેક રીતે ઠગી બીજાના મનને દુ ખી કરે
છ તેઓ હિ આરૂપ વિપલતાને પુષ્ટ કરે છે એવા માણુઓ
દયાના બગીચાથી (દયા ને રામથી) દૂર હોય

૬૦

જેઓ કીડી જેવા નહાના છવોની રક્ષા કરે છે, પણ
બીજી તરફ માણુઓને ઠગી આક્રમતા નાખે છે, ગરીબોની
આતરડી કકળાવે છે, તેમના લોહી ચૂને છે, આવા જે
માણુઓ છે તેમને ધર્મનો વિચાર નથી તેઓ વાન્તવમા
નિર્દય છે,

६१

अस्त्येकतो वक्षतत्परत्वं
 देवस्तुतो गर्जनमन्यतश्च ।
 एवविधा नो किमपि प्रपन्त
 कृतेन भाले तिष्ठकन धूर्ता ॥

६२

प्रवक्ष्यन्वात्मकमभिपातेऽ
 नुष्ठान-दुग्धं विरुतिं प्रयानि ।
 उत्सृज्य मायां विशीकृताया
 मनोभुवा बीजकमङ्कुराय ॥

६३

मत्तागसिन्धो पण्डितुनार्थ-
 अध्यात्मपणे बहुभागलभ्ये ।
 चेत्तिद्विदृशोऽपि हि दम्भरूपा
 न तर्हि तत्पारगतिस्ततः श्यात् ॥

६४

यने हृताश कउह सुद्धत्वं
 रोम शरीरे कमले हिम च ।
 यथा तथा न्म उपज्ज्वोऽस्ति
 यथाश्रमे घामनि विश्रमस्य ॥

૬૧

એક બાબુ ઠગાઈનો વ્યવસાય અને બીજી બાબુ ભગવાનની આગળ લાભા લાભા માટે સ્તવનપાઠ આવા ધુતારાઓ પોતાના કપાળ પર ' તિલક ' કરતા ગરમાતા નથી !

૬૨

જ્યા ઠગાઈરૂપ ' સન્નિપાત ' વર્તમાન હોય ત્યા અનુધાન (ક્રિયાકાંડ) રૂપ દ્વષ વિકારરૂપ બની જાય ॥ માયાને ઉઝેડી મનોભૂમિને સાફ કરાય તો જ તેમા વાવેલું બીજ અકુરોન્મુખ થઈ શકે

૬૩

ભવસાગરને જોળી ગવા મારુ અધ્યાત્મરૂપ નાવ બહુ ભાગ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે પરન્તુ તેમા જો દલરૂપ નહાતુ પણ છિદ્ર હશે તો તેનાથી તે સાગરનો પાન નહિ પમાય

૬૪

વનમા આગ, મિત્રતામા કલહ, શરીરમા રોગ અને કમલ માટે હિમ જેમ ઉપદ્રવ છે, તેમ દલ ધર્મરૂપ વિશ્રામધામ આશ્રમને ઉપદ્રવ સમાન છે

६५

प्रयोजन किं नु मुनिव्रताना
 त्रियेत दम्भाचरण यतस्तै ? ।
 दम्भावकाशो नहि सत्प्रवृत्ता-
 वन्यत्र पापस्य च पोषणाय ॥

६६

एकान्तगो नानुमतिर्जिनस्य
 न वा निषव खलु धर्मशास्त्रे ।
 न नातु दम्भाश्रयण क्षम तद्,
 निमायमार्ये पथि यान्ति सन्त ॥

६७

अहो ! समालम्ब्य वक्प्रवृत्ति
 प्रवक्षकैर्वञ्चयन् एष लोक ।
 परन्तु सम्मोहतमोऽन्धभृता
 आतन्वन् वक्षन्मात्मनस्त ॥

६८

नि शल्यभावत्रतपालनाय
 श्रीधमशास्त्राणि ममाप्तिशान्ति ।
 एव हि योगैकपदीप्रवश
 एव हि मोक्षार्थगतविकास ॥

૬૫

મુનિવ્રત જેમણે અખત્યાર કર્યું છે તેમને શુ પ્રયોજન હોય કે તેઓ માયા-પ્રપચ જેલે । સત્પ્રવૃત્તિમા તો હલને અવકાશજ નથી, ત્યારે દ્વિષિત પ્રવૃત્તિમા હલનો લેવાતો આશ્રય પાપને ઔર વધારે પોપે છે

૬૬

અહીંનું દેવના ધર્મશાસ્ત્રમા કેઈ બાબતની મર્મથા અનુમતિ કે નિષેધ નથી અતઃએવ ક્યારે પણ માયાચરણ યોગ્ય ન ગણાય સન્તો આર્ય પથ પર નિર્દલપણે વિચરે છે

૬૭

હગારાઓ “ બગલાલગત ” બની આ જગતને ધુતી રહ્યા છે । પરન્તુ મોહાન્ધકારમા અન્ધ બનેલા તેઓ ખરી રીતે તો પોતાના આત્માનેજ હગે છે

૬૮

ધર્મશાસ્ત્રો નિ શલ્યપણે વ્રતપાલન કળ્યાનુ ક્રન્ન્ટે છે એ જ રીતે યોગના માર્ગમા પ્રવેશ થઈ શકે એ રીતે મોક્ષઉત્તુ ગતિનો વિકાસ થઈ શકે

६९

लुण्ठक एक खलु मोक्षमार्गे
सम्प्रस्थितानां सुमहाशयानाम् ।
स लाभनाम्ना जगति प्रसिद्धो
मोहस्य राज्ञः प्रथमः प्रधानः ॥

७०

भवस्य मूलं किञ्च लोभः एको
माक्षस्य मूलं तन्मात्रं एकम् ।
एतद्विद्वि ससारविमुक्तिमार्ग-
निर्दिशन् योगबुधा अकण्ठम् ॥

७१

सुदुर्भयानां प्रथमोऽस्ति लोभ-
स्तस्मिन् निते किं न नितं निबोधः ।
लोभस्य घाते हत एव मोहः
क्रोधाग्निनाशोऽप्यवशिष्यतेऽसौ ॥

७२

लोभोऽस्ति चिन्तालतिसासु कण्डा
रक्षो गुणानां कवलीकृतौ च ।
महाश्च विघ्नः पुरुषार्थमिदो
जयन्त्यसु सत्त्वसमुद्रचता ॥

૬૯

મોક્ષના પ્રવાસે નિકળેલાઓને લુટનાર જે એક
લુટારો જાણીતો છે તે જગદિષ્યાત લોભ છે તે મોહ
રાજનો મુખ્ય પ્રધાન છે

૭૦

સ સારતુ મૂળ એક લોભ અને મોક્ષતુ મૂળ દેહતા
તેનો અભાવ આ પ્રમાણે યોગવિશારદો સ સાર અને
મુક્તિના માર્ગતુ દિવ્દર્શન કરાવે છે

૭૧

જેમનો જય મેળવવો બહુ મુશ્કેલ છે તેઓમા
લોભનો નમ્બર સહુથી પહેલો છે તે છતાંતા અખિલ
જગત્મા બધુય છતાં જય છે લોભ હણાતા મોહ
હણાઈ જ જાય છે, જ્યારે ક્રોધાદિનો નાશ થતા પશુ
મોહ અવશેષ રહે છે

૭૨

ચિન્તારૂપ લતાઓનો કન્દ લોભ છે ગુણોને કોળીયા
કરી જનાર રાક્ષસ લોભ છે પુરુષાર્થસિદ્ધિમા મહાન્
વિમ્લભૂત લોભ છે એને કોણુ છોડે? જેનું સત્ત્વ દરિયા
જેવડું હોય તે, જેનું ચિત્ત મત્ત્વનો સમુદ્ર હોય તે

७३

चेत् सात्त्विकस्त पुरुषाभिमाना
 यद्यस्ति लोकाग्रपणोपनिप्ता ।
 स्फार परिस्फारय तर्हि लोभ-
 वप्र प्रभङ्ग पुरुषार्थमुच्चै ॥

७४

ये म्वच्छया पूरयितु क्षमन्त
 न शाकनोऽपि स्वरुकुक्षिरन्ध्रम् ।
 आन्दोलितान्तःकरण विचित्राऽऽ-
 काक्षासमीरण भवन्ति तऽपि ॥

७५

लोभार्ति कि सहन न कष्ट
 लोभाऽऽहत किं न करोति कम् ? ।
 कगत्यनर्थ पितृ-बान्धवाना-
 मप्याशु लोभञ्जुगिकाहताक्ष ॥

७६

सरलेश्य ये निष्कृण प्रना स्व
 ततो गृहीत्वा पुपुः स्वकोषम् ।
 भयङ्कर भृङ्ग विषाय युद्ध-
 मदीक्षान य प्रलयावभासम् ॥

૭૩

જો તારો પુરુષાભિમાન સાત્ત્વિક હોય અને જો તારી, લોકના અચણી પદ પર પહોંચવાની ઉત્કંઠા હોય તો લોભ રૂપ કિયાને લાગના તારો ભારેમા ભારે પુરુષાર્થ દ્વારા

૭૪

જેઓ ત્વેચ્છાએ શાકમાત્રથી પણ પોતાનું કુક્ષિ રન્ધ્ર પુરવા મમર્થ નથી તેવાઓના પણ અન્ત કરણો લોભના અકડોળે ચઢી કંઈ ડહાં આકાંક્ષાઓની હવામા ઉડતા હોય છે !

૭૫

લોભાર્ત શુ કષ્ટ સહન નથી કરતો ! લોભઅન્ત શુ કર્મ નથી આચરતો ! લોભરૂપ છરીથી જેની આખ કપાઈ ગઈ છે એવો માણસ પોતાના બાપ અને બાન્ધવો ને પણ અનર્થના ખાડામા ઉતારે છે, તેમને મારી પણ નાખે છે

૭૬

જેઓએ પ્રજાને નિર્દય રીતે રીંખાવીને તેની પાનેથી ધન કઢાવી પોતાના અજાના ભરેલા અને મહાભયકર સુદ્ધો ઝરી જેમણે પ્રલય કાળના જેવો દેખાવ બતાવેલો,

७७

लोभार्तितास्त मरणस्य काले
 निश्चित् किमागतुमन्मभूतु ? ।
 एकाकिनो रङ्गमुखास्तु याता—
 मन्स्मात् त्यजेत्लोभवशम्वन्त्वम् ॥
 (युग्मम्)

७८

कनापि सार्धं न गता धेये
 लोभन ताम्यन्ति वृथैव लोका ।
 विवकमाधाय विचार्यत चेत्
 सन्तोष एव प्रतिभाति सौख्यम् ॥

७९

ऋते प्रयास प्रचुरऽपि नष्ट
 ससिद्धिमाप्नोति यत्न तन्मनीम् ।
 सङ्क्षिप्यते किन्तु विचारणीय
 यदस्मदीय न हि तत् परेषाम् ॥

८०

बहुप्रयत्नैरपि नार्थसिद्धि
 कम्पाप्ययन्ताऽपि कायसिद्धि ।
 एतन्महत् कर्मबल विचायाऽ—
 निष्टप्रसङ्गे नहि खेत्त्वान् स्यात् ॥

૭૭

તેવા લોભાન્ધ બૂપાલો (!) શુ મરણ વખતે કંઈ
પણ સાથે લઈ જવા સમર્થ થયા ? આખરે બીચારા
ગરીબડા મોટે એકલા સિધાબ્યા ! પછી શા માટે લોભવશ
થયુ

૭૮

કોઈની સાથે આ પૃથ્વી ગઈ નથી લોકો દોકડ
લોભથી પીડાય છે વિવેકપુરસ્સર વિચાર કરાય તો
સન્તોષમા જ સાચુ મુખ લેઈ શકાય

૭૯

બહુ પ્રયાસ કરવા છતાં જ્યારે અભીષ્ટની સિદ્ધિ
થતી નથી ત્યારે માણસ હુ ખી ધાય છે પણ વિચારવુ
લેઈએ કે 'જે અમારૂં છે તે પરનું નથી' અથવા 'જે
અમારૂં નથી તે પરનું છે '

૮૦

બહુ બહુ પ્રયત્નો કરવા છતાં કોઈને અર્થસિદ્ધિ
થતી નથી, જ્યારે બીજાને અનાયામ કાર્યસિદ્ધિ થઈ
જાય છે આ ઉપરથી ફલિત થયુ કર્મજાળનું મહત્ત્વ ને
ધ્યાન પર લેવાય તો માણસ અનિષ્ટના પ્રસંગે હુ ખી
ન ધાય

८१

न कर्तुमुद्योगमिय न वासा
 परन्तु लोभोत्थविकल्पधूमै ।
 श्याम स्वमन्त करण धृयैव
 कार्यं गृहस्थैरपि हन्त ! कस्मात् ? ॥

८२

क्रोधस्य रोषस्य शमो विधाना
 मानाय शक्नोति पुनर्मृदुत्वम् ।
 माया ग्रहन्तु प्रभुताऽऽर्जस्य
 लोभस्य शत्रु परितोष एक ॥

८३

क्रोधादिकाऽऽविर्भवनप्रसङ्गान्
 प्रागेव दूरेण विचार्य कुर्यात् ।
 कषाय आयातवति प्रसङ्गा
 दुत्तानुपायास्त्वग्या भजेन ॥

८४

भञ्जन्येत यथा यथाऽवश्यतया क्रोधान्मिदूषणै
 मन्त्रेष्टेत तथा तथा णिह न् मुक्त प्रमादोदयम् ।
 य क्रोधादिविस्तारकाण उपप्राप्न च नाक्षिप्यत
 तस्य स्वात्मचल्स्य योगशिवरं प्राप्नु विलम्ब कुत ॥

૮૧

ઉચ્ચોગ ન કરવાની આ વાત નથી, નિરુદ્ધમી રહેવાનું
આ પ્રતિપાદન નથી પણ તાત્પર્ય એ છે કે ગૃહસ્થોએ
પણ લોભથી ઉઠતા વિડઝ્પકપ ધુમાડાથી પોતાના ચિત્તને
ગા માટે અર્થ કલુષિન ગખવું જોઈએ

૮૨

ક્રોધનો રોધ ગમથી થાય માનને હાવનાર
મૃદુલ્ય ગુણ છે માયાનું હનન જન્યુતા કરશે અને
લોભનો કટો દુશ્મન મન્તોષ છે

૮૩

ક્રોધાદિ દોષો પ્રગટવાના સ યોગો પહેલેથી જ વિચારી
લઈ દૂર રાખવા, અગર પોતે તેવા સ યોગોથી દૂર રહેવું
પ્રસંગવશાત્ એ દોષોનો ઉદય થાય ત્યારે તેને કાળુમા
લેવા ઉક્ત ઉપાયો લેવા

૮૪

જેમ જેમ ક્રોધાદિ દોષો નમળા પડે તે તે રીતે મુજને
પ્રમાદને દૂર કરાં પોતાની પ્રવૃત્તિ રાખવી જોઈએ જે,
ક્રોધાદિ વિકારના કારણ ઉપન્નિત થતા પણ તેના વશમાં
આવતો નથી તે આત્મજલસમ્પન્ન મહાનુભાવને યોગના
શિખરે પહોંચતા કેવો વિલખ !

पञ्चम-प्रकरणम् ।

ध्यानसामग्री ।

१

-८

आत्मस्वरूप खटु मोक्षनस्य
तदात्मशुद्धेन भवत्यभाव ।
कषायगहित्यमिय च तस्मात्
नत्रैव मुक्तिं परिचिन्तय्या ॥

२

कषायरोषाय जितन्द्रियत्व
जितन्द्रियत्वाय मनोविशुद्धि ।
मनोविशुद्धये समता पुन माऽ
ममन्वनस्तत् खटु भावनाभि ॥

३

धीमाद् भवाम्भोनिविता भय चेत्
तदेन्द्रियाणां विजये यतत ।
सरित्सहस्रापरिपूर्यसिन्धु-
मध्योपमान बहतामृतूर्णौ ॥

४

बहान्नु ख गतमीनभृङ्ग-
पतङ्गसाम्कुल प्रयानि ।
ममा एकैकद्वीपिकदापान्
का तर्हि सवाक्षगतस्य वात्ता । ॥

૧

મોક્ષ એ આત્માનુ સ્વરૂપ હોઈ આત્મશુદ્ધિ વગર ન હોઈ શકે એ સ્પષ્ટ છે હવે આત્મશુદ્ધિ શું છે ? એ કપાયરહિત સ્થિતિનું જ નામ છે એટલે વાસ્તવમાં કપાયશુદ્ધિમાં જ શુદ્ધિ છે

૨

કપાયરૂપ માટે ઇન્દ્રિયજય, ઇન્દ્રિયજય સારું મન શુદ્ધિ અને મન શુદ્ધિ અથે સમતા મમતાનો પ્રાદુર્ભાવ નિર્મમત્વથી અને નિર્મમત્વ સધાય લાવનાઓથી

૩

લવાલોધિ ભય કર છે તેની ભય કરતા અનુભવાતી હોય અને તેનાથી શુદ્ધિ મેળવવાની કામના હોય તો તેને માટે મારામાં સારો રસ્તો ઇન્દ્રિયજય છે ઇન્દ્રિયો ક્યારેય તૃપ્ત થતી નથી. અતએવ તેની સરખામણી હજારો નદીયોથી નહિ પૂરતા એવા મસુરના મધ્ય ભાગ સાથે કરવામાં આવે છે

૪

હાથી, માછલુ, લમચે, પત ગીચુ અને હગિષુ એક એક ઇન્દ્રિયના દોષથી દેહાન્ત હુ અને પ્રાપ્ત થાય છે તો જે તમામ ઇન્દ્રિયોનો દમ છે તેની શી વાત કરવી ।

९

अनुच्छिन्नाप्यैशक्तिभानां
 यदीन्द्रियाणां विनश्यो न जातः ।
 भूमण्डलान्दोलनशक्तिमानोऽ-
 प्योनस्विन किं नु बलस्य मूल्यम् ? ॥

६

अन्तर्बलोद्भावनहस्तरेक
 स इन्द्रियाणां विनियन्त्रितत्वम् ।
 एतत्कृतेऽन्तःकरणस्य शोध-
 आवश्यकं यत्नपरायणं स्यात् ॥

७

भ्राम्यन् मनोरक्षं हृद्भवतन्त्रं
 दुःस्वावष्टे प्रक्षिपति त्रिलोकम् ।
 अराजका निशरणो जनोऽयं
 ज्ञाता ततः कोऽत्र गवेषणीयः ॥

<

गृहं परित्यज्य महानुभावान्
 मुक्तित्रिया आचरन्तस्तपस्याम् ।
 वात्यवचेतश्चपलस्वभाव-
 मन्यत्र कुत्रापि परिक्षिपद्द्राक् ॥

૫

ઇન્દ્રિયો આણીને મહાભય કર મૂર્છામા પટકે છે તેનું જો સચમન ન થઈ શક્યું તો પછી મનુષ્ય જીવનની વિશેષતા શી ! કલ્પના કરો કે એક ચોક્કો આખા દેશમા અને આખી પૃથ્વી પર આન્દોલન જગાડવાની શક્તિ ધરાવે છે, પણ જો તે પોતાની ઇન્દ્રિયો પર કાબૂ રાખી શકતો ન હોય તો તેના જાણતું શું મૂલ્ય ? તે માયા વીર તરીકે નહિ ઉત્તરેખાય

૬

આન્તર શક્તિ પ્રગટાવવાનો એક જ માર્ગ છે, અને તે પોતાની ઇન્દ્રિયોના વિજેતા બનવું તે એને સારું મન શુદ્ધિ પરમ આવશ્યક છે એટલે ઇન્દ્રિયજન્યના ઉમેદવારે મન શુદ્ધિના સાધનમા સતત ચત્નશીલ રહેવું જોઈએ

૭

મનરૂપ રાક્ષસ સ્વતન્ત્રપણે સદા સર્વત્ર ભટકતો રહે છે અને આખા જગતને હું ખના ખાડામા નાખે છે જગતની અરાજક, અશરણુ જેવી સ્થિતિ થઈ પડી છે એ રાક્ષસથી રક્ષણ આપનાર કેને શોધવો !

૮

જેઓ ઘર ઝાડી સન્યાન લઈ મુક્તિ આરુ તપ નખી રહ્યા છે તે મહાનુભાવોને પણ ચપળ ચિત્ત એકદમ વાયુની માફક ઉડાવી કયાય ફે કે છે

૯

જે મન શુદ્ધિ વગર યોગ-પવત પર આરોહણ કરવાની ઇચ્છા ગળે છે, તે મૂઠ માણસ પગથી દેગાટન કરવા ઇચ્છતા પાગળા માણસની જેમ ઉપહસનીય સ્થિતિમા મૂકાય છે

૧૦

મનના નિરોધમા કર્મનો નિરોધ છે અને મનના પ્રત્યારમા કર્મનો પ્રત્યાગ છે મનનો અસયમ ભવતુ મૂળ અને તેનો મયમ મોક્ષતુ મૂળ

૧૧

અખિલ જગત્મા જ્રમણશીલ મનરૂપ વાનર કોઈ પણ ચત્તથી વશમા કરવો જોઈએ-જો ખરૂં મુખ અને ગાન્તિ મેળવવી હોય

૧૨

મર્વે આગમોનુ પરમાર્થ રહસ્ય એક માત્ર અન્ન કરણની શુદ્ધિ છે કર્મક્ષયનુ આધન શાસ્ત્રકારો એક માત્ર ધ્યાન બતાવે છે અને તેનુ મૂળ અન્ત કરણની શુદ્ધિમા છે

१३

प्रदीपिना योगपथप्रकाशे
 योगाङ्कुरप्रोद्भवकाश्यपी च ।
 मनोविशुद्धिं प्रथमं विधेया
 प्रयासवैयर्थ्यममृ विना तु ॥

१४

चित्तस्य शुद्धिं खलु धमतत्त्व
 तदर्थमेवाऽस्ति च कमकाण्डम् ।
 यावन्मनः शुध्यति तावन्त
 क्रियाविविधा साधकता दधाति ॥

१५

नानाप्रकारा अपि कर्मयोगा-
 धित्तस्य शुद्धिं यन्ति साधयन्ति ।
 सर्वेऽपि बाध्या उपयोगिनस्त
 तद्वेदमात्रात् कलहो न युक्तः ॥

१६

नानानिधः कर्मविधिः प्रणीत-
 धित्तस्य शोषाय स वेदितव्यः ।
 एकस्य साध्यस्य हि साधनानि
 बहूनि, स्मृतत्र सता विवादः ॥

૧૩

ચિત્તશુદ્ધિ એ યોગમાર્ગ પર પ્રકાશ નાખનારી
' નીવાદાડી ' છે યોગના અકુરાઓને ઉત્પન્ન કરનારી
એ સર્વોત્તમ ભૂમિ છે એની પ્રથમ જરૂર છે એ વગર
સાધનો પ્રયાસ વ્યર્થ છે

૧૪

ચિત્તની શુદ્ધિ એ જ ધર્મનું તત્ત્વ છે સર્વ ક્રિયાકાંડ
તેને જ માટે છે ક્રિયાથી જેટલે અશે મન શુદ્ધ થાય
તેટલે અશે તે (ક્રિયા) સફળ ગણાય ક્રિયાની મફલતાનું
માપ મન શુદ્ધિના પ્રમાણ પર જ કાય છે

૧૫

ક્રિયાવિધિ નાનાવિધ છે અને તે બે ચિત્તશુદ્ધિનું
કામ બજાવતી હોય તો તે સઘળી ઉપયોગી ગણાય
ક્રિયાકાંડના લેહમાત્રથી (ક્રિયાલેહો પર) તકરાવ
કરવાની ન હોય

૧૬

ક્રિયામાર્ગ અનેકવિધ છે પણ તે સર્વ ચિત્તશુદ્ધિના
ઉદ્દેશ માટે યોજાયેલ છે એક આધ્યના અનેક સાધનો
નથી હોતા શુ ? પછી તમા (ક્રિયાલેહો માટે)
વિવાદ શો ?

१७

मनोविशुद्धयै समता श्रयत
 निमज्जनात् साम्यमरोरं यत् ।
 गणाङ्गिकम्भानिपरिक्षय म्याद्
 अमन् आनन् उपयत च ॥

१८

सम्य चत समता क्षण चद्
 निषेज्यत तर्हि तदुन्यमन्त ।
 अलौकिकं च प्रसरीसरीनि
 किं वर्ण्यं तर्हि सत् सम्य ॥

१९

साम्याञ्जन पूरितमस्ति यस्याऽ
 न्नत्रोचन मोहतम प्रणाशान् ।
 स्वस्मिन् स्वरूप परमेश्वरस्य
 पश्यत्यमौ निष्ठितमाध्याधिन्दु ॥

२०

दूरं नि शम शिव दवीय
 सुख मन मज्जित ममत्वान् ।
 शक्य समाम्वादयितु मनोज्ञ-
 मिहैव घोश ममतारतस्य ॥

૧૭

મન શુદ્ધિ માટે સમતાનો આશ્રય લેઈએ ત્યજતાના મરોવરમા નિમજ્જન કરવાથી રાગાદિ મેલ ધોવાઈ જાય છે અને અમનંદ આનંદ પ્રગટ થાય છે

૧૮

મન સ યમસાધિત સમતાના ક્ષણિક અનુભવે પણ જ્યારે અન્ત કરણમા અલૌકિક આનંદ દેલાય છે, તો પછી જે આત્મા મમતામા સદા નિરત છે તેનું શુ પૂછવું

૧૯

જેની અન્તર્દષ્ટિમા સામ્યરૂપ અજન પૂરાયું છે તે મોહરૂપ તિમિરના નાશથી કૃતાર્થ થયેલો પોતાની અન્દર પગ્માત્માનું સ્વરૂપ નિહાળે છે

૨૦

ત્વગ દૂર અને મોક્ષ તો એથીયે દૂર, પણ મમતાના આશ્રય પર પોતાના મનોમન્દિરમા જ અપૂર્વ ન્વસ પેદા મુખ્ય અનુભવી શકાય છે મમતારતને અહીં જ મોક્ષ છે,

२१

मुधासनो वर्षति माम्परूपो
 मनोमुवा यम्य महाशयम्य ।
 संसारत्वावानग्नाहतापोऽ-
 नुभूतिमास्कन्दति किं तदीयाम् ॥

२२

आत्मानमात्मा परतो विभिन्न
 यदाऽऽत्मना साध्वनुबोधवीति ।
 प्रकाशते तस्य तदा समत्वं
 मशक्यलाभ विमुषेश्वराणाम् ॥

२३

अधिष्ठित मोहस्रगेश्वरेण
 भयङ्कर दोषवन महत्या ।
 समत्वरूपज्वलनार्चिषा ये
 दाह ददृस्ते परिनिष्ठिताया ॥

२४

निसर्गवैरा अपि देहमाजो
 यद्दर्शनाच्छान्तिमवाप्नुवन्ति ।
 अन्यत्र साम्यान् तन्ति किञ्चित्
 तदेव देवस्य परा विभूति ॥

૨૧

જે મહાશયની મનોભૂમિ પર સામ્યરૂપ મુદ્ધામેધ
વરને છે તેને લવાનલની તાપ-વેદના શુ ન્પર્શી શકે

૨૨

જ્યારે આત્મા પોતે પોતાદ્વારા પોતાનો તમામ પગ
ભાવથી લિપ્ત રૂપે અનુભવ કરે છે ત્યારે તેને સામ્ય ગુણનો
માથો પ્રકાશ પ્રગટે છે, કે જે મ્હોટા મ્હોટા શાસ્ત્રદર્શી
પડિતો કે દેવેન્દ્રીને પણ પ્રાપ્ત થવો અશક્ય છે

૨૩

મોહરૂપ મૃગાધિરાજથી અધિષ્ઠિત ભય કર દોષ
વનમા જેઓએ સામ્યરૂપ અગ્નિની જ્વાળા પ્રગટાવી છે-
સમભાવની આગ લગાડી છે તેઓ કૃતાર્થ થયા છે

૨૪

નિમર્ગવૈરી, જન્મમિદ્ધ વંગી પ્રાણીઓ પણ જેના
દર્શનથી પોતાના વૈર ભૂલી જઈ પગ-પર શાન્તિ ધારણ
કરે છે તે શુ છે ? તે મમવૃત્તિનો જ ચમત્કાર છે એજ
પરમાત્મભુવનની ઉચીમા ઉચી વિભૂતિ છે,

२५

अनित्यभावादिकभावना स्मृता
 महर्षिभिर्द्वादश तासु सन्ततम् ।
 विभाव्यमानासु ममत्वलक्षणा—
 न्वकारनाशे समताप्रभा स्फुरेत् ॥

२६

सुख न नित्य करण न नित्य
 भोगा न नित्या विषया न नित्या ।
 विनश्वरोऽय सकल प्रपञ्चो
 न किञ्चिदास्यास्पदमत्र नाम ॥

२७

महीपतिश्चक्रधर सुगेश्वरो
 योगीश्वरो वा भुवनत्रयेश्वर ।
 सर्वेऽपि मृत्योरुपयान्ति गोचर
 शरीरभानो भववास ईदृश ॥

२८

दुःखानि दुष्कर्मविपाकका
 लोकन्त उग्राणि शराग्भान ।
 अमु ततस्त्वातुमल न कश्चिद्,
 मार्गोपदेशाच्छरण च सन्त ॥

૨૫

મહર્ષિઓએ ‘અનિત્યભાવના’ વગેરે બાર ભાવનાઓ ઉપદેશી છે તે ભાવનાઓ મતત ચિન્તન કરવા લાયક છે એવી મમત્વરૂપ અન્ધકાર દૂર થાય અને સમભાવના શેશની પ્રગટે

૨૬

મુખ (વૈષયિક) નિત્ય નથી, ઇન્દ્રિયો નિત્ય નથી, ભોગો નિત્ય નથી, વિષયો નિત્ય નથી અર્થાત્ આ સકલ પ્રપચ વિનશ્વર છે આખ્યા રાખવા લાયક કંઈ નથી

૨૭

રાજા, ચક્રવર્તી, મુરેશ્વર, ચોગીશ્વર અને જગદીશ્વર બધાઓને મૃત્યુના માર્ગ પર આવવું પડે છે હેલુધારીને મૃત્યુ અવશ્યઆવી છે ભવવામની સ્થિતિ જ એવી છે

૨૮

પ્રાણીને પોતે ઉપાન્ન કરેલ દુધકર્મો ત્યારે ઉદયમા આરે છે ત્યારે કેવા કેવા દુ જો ખમલા પડે છે એ સાર મહાવિષમ છે કોઈકોઈને ગ્લણુ આપવા નમથ નથી ફક્ત સન્ન જન માર્ગના ઉપદેશક હોવાથી સારણૂત કહી શકાય

२९

भवोन्धिर्जन्मनरावसान-

पय प्रपूर्णं म्मग्वाडवश्च ।

मोहात्मकावत्त-विपत्तिमत्स्य

कुन सुख सम्भवतीदृशीह ! ॥

३०

एकाकिन प्राणभृतो गतागत

कुर्वन्ति ससारवन भयङ्कर ।

विधाय पापानि परार्यमीयिवान्

एकोऽसुमान् भूरि परत्र पश्यत ॥

३१

विलक्षण सर्वत्रहितप्रपञ्चत

सच्चिन्महानन्दमयोऽस्ति चेतन ।

इह शरीर स्फुटमन्यदात्मन

ऋतह्यनन्यो भुवनऽभ्युपयत । ॥

३२

द्वारे श्ववद्भिन्नयमि सदैवाऽ

शुचीन् पूजाया पन्मन्ति काय ।

कम्पस्य मोह क्षणमङ्गुरस्य

निपत्य वामान् स्सहित निहन्यात् । ॥

૨૯

લવરૂપ સમુદ્ર કે જે જન્મ, જરા અને મરણરૂપ પાણીથી પ્રપૂર્ણ છે અને જેમા કામરૂપ વડવાનલ પ્રજ્વલિત છે, મોહરૂપ વમળ છે અને વિપત્તિરૂપ માછલા છે, આવા આ લવસમુદ્રમા મુખ કયાથી હોઈ શકે

૩૦

લય કરે સ મારવનમા પ્રાણી એકલો યત્રતત્ર ગમના ગમન કરે છે મોહવશ પરને સાડુ પાપો કરી પરલોક એકલો સિધાને છે અને ત્યા ખીચારો એકલો જ પોતાના કર્મના દુર્વિપાકો ભોગવે છે

૩૧

આ સચ્ચિદાનન્દરૂપ આત્મા નિખિલ બાહ્ય જગત્થી, અખિલ જડ જગત્થી વિલક્ષણ છે આ શરીર જ ચોખ્ખી રીતે આત્માથી ભિન્ન છે, ત્યારે પછી ખીણ કઈ વસ્તુ આત્મા િ કહી શકાય ? આત્માથી અભિન્ન માની શકાય ?

૩૨

આ શરીર ક્ષણુલ ગુર છે અને એમા નવ દ્વારોથી અશુભિ વહી રહી છે આમ આ શરીરની સ્થિતિ ધણા સ્પષ્ટ છે પછી એના મોહમા પડી કેાણુ ડાહ્યો મનુષ્ય પોતાનુ હિતસાધન ચૂકે !

३३

मनोवचोभूचनरुम योगा

स आश्रय कर्मनियोजनन ।

शुभाशुभ कर्म शुभाशुभाङ्गि

योगान्निव नन्ति शरीरभाज ॥

३४

यथाऽम्बु गृह्णाति हि यानपारं

छिद्रैस्तथा चेतन एष कम ।

योगात्मरन्ध्रेऽशुभे शुभेवा

निषा-यमुष्मिन् सति ना भयाब्ध ॥

३५

निराधन यत् पुनराश्रयाणां

स सवरो यागिभिस्त्व्यत स्म ।

विभावनादाश्रय-मवरस्य

भवादुदासीनतया मन भ्यात् ॥

३६

भ्यात् कर्मणा निररण च निरैरा

द्विधा भक्यमेनरमदत पुन ।

पाक फलानामिदं कर्मणामपि

स्वतोऽप्युपायादपि सम्प्रजायत ॥

૩૩

મન, વચન અને કાયના વ્યાપાર તે 'યોગ' કહેવાય છે અને તે કર્મનું બન્ધ થવાના દ્વાર હોઈ 'આસ્રવ' કહેવાય છે શુભ યોગથી શુભ કર્મ અને અશુભ યોગથી અશુભ કર્મ બધાય છે

૩૪

જેમ, જલમાર્ગે ચાલનાર યાનપાત્ર ને છિદ્ર વાળું હોય તો તે છિદ્રો દ્વારા આવતા પાણીથી ભરાઈ જાય છે, તેમ, યોગરૂપ છિદ્રોવડે આવતા કર્મોથી આત્મા ભરાઈ જાય છે જળથી ભરાઈ ગયેલું યાનપાત્ર જેમ પાણીમા ડૂબી જાય છે, તેમ કર્મોથી ભરાયેલો આત્મા મ સારમા ડૂબી જાય છે આમ 'આસ્રવ'ની વિદ્યમાન દશામા ભવસાગરથી કેમ નિકળી શકાય ?

૩૫

આમ્રવનો નિરોધ તે સ વર કર્મ બધાય એવી જે વૃત્તિ કે પ્રવૃત્તિ તે આમ્રવ અને તેના પર કાબૂ તે સ વર આ 'આસ્રવ' અને 'સ વર'ની લાવના કરવી તે આત્મભાવના છે એના અતત ચિન્તનથી મોક્ષસાધનનો ઉપાયભૂત ભવવૈરાગ્ય પુષ્ટ થાય છે

૩૬

કર્મનો ક્ષય તે 'નિર્જરા' કહેવાય છે તે જે જાતની મકામ અને અકામ પ્રયત્નપૂર્વક કર્મોદાતન તે મકામ નિર્જરા, અને સ્વતએવ કર્મનું બગી પડવું તે અકામ નિર્જરા ક્ષણપાક પણ સ્વત અને ઉપાયસાધિત એમ બન્ને રીતે થાય છે,

३७

लोकोऽस्ति जनिश्च जडैश्च पूर्णो
 यथा तथा तत्परिचिन्तनं यत् ।
 सा भावना लोकविचाररूपा
 मनोवशीकारफटप्रधाना ॥

३८

नगत् समुद्धर्तुमनस्पदु ख—
 पङ्कान्हा । कीदृशं यत् धम ।
 प्रादर्शि लोकोत्तमपूर्यैर्य—
 निषेवणात्मात्ममहोत्थं स्यात् ॥

३९

उक्तं क्षमा मातृवमाजैव च
 शौचं च सत्यं तपमयमो च ।
 त्यागस्तथाऽकिञ्चनता तथैव
 ब्रह्मेति धर्मो नृशब्दा शुभाय ॥

४०

महिषवर्मैश्वर्यलीभक्तसु
 जातऽपि योग्ये न गजन्मलाम् ।
 यथार्थैकस्याणपथानुकूला
 तत्त्वप्रतीतिर्वहुदुर्लभत्वा ॥

૩૭

લોક જીવો અને જડ પદાર્થોથી સર્વત્ર પૂર્ણ છે તેનું સ્વરૂપ-ચિન્તાન કરવું તે લોકભાવના છે ખીજી ભાવનાઓની જેમ આ ભાવનાનું કૃણ પણ મનોવશીકાર ॥

૩૮

સ સારના ગ લીર હુ ખમાયો જગત્નો ઉદ્ધાર કરવા સારુ લોકોત્તર મહાત્માઓએ કેવો ધર્મ પ્રકાશ્યો છે કે જેનું આરાધન કરવાથી આત્મા પોતાનું પરમ શ્રેય સાધી શકે છે

૩૯

ધર્મશાસ્ત્રોમા ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, શૌચ, સત્ય, તપ, સચમ, ત્યાગ, આકિંચન્ય અને બ્રહ્મચર્ય આમ દશ પ્રકારનો ધર્મ ફરમાવ્યો છે, કે જે આત્મકલ્યાણની સિદ્ધિમા પરમ સાધનબૂત છે

૪૦

મ કિલ્લિષ્ટ કમો જ્યારે નબળા પડે છે ત્યારે યોગ્ય મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થાય છે પરંતુ એ મનુષ્ય પછીએ સાચું કલ્યાણ સધાય એવી તત્ત્વપ્રતીતિ થવી એ વધુ ફર્વલ છે

४१

एतादृशीभि स्खलु भावनाभि
 सुवासितान्त करणो मुमुक्षु ।
 ममत्वलुण्ठकविलुण्ठ्यमाना
 साम्यश्रिय रक्षितुमीश्वर स्यात् ॥

४२

ध्यान समालम्ब्य समत्वमाश्रयेत्
 साम्य विना तत्र कृत विडम्बना ।
 ध्यान समायाति यथा यथानर्ति
 तथा तथाऽऽत्मावरण विभिद्यते ॥

४३

ध्यान समत्वन विना भवेन्न
 साम्य विना ध्यानमपि स्फुरन्न ।
 परस्परापक्षणनो द्वय तत्
 प्रपद्यते स्थैर्यबलप्रकर्षम् ॥

४४

अतिदारुणपापमाग्निोऽ
 प्यमुना ध्वस्तममस्तकर्मका ।
 परमात्मन्शा प्रपदिरे
 परमध्यात्ममिदं विदुषुषा ॥

૪૧

આ પ્રકારની ભાવનાઓથી જે મુમુક્ષુનું અન્ત કરણ મુલાસિન થયું છે તે મમત્વરૂપ હાકુ (લૂટારા)થી છુટાલી પોતાની સમતારૂપ લક્ષ્મીને રક્ષવા સમર્થ થઈ શકે છે

૪૨

સમતાના આલમ્બન પર ધ્યાન કરાય છે સામ્યની સિદ્ધિ વગર ધ્યાનનો માર્ગ વિહરણનારૂપ બને છે જેમ જેમ ધ્યાનનો ઉત્કર્ષ વાય છે તેમ તેમ આત્મા પરના આવરણો ભેદાય છે

૪૩

સમતા વગર ધ્યાન ન થાય અને ધ્યાન વગર સમતા ની પુષ્ટિ ન થાય આમ એ બંને એકબીજાના મહુકારથી પોતાનું અર્થ-બળ વધારી શકે છે

૪૪

અતિદારુણ પાપરાગિના શિખર પર ચઢેલા પણ ધ્યાનના યોગે પોતાના મર્વ કર્મો નષ્ટ કરી શક્યા છે અને પરમાત્મદશાને વર્યા છે નિ સન્દેહ, ધ્યાન એ અધ્યાત્મની મીમા છે

षष्ठ-प्रकरणम् ।

ध्यानसिद्धिः ।

१

शुद्ध तप स्वात्मरतिस्वरूप
त ज्ञानयोगं निगदन्ति सन्त ।
मर्मक्रियासाधनसाध्यभूत-
मनंतर कारणमेष मुक्ते ॥

२

क्रियोच्चकोटीमुपजग्मुषा याऽ
नावश्यकं सा व्यवहारवृत्तो ।
गुणावहाऽस्तीति परम्परातोऽ-
पवर्गमम्पादकताऽक्षताऽस्याम् ॥

३

अभ्यस्यतोऽपेक्ष्यत एव सम्यक्
क्रियाऽऽत्मशुद्धयै अपरिस्खलन्ता ।
योग समारूढवत सतस्तु
शमप्रवाह परमात्मभूमौ ॥

४

मन स्थिरीभूतमपि प्रयायाद्
रजोवग्गच्छच्च उभावमाशु ।
प्रत्याह्वनन्तस्य कराति गेघ-
मभ्यासक स्वात्मनि जागर्क ॥

૧

આત્મરતિરૂપ શુદ્ધ તપને જ્ઞાનાઓ જ્ઞાનયોગ કહે છે એ મુક્તિનું અનન્તર કારણ છે અને મર્વ ક્રિયાઓનું કેન્દ્રબૃત સાધ્ય છે

૨

ઉચ્ચ દશાઓ પહોંચેલાઓને ક્રિયાકાંઠ અનાવશ્યક છે, જ્યારે વ્યવહારગામી નીચી ભૂમિકાવાળા પ્રાણીઓને માટે તે હિતાવહ, ગુણાવહ છે એટલા માટે એ પરમ્પરા એ મોક્ષનું સાધન છે

૩

અભ્યાસીને આત્મશુદ્ધિ માટે શુદ્ધ ક્રિયામાર્ગની અમ્બલિતપણે જરૂર છે, જ્યારે યોગારૂઢ સન્તની દશા જુદી છે તેનું અન્તર્મુખ જીવન પ્રશમરતિનિમગ્ન હોય છે

૪

ચિત્ત થયેલું મન વળી પાછું રજોળખે એ ચલ ખની જાય છે પણ જેનું લક્ષ્ય અચૂક છે, સાધ્યખિન્દુ જેની દૃષ્ટિસમીપ છે, આત્મસિદ્ધિ માટે જે મદદ જાગરૂક છે તે વીર્યમધ્યમ અભ્યાસી ‘ પ્ર ચાહાર ’ વડે પોતાના ચલિત થયેલ મન પર ફરી પોતાનો કબજો લે છે

९

लोलेषु लोलं मन एकमस्ति
 कार्यं परं निग्रहं च तस्य ।
 अपश्यने तत्र महान् प्रयत्न
 स्तदर्थमभ्यासपरं सदा स्यात् ॥

६

चित्तस्य दोषानपनतुमेव
 धर्मस्य शास्त्राणि नियोजितानि ।
 कुर्यात्तो हेतुत एव सम्यक्
 क्रियाविधिं निर्मलभावनात ॥

७

सम्यक्तयाऽभ्यस्य च कर्मयोग
 समुज्ज्वलं माम्यमुपाश्रितो य ।
 सदाप्युदासीनतया स्थितस्य
 लेपावह तस्य भवन्न कर्म ॥

८

नाऽऽप्य प्रियं हृष्यति नोद्विजेच्च
 प्रा याऽप्रियं ब्रह्मनिविष्टदृष्टि ।
 न स्यात् समेसी निषमऽपि जीव-
 न्मुक्त स्थिर ब्रह्म तमीरयन्ति ॥

૫

ચપળમા ચપળ જોક માત્ર મન છે તેનો નિયંત્ર કરવો એ જળ્બરમા જળ્બર કામ છે જગતભરમા મ્હોટામા મ્હોટું કામ એજ છે એમા મહાન્ પુરુષાર્થની દરકાર છે એ માટે સદા અભ્યાસપરાયણ રહેવું જોઈએ

૬

ચિત્તના હોયો ધોવા માટે જ જગતના ધર્મશાસ્ત્રો સરજાયા છે અતએવ નિર્મળ વૃત્તિથી યોગ્ય રીતે દ્વિયાભ્યાસ કરવો ઉપયોગી છે

૭

કર્મયોગનો ફૂડી રીતે અભ્યાસ કરી જે ઉર્જાવળ મમભાવની દશાએ પહોંચ્યો છે એવા ભવોદાસીનરૂપે સદા સ્થિતિસમ્પન્ન મહાત્માને કાર્ય કરતા લેખ લાગતો નથી

૮

જેની દષ્ટિ પ્રદાનિવિષ્ટ છે એવો સ્થિતપ્રજ્ઞ મન્ત પ્રિય સ યોગે હર્ષિત થતો નથી અને અપ્રિયના યોગે ઉદ્વિગ્ન થતો નથી તે વિષમમા પણ મમદ્રહ્મા છે, તે યિગ્ન પ્રદા સ્વરૂપ શુવન્મુક્ત છે

९

नहीन्द्रियाणेषु यदाऽनुरन्जयेद
 राग च रोष च परो निहन्तुम् ।
 आरुढवान् योगमसौ तदानीं
 भवेत् स्थिरात्मा शमराहिचेता ॥

१०

निर्भीतिको निश्चलनासिकाग्र-
 दृष्टि प्रसन्नाननपुण्डरीक ।
 भ्रिष्टोष्ठयुग्मो रटनै रदाश्वाऽ
 स्पृशन् सुसंस्थान इतप्रमाद ॥

११

स्पृहाविमुक्तो निजभूतऽपि
 प्रभूतसयेगसरोनिमग्न ।
 अमात्रकाण्यपद् भवश्री-
 पराङ्मुखो हर्षयितक्षमाणान् ॥

१२

एवविधो निष्ठितकर्मयोगे
 श्रीज्ञानयोगेन समाहितात्मा ।
 यान प्रवश कुरुत सुधोर
 कमाग्नीज्वालग्नाववद्धौ ॥
 (त्रिभिर्विशेषकम्)

૯

રાગદ્વેષહનનપરાયણ આત્મા જ્યારે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા અનુરક્ત થતો નથી અને સ્થિર અવસ્થાવ પ્રાપ્ત કરી રામભાવના નહાળનન્દમા મગ્ન બને છે ત્યારે તે યોગ પર આરૂઢ થયો કહેવાય છે

૧૦

ભયરહિત, નાસિકાના અગ્ર ભાગ પર સ્થિરદંદિ, પ્રસન્નમુખ, બન્ને હોઠ લેગા કરેલ, હાતથી હાતનો સ્પર્શ નહિ કરતો, મુખ શરીરસ સ્થાનવાળો, પ્રમાદ વગરનો,

૧૧

પોતાના શરીર પર ધણુ નિઃપૃહ, પ્રબળ ભાવના સમ્પન્ન, પ્રચુર વૈરાગ્યનિમગ્ન, કરુણાપૂર્ણ અને ભવ વિભૂતિથી પરામુખ તેમજ જેને ભેતા આનન્દ ઉત્પન્ન થાય—

૧૨

એવો, કર્મયોગ સમાપ્ત કરી જ્ઞાનયોગથી સમાહિત બનેલ આત્મા ઘોર કર્મો પીને ણાળવામા દાવાનલસમાન ધ્યાનમા પ્રવેશ કરે છે

१३

नारीपशुकलीषकुशीलवर्जं
 म्यान विविक्तं किमपि ध्रयेत ।
 नानासनानामपि यत् स्थिर च
 मुख च भासेत तदाध्रयेत ॥

१४

ध्यानाय कालोऽपि मतो न कोऽपि
 यस्मिन् समाधि समय स शस्य ।
 भ्यायेन्निपण्ण शयित स्थितो वाऽ—
 कस्या जिता कापि मनानुकुला ॥

१५

ध्यानस्य सिद्धयै ह्यभावनाना—
 मावश्यकत्वं विबुधा वदन्ति ।
 भैत्री प्रमोद कृष्णामुपक्षा
 युज्जीत, तद् ध्यानमुपस्करोति ॥

१६

सर्वेऽपि जीवा मुन्विनो भवन्तु
 मा काऽपि पापाचरणानि कार्षीत् ।
 एव जगज्जन्तुषु चित्तवृत्ति
 कल्याणपावा प्ररुदन्ति भैत्रीम् ॥

૧૩

ધ્યાન માટે સ્ત્રી, પશુ, નપુમક અને કુશીલના સત્સગથી રહિત જોવું કેાઈ પણ એકાન્ત શુદ્ધ ન્વાન ઉપયોગમા લેવાય છે આસનો અનેક પ્રકારના છે પણ તેમા જે પોતાને સ્થિર અને મુખરૂપ લાગે તેનો આશ્રય લેવાય

૧૪

ધ્યાન માટે કેાઈ ખાસ વખત નિયત કરવામા આવ્યો નથી જ્યારે ચિત્તની સમાધિ હોય તે વખત ધ્યાન માટે પ્રશન્ત ગણાય જોયો, ઉભો અને સુતો પણ ધ્યાન કરી શકે જે અવસ્થા સિદ્ધ થયેલી જણાય, જે પોતાને અનુકૂળ પડે, તે અવસ્થા ધ્યાન માટે ઉપયોગી

૧૫

ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે ભાવનાની દૃઢતા પૂણુ આવશ્યકતા ધરાવે છે તે ભાવનાઓ મૈત્રી, પ્રમોહ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય ભાવના છે ધ્યાનને સ સ્કારિત બનાવવા માટે, પુનરુજ્જીવિત કરવા માટે આ ભાવના ઓની યોજના અગત્યની છે

૧૬

બધા પ્રાણીઓ સુખી થાઓ, કેાઈ જીવ પાપાચરણુ ન કરો એમ નિગતના નધળા ન્નતુઓ માટે કલ્યાણુ ભાવના કરવી, મ ગણભાવના પોષવી એને 'મૈત્રી' ભાવના કહેવામા આવે છે

१७

देदीप्यमाना गुणगोरक्षण
महाशया य मुजना जगत्याम् ।
गुणतु तपा बहुमानभावो
यस्त प्रमोद परिकीर्तयन्ति ॥

१८

दीनपु दारिद्र्यपराहतपु
ह्लिष्टेषु भीतपु च रोगितपु ।
वृत्ति प्रतीकारपरायणा या
कारण्यभाव परिकीर्तिता मा ॥

१९

जगद् विनिवृत्त भविभिर्विचित्रै-
र्विचित्रक्रमरितवृत्तिभागिभि ।
भजन्ति मा यश्च्यमवस्य धीरा
दुष्पुण्य दुष्टाचरणस्य साऽर्थ ॥

२०

यान पुन म्याद बुवमामुहताद्
एकाग्रममृत्ययलक्षण तत् ।
आनामस्य च विपाप्मनत्व
सम्यानमात्रोचयनीह योगी ॥

૧૭

જગત્સરમા જે કોઈ મહામના સુજનો ગુણગૌરવથી
વિભૂષિત હોય, તેમના ગુણો તરફ બહુમાન રાખવું એ
' પ્રમોદ ' ભાવના છે

૧૮

દીન, દરિદ્ર, રોગી, ભયભીત અને મન્તાપિત એવા
દુખી હોવાના દુખ સમાવવાની વૃત્તિને ' કરુણા '
ભાવના કહે છે

૧૯

વિચિત્રકર્મપ્રેરિત વિચિત્ર વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિવાળા
વિચિત્ર હોવાથી જગત્ વિચિત્ર છે એ જોઈ વિવેકી જન
માધ્યમ્ય ધારણુ કરે છે દુષ્ટ મામે દુષ્ટ આચરણુ
કરવાથી શુ અર્થ ?

૨૦

અન્તર્મુદૂર્ત સુધી એકાગ્ર ચિન્તનનો મ્થિત્ર પ્રવાહ
તેને ' યાન ' કહેવામા આવે છે એમા અસ્રા, અપાય,
વિપાક અને મમ્થાનનુ ચિન્તન નીચે પ્રમાણે બતાવવા
મા આવે છે,

२१

आश्रित्य लोकात्तरपूरुषाणा-

माज्ञामवाधा परिचिन्तन यत् ।

रस्तुस्वरूपस्य यथायरीत्या

ध्यानं तदाज्ञापिषमामनन्ति ॥

२२

अध्यात्ममार्गाश्रयणं विनाऽप्य-

मात्मा नवऽध्याम्यन्तन्तकालम् ।

रागादिदोषैकवशीभवन्तो

निर्यान्ति नापायमहाद्वीत ॥

२३

मोहान्धकाराश्रितमानसेन

मया न किं किं कलुषं त्रयपायि । ।

श्वभ्रेषु तिर्यक्षु नरेषु चोप

दुःखं न किं किं प्रातपयनं ह्य ॥

२४

समारुढुः खाम्बुनिधौ गभीर

कालो गतोऽप्यनुत्तोऽग्विन्म म ।

कम्याऽपराधोऽत्र मया विचार्य

प्रमाद एतस्य कुचेतसो मे । ॥

૨૧

લોકોત્તર પુરુષોની અણાધિત આજ્ઞાને આશ્રય લઈને વસ્તુતત્ત્વનુ યથાર્થરૂપે ચિન્તન કરવું તે ‘આજ્ઞા’ ધ્યાન છે

૨૨

અધ્યાત્મ માર્ગનો આશ્રય ન લેવાથી આ આત્મા અત્યાર સુધી અનન્તકાળ સ સારમા રજલ્યો છે રાગાદિ દોષોને વશ થયેલા પ્રાણીઓ હું ખના ગહન જ ગહનમાથી નથી નિકળી શકતા

૨૩

મોહાન્ધકારથી આચ્છાદિત હાલતમા મે શા શા કાળા કામ નથી કર્યા ? અને અત્યેવ નરક, તિર્યંચ આદિ ગતિઓમા મે કેવા કેવા હું ખો ભોગવ્યા છે ।

૨૪

મારો આટલો કાળ સ સારના ગ લીજ હું ખસાગરમા ફૂળી રહેવામા ગયો છે । આમા બીજા કોનો વાડ કાઢવો ? મારી મૂઠ વૃત્તિનું જ આ પરિણામ છે । અજ્ઞાન અને પ્રમાદે મારી આ સ્થિતિ કરી છે ।

- ५

प्राप्यापि बोधि मलिनैमनोवाक्-
 छरीरयोगै कुषिया मयैव ।
 प्रज्वालित स्वोपरि धूमकेतु
 कोऽत्रापराधी परिभाष्यतऽन्य । ॥

२६

स्वाधीनभावऽपि पथस्य मुक्ते-
 भ्रान्त्या स्वय पातित एष आत्मा ।
 मिश्रा यथाऽदुपलब्धराज्यो
 मोक्षे स्वतन्त्रेऽपि तथा भ्रमोऽयम् । ॥

२७

एव हि रागान्किदूषणभ्यो
 जाना अपाया परिचिन्तनीया ।
 यस्मिन्नुपाया अपि तत्प्रणाश
 ध्यान द्वितीय तत्पायनाम् ॥

२८

उदीरित कमफलं विपाक
 शुभाशुभत्वन म च छिम्न ।
 द्रव्याप्त्योगात् म च चित्ररूपाऽ
 नुमूनिमास्कन्दनि त्हमानाम् ॥

૨૫

‘બોધિ’ (અમ-જણ) પ્રાપ્ત થવા છતાં મેં મારા મન-
વચન-કાયનો એવો દુરુપયોગ કર્યો કે મેં મૂર્ખો હાથે
કરી મારા માથા પર વૃમકેતુની જ્વાળા નળગાત્રી ! આમા
ખીજત કેનો અપરાધ !

૨૬

સુક્તિનો માર્ગ સ્વાધીન છતાં જામને વશ થઈ મેં
પોતે જ મારા આત્માને અધોગતિમા પટકર્યો છે ! જેમ
રાત્ર્ય મળવા છતાં કોઈ મૂર્ખ માણુમ ભિખ માગવા
નિકળે, તેમ મોક્ષ સ્વાધીન છતાં, સ્વહસ્તસિદ્ધ છતાં હું
ભવચક્રમા રજાયો છું

૨૭

આ પ્રકારે રાગાદિ દોષોથી ઉપજતા કલેશો અને તેના
નાશના ઉપાયો પણ જે ‘ધ્યાનમા ચિતવાય છે તે
‘અપાય’ મ્યા ! એ

૨૮

વિષાક એટલે ઈર્મના દળનો ઉદય કર્મ શુભ અને
અશુભ એમ જે જાતના હોઈ તેના દળ પણ શુભ અને
અશુભ એમ જે જાતના હોય કે દ્રવ્ય, સ્થેત્ર, કાળ, ભાવ
અને સવના વિચિત્ર નયોગો અનુસાર ઉદયમા આવતા
કર્મના વિચિત્ર કળા ધાત્રિ-જગત્મા અનુભવાય છે

२९

द्रव्यै प्रमोदास्पदवस्तुनातै
 शुभोऽशुमस्तद्विपरीतयोगे ।
 क्षेत्रे निवासन महाख्यादौ
 शुभ इमशानप्रभृतौ तदन्य ॥

३०

काले वसन्तप्रभृतावशीता-
 नुष्ण शुभोऽन्यत्र विषयंयश्च ।
 मन प्रसादप्रभृतौ च भाष
 शुभोऽशुभो रौद्रविकारभावे ॥

३१

सुदेवमत्त्यादिकसद्भयेषु
 शुभोऽशुभाऽन्यत्र च वन्तित्रय ।
 ३ गान्धोगान्धिति निष्कृष
 ।चित्तयन् तर्भक्त तृताय ॥

३२

आमप्रनिष्ठ स्थितमस्त्यनन्ता-
 नन्त नम सवन एव नत्र ।
 लाराऽस्ति म यस्थिन ऊर्वै-मयाऽ
 वोभागतो यस्त्रिजगत्स्वरूप ॥

૨૬

સુખકારી (અનુકૂળ ભોજન, પાન આદિ) દ્રવ્યોનો સ સર્ગ શુભ કર્મના શુભ વિપાકનું અને પ્રતિકૂળ દ્રવ્યોનો સ મર્ગ અશુભ કર્મના અશુભ વિપાકનું કારણ બને છે (આ દ્રવ્યથી શુભાશુભ વિપાક) મહેલ, ખાગ વગેરે અનુકૂળ સ્થળોની પ્રાપ્તિ શુભ વિપાકનું અને ક્ષમશાન વગેરે પ્રતિકૂળ સ્થળોની પ્રાપ્તિ અશુભ વિપાકનું કારણ છે (આ ક્ષેત્રથી શુભાશુભ વિપાક)

૩૦

અશીત-અનુધ્યુ વસન્ત અને એવી બીજી અનુકૂળ ઋતુનો પ્રસંગ શુભ વિપાકનું અને પ્રતિકૂળ ઋતુનો પ્રસંગ અશુભ વિપાકનું કારણ બને છે (આ કાળથી શુભાશુભ વિપાક) મનની પ્રસન્નતા આદિ સુભાવોનો ઉદય શુભ વિપાકનું અને રોદ્રતા આદિ દુર્ભાવોનો ઉદય અશુભ વિપાકનું કારણ બને છે (આ ભાવથી શુભાશુભ વિપાક)

૩૧

દેવ, મનુષ્ય આદિ સુખકારક ગતિની પ્રાપ્તિ શુભ વિપાકનું અને તિર્યચ આદિ દુષ્કારક ગતિની પ્રાપ્તિ અશુભ વિપાકનું કારણ છે (આ ભવથી શુભાશુભ વિપાક) આ પ્રમાણે દ્રવ્ય, ગેન, ગળ, ભાવ અને ભવ ॥ વિચિત્ર યોગે ઉદિત થતા કમના નિગિન રૂપી આ ત્રીજા ધ્યાનમા ચિતવાય છે

૩૨

આકાશ મર્વત્ર વ્યાપક છે તે સ્વપ્રતિષ્ઠિત અને અનન્તાનન્ત ૮ તેના મ યણિન્દુમા આ લોક ગ્રિત છે જેમાનો બિધ્વ લાગ બિધ્વલોક, મધ્યમ ભાગ મધ્યમલોક અને અધોભાગ અધોલોક કહેવાય છે આમ લોક ૪૫ લોકોમા વિભક્ત થાય છે

३३

स्वरूपमतस्य विचिन्त्यन्ति

ध्यान तदभ्यासपराश्रतुर्ग ।

सम्पद्यन् वृत्तयता च धर्म-

ध्यान स्वयाद्यमनीन्द्रिय शम् ॥

३४

ध्यानादमुमाच्च नृजन्मपूर्त्ता

महर्दिक स्वगमवाप्नुवन्ति ।

पुनर्नृजन्म प्रतिपद्य चारु

योगस्य मार्गे पथिकीभवन्ति ॥

३५

ध्यान शुक्ल ततस्त परममुपगता प्राप्तपूर्णान्ज्वलत्वा

नाशात् सदावृतीना परमविकसित ज्ञानमाप्तादयन्ति ।

धर्म व्याख्यान्ति मोहान्धतमसहतये पयडि प्रस्फुरन्त्या

मायुप्पूर्त्ता तत स्यु परमपञ्चुप सच्चिदानन्दरूपा ॥

३६

अस्वच्छापणममा भवचक्ररतिना

य स्वस्य शासनविधा यततऽत्र चतन ।

शुद्धि परा समधिगम्य भवत् स दृश्रगे

मोहावृता भ्रमति मोह इत म नै शिष्य ॥

આવા પ્રકારના લોકનું સ્વરૂપ ચોવા બ્યાનમા ધ્યાના બ્યાનીઓ ચિતવે છે આમ ધર્મધ્યાનમા વર્તનારાઓને સ્વસ વેદ્ય અતીન્દ્રિય સુખની અનુભૂતિ પ્રાપ્ત થાય છે

આમ ધ્યાનયોગે જેઓ પોતાનું મનુષ્યજીવન મહાનુ ઉચ્ચ બનાવે છે તેઓ મનુષ્યજન્મ પૂરો કરી મહર્દિ દેવલોકને પ્રાપ્ત થાય છે પછી દેવલોકની જિન્દગી પૂરી થતા તેઓ ત્યાંથી ફરી મનુષ્યજન્મમા આવે છે આ વખતે તેમની માધનસમ્પન્નતા વિશેષ બલવતી હોય છે તેઓ યોગમા આગળ વધે છે અને અપૂરો યોગ પૂર્ણ કરવા તત્પર થાય છે

તેઓ ધ્યાનમા આગળ વધતા જ્યારે પરમોત્કૃષ્ટ સુકલધ્યાન પર આવે છે ત્યારે તેમના આત્મા પરના સર્વ આવરણો દૂર થાય છે અને તેઓ પૂર્ણ ઉજ્જવળ બની પરમવિમલ, પરમવિકસિત જ્ઞાનને (કેવલજ્ઞાન) પ્રાપ્ત કરે છે આમ યોગના ચરમ શિખર પર પહોંચી આત્મા પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરે છે એ પછી એઓ (દેહધારી પરમાત્મા), જેમના અન્ત કરણ પ્રભાવિત થઈ રહ્યા છે એવી લોકસભામા મોહાન્ધકારના નાશ માટે ધર્મપ્રકાશન કરે છે અને આયુધ્ય પૂણ્ણ થતા મચ્ચિદાનન્દ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ ચિતિને પ્રાપ્ત થાય છે

મ સારવર્તી પ્રાણીઓ મલિન કર્પણ જેવા છે તેમા જે આત્મા પોતાની ગોધનવિધિમા ઉદ્યુક્ત થાય છે તે અભ્યામઠમે જ્યારે પગ્મ ગુદિને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે પરમાત્મા બને છે, અર્થાત્ ઇશ્વર થાય છે કેમકે પગ્મા તમા ધવુ એટલે ઇશ્વર વવુ મોહાવૃત્ત આત્મા ભવચક્રમા ભમે છે, જ્યારે મોહનું આવરણ ખસતા તે આત્મા પોતે જ શિવરૂપ, ઇશ્વરરૂપ છે સ્વરૂપે શિવરૂપ, ઇશ્વરરૂપ આત્મા મોહયોગે ભવમા ભમી રહ્યો છે, મોહ જતા એ શિવ જ છે, ઇશ્વર જ છે

૧

યોગાચાર્યો યોગનુ લક્ષણ ચિત્તવૃત્તિનિરોધ બતાવે છે અને તેને 'અમ્ભ્રજાત' અને 'અમમ્ભ્રજાત' એવા બે ભેદોમા વિલક્ષ કરે છે તેમા પ્રથમ 'અમમ્ભ્રજાત' એ એક ધ્યાનનો પ્રકાર છે અર્થાત્ એ ચિન્તાત્મક ધ્યાન છે

૨

અસમ્ભ્રજાત 'યોગ વૃત્તિસ્યમ્વત્પ છે 'શુક્લ' ધ્યાનનો દ્વિતીય પાદ બારમા શુષ્કધ્યાનકમા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યાં ચિત્તની નર્મ વૃત્તિઓનો વિલય થાય છે અને તત્કાલ કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થાય છે એટલે ઠાઠગશુષ્ક-ધ્યાન વર્તી 'શુક્લ' સમાધિ કે જેમાથી કેવલજ્ઞાન પ્રકટે છે તે ચિત્તવૃત્તિનિરોધની પૂર્ણ સ્થિતિ છે 'અનમ્ભ્રજાત' સમાધિ તેને કહી શકીએ

૩

છેલ્લા શુષ્ક-ધ્યાનમા શરીરના તમામ યોગો નિરુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થાય છે એ ણયયોગનિરોધની પૂર્ણ અવસ્થા છે 'અમમ્ભ્રજાત'મા આ યોગનો પણ સમાવેશ કરી શકાય અ હ ઉ ઋ ઌ એ પાંચ દ્વન્વ અક્ષરોના ઉચ્ચારણમા જે વખત લાગે એટલે જ વખત આ યોગનો છે ૨) પછી ને જ લગે આત્મા દેહથી મુક્ત થઈ નિગકાન મુક્ત અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે

૪

અધ્યાત્મ, ભાવના, ધ્યાન, નમતા અને વૃત્તિસ્ય એ ગીતે પણ યોગાચાર્યો યોગની પદ્ધતિ બતાવે છે ભજન, મ્ભરણ ચિન્તન અને વર્તન એ 'અધ્યાત્મ' છે એના દ્વન્વત્પ વિશુદ્ધ ભાવગોષ્ઠી એ 'ભાવના' છે એના પગિધામે સ્થિતિસ્થાન શુદ્ધ ચિત્ત તે 'વ્યાન' છે એના ઉત્કર્ષે પ્રાપ્ત થતો પૂર્ણ નમતાયોગ તે નમતા છે અને એ બધાનુ ચરમ ને પરમ દ્વણ વૃત્તિસ્ય છે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાની આ પ્રણાલી છે

सप्तम-प्रकरणम् ।

योगश्रेणी ।

१

मानसग्रन्थिनिरोध

सम्प्रज्ञाततत्प्रज्ञास्तया ।

योग वृन्ति तज्ज्ञा

भ्यानविणोऽत्र च प्रथम ॥

२

वृत्तिक्षयस्वरूपोऽ-

सम्प्रज्ञातोऽस्ति, वृत्तया मनस ।

क्षोणा भवन्ति सना

कस्योपस्तनोदति ॥

३

देहस्य वृत्तय खलु

यदा निरुद्धा भवन्ति तत्काल ।

योगोऽसम्प्रज्ञाताद्

न भिद्यत निर्वृतिद्वारम् ॥

४

अभ्यात्म भावना ध्यान

समता वृत्तिमक्षय ।

इत्येवमप्यनूचाना

उचाना योगपद्धतिम् ॥

૧

યોગાચાર્યો યોગનુ લક્ષણ ચિત્તવૃત્તિનિરોધ ઇતાવે છે અને તેને ‘અમમ્પ્રજ્ઞાત’ અને ‘અસમમ્પ્રજ્ઞાત’ એવા બે બેદોમા વિભક્ત કરે છે તેમા પ્રથમ ‘અમમ્પ્રજ્ઞાત’ એ એક ધ્યાનનો પ્રકાર છે અર્થાત્ એ ચિન્તાત્મક ધ્યાન છે

૨

‘અસમમ્પ્રજ્ઞાત’ યોગ વૃત્તિશ્લેષસ્વરૂપ છે ‘શુક્લ’ ધ્યાનનો દ્વિતીય પાદ જારમા શુણ્ણસ્થાનકમા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ચિત્તની મર્વ વૃત્તિઓનો વિલય થાય છે અને તત્કાલ દેવલનાન પ્રકટ થાય છે એટલે કાલશશુણ્ણધ્યાન વર્તી ‘શુક્લ’ સમાધિ કે જેમાથી દેવલનાન પ્રકટે છે તે ચિત્તવૃત્તિનિરોધની પૂર્ણ નિયતિ છે ‘અનમમ્પ્રજ્ઞાત’ સમાધિ તેને ઠી યકીએ

૩

છેલ્લા શુણ્ણસ્થાનમા શરીરના તમામ યોગો નિરુદ્ધ નિયતિને પ્રાપ્ત થાય છે એ કાયયોગનિરોધની પૂર્ણ અવસ્થા છે ‘અમમ્પ્રજ્ઞાત’મા આ યોગનો પણ સમાવેશ કરી ગદાય અ ઇ ઉ ઋ લ એ વાચ દુન્વ અક્ષરોના ઉચ્ચારણમા જે વખત લાગે એટલે જ વખત આ યોગનો છે એ પછી તે જ લાગે આત્મા દેહથી મુક્ત થઈ નિરાકાર મુક્ત અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે

૪

અધ્યાત્મ, ભાવના, વ્યાન, મમતા અને વૃત્તિશ્લેષ એ રીતે પણ યોગાચાર્યો યોગની પદ્ધતિ ઇતાવે છે ભજન, મ્મરણ ચિન્તાન અને વર્તન એ ‘અધ્યાત્મ’ છે એના ફલસ્વરૂપ વિશુદ્ધ ભાવગેત્રી એ ‘ભાવના’ છે એના પરિણામે ત્રિગુણભ્યન શુદ્ધ ચિત્ત તે ‘ધ્યાન’ છે એના ઉત્કર્ષે પ્રાપ્ત થતો પૂર્ણ મમતાયોગ તે મમતા છે અને એ જવાનુ ચરમ અને પરમ જગ વૃત્તિશ્લેષ છે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાની આ પ્રણાલી છે

९

इच्छा च शास्त्रं च समर्थता च-

त्येषोऽपि योगा मन आत्माऽयम् ।

अपि प्रमत्तस्य मतोऽभिलाषो

यो धर्मयोगे दधन सुबोधम् ॥

६

धर्मान-बोधौ दधत प्रशस्तौ

प्रमात्त्वर्जस्य यथात्मशक्ति ।

या धर्मयोगो वचनानुसारी

स शास्त्रयोग पग्विन्तिव्य ॥

७

शास्त्रादुपायान् विदुषः सता य

शास्त्राप्रमाध्यानुभवैकगम्य ।

उत्कृष्टसाम यतयाऽभ्युदेति

सामर्थ्ययोग तमुदाहरन्ति ॥

८

न मिद्धिमप्यादनहतुमेदा

मर्षोऽपि शास्त्रादुपलभ्यमाना ।

सर्वेभ्यः तच्छ्रुतिनोऽन्यथा स्यात्

तन् प्रातिभ ज्ञानगत स याग ॥

૫

ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ અને સામર્થ્યયોગ એ પ્રમાણે પણ યોગના ભાગો બતાવવામા આવ્યા છે જ્ઞાનવાન અને ઇચ્છામચ્છન્નની પણ ધર્મયોગમા પ્રમાદજનિત વિકલ પ્રવૃત્તિ હોય છે તવાપિ અન્ત કરણની વૃત્તિ ધર્મયોગના માધન માટે ઇચ્છામચ્છન્ન બનવી એ એક ગુણ ચિહ્ન છે અને એજ ‘ ઇચ્છાયોગ ’ છે ઇચ્છા કે ઉત્સાહમાથી જ પ્રયત્ન ચકુરે છે પુરુષાર્થની આવી ઉત્સાહમચ્છત્મા જ ગ્રહેલી છે ઇચ્છા કે આકાંક્ષા વગર માધનવિધિ કેમ નિપજે ? એટલા માટે ઇચ્છાને યોગની પ્રથમ ભૂમિકા તરીકે મૂકવામા ઔચિત્ય જ છે

૬

જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાનમા ઉર્જાવલ અને પ્રમાદરહિત આત્માને યથાગતિ વચનાનુમાર્ગે જે ધર્મયોગ તે ‘ શાસ્ત્રયોગ ’ છે

૭

ગામ્બોદીશ સાધનના ઉપાયો જાણ્યા પછી અને માધ નામા આગળ મહાન્ પ્રગતિ કર્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ સામર્થ્ય ખિલનાગાત્રાતિકાન્ત, શાસ્ત્રોથી અસાધ્ય એવો સ્વાનુભ વગોચર યોગ પ્રાપ્ત થાય છે તે ‘ સામર્થ્યયોગ ’ છે

૮

મોક્ષમિદ્ધિના માધનભૂત તમામ માર્ગો કઈ શાસ્ત્રથી ઉપલબ્ધ થઈ શકતા નથી શાસ્ત્રથી જો સર્વ માર્ગો અવગત થઈ શકતા હોત તો ગામ્બોદીસમાત્રથી સર્વજ્ઞતા મળી જાય અને મુક્તિ પણ થઈ જાય માટે તે (‘ સામર્થ્યયોગ ’) ‘ પ્રાતિભ ’ જ્ઞાનમગત યોગ છે અર્થાત્ આ મમ વેદનભૂત વિશિષ્ટઅનુભવનાવ્ય છે ગાસ્ત્રની મર્યાદા જ શાસ્ત્રજ્ઞાન પછી અભ્યાસની આવશ્યકતા રહે છે અને અભ્યાસ જેમ જેમ ઉત્તરોત્તર બલવાન બનતો જાય છે તેમ તેમ આત્માનુભવ વિકસે છે અને એમાથી જે પ્રકાશ પડે છે તે શાસ્ત્રની બહારનો હોય છે આમ અભ્યાસથી પ્રકાશ અને પ્રકાશથી અભ્યાસ ખિલે છે અને એ ગીતે એ બન્ને એકબીજાની પુષ્ટિના માધન બને છે

९

तन् प्राणिभ केऽल्लोपमाना
 प्राग्रत्तिर म्याग्णान्याभम् ।
 'गतम्भरा' 'ताग्व' एवमादि-
 नामानि तस्मिन्नास्ति ॥

१०

सन्यामरूप स्मर एष योगो
 धर्मस्तया योग रति द्विवाऽसा ।
 तत्राऽऽत्मि स्यात् क्षपकावन्ति
 शैलेश्वरस्यावनि च द्वितीय ॥

११

आत्माऽऽत्मि यागमुपत्य वीराऽ
 नन्त परिस्फोरयति मवीयम् ।
 निहत्य मोहावरणान्तरायान्
 सद्य प्रभु कवलचिन्मय म्यान् ॥

१२

परस्त्वयागोऽपि मनोवचोऽङ्ग-
 व्यापाररोगात् सकलप्रका ।
 अवाति मुक्तया सह योजनन
 योगो भगवन्मोनिविरोध एष ॥

૯

તે ' પ્રાતિભ ' જ્ઞાન (ક્ષપકશ્રેણિ વર્તી જન-
લવદશા) કેવલજ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો ઉદય થાય તે સમયે
' અમુલ્લોદય ' છે આ ઉત્કૃષ્ટ (ક્ષાયોપશાનિક) સમયે
વ્યવહાર અન્ય યોગાચાર્યોએ ' તારક ', ' સ્વચ્છ ' એવા બુદ્ધા બુદ્ધા નામથી કર્યો છે

૧૦

આ ' સામર્થ્યયોગ ' એ સન્યાસયોગ છે અને તે
જે પ્રકાર છે ધર્મમન્યાસ અને યોગતત્ત્વોને કઈ
મન્યાસ યોગ ક્ષપકશ્રેણીમાં હોય છે અને તેને કઈ
યોગ ' શૈલેશી ' અવસ્થામાં (ચૌદમા સુસ્ત્રમાં) દર્શ
છે સામર્થ્યયોગના આ બંને વિભાગોને કઈ કઈ
અર્થ ત્યાગ થાય છે ધર્મોનો અર્થ ત્યાગ કરવાને
ધર્મોનો નિરાસ તે ધર્મમન્યાસ અને તેને કઈ
મન-વચન-કાયના વ્યાપારોનો નિરાસ કરવાને

૧૧

વીર આત્મા ધર્મમન્યાસ પામ્યા પછી તેને
અનન્ત વીર્ય ફેરવે છે તે મોહ, રોષ, માદ, મન
શયોને સમૂહ હણી નાખે છે અને તેને કઈ કઈ
મર્થ પરમાત્મા બને છે

૧૨

યોગમન્યાસ મન-વચન-કાયના ત્યાગો સવધા
નિરોધક હોવાથી અયોગાત્મક છે અને તેને અન્તિમ
શુદ્ધિસ્થાનનું નામ ' અયોગિ ' મળે છે અને તેને
માથે જોડી આપનાર શ્રીકૃષ્ણે ' અન્તિમ પ્રવચનરૂપ
હોવાથી તે યોગાત્મક છે તેને કઈ કઈ અન્તિમ
[સાકાર] નિન્દગીના કૃષ્ણે કૃષ્ણે કૃષ્ણે કૃષ્ણે
અતએવ એ લવમાગરમે

१३

याग गताऽमु च विक्र्मक्रीसन्
 मोक्ष क्षणादेति विमुच्य देहात् ।
 मावद्वलाभावसरेऽवशिष्ट-
 क्रमाणि हन्ति क्षणतो यत्ष ॥

१४

उर्ध्वं यथाऽग्रावुफल जलेऽध -
 स्थित समागच्छति तेषनाश ।
 उर्ध्वं तथा गच्छति सर्वकर्म-
 तेषप्रणाशात् पश्शुद्ध आत्मा ॥

१५

अथ स्वभावोऽपि मता मता यद्
 विक्र्मकन्वागत उर्ध्वमेति ।
 उर्ध्वं प्रगच्छन्नवतिष्ठनऽसौ
 क्षणेन लोकाग्रपदे पगत्मा ॥

१६

ततोऽध आगति न गौरवस्याऽ
 भावात् चाग्रेऽप्यनुपग्रहत्वान् ।
 न यानि तिर्यग् विग्रहान् प्रयोक्तु-
 लोकाग्र एव स्थितिमान् भवत् तत् ॥

૧૩

યોગન ન્યામમા વર્તમાન આત્મા તત્કાળ મમ્પૂર્ણ કર્મોથી રહિત અને દેહથી વિમુક્ત બની મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે કેમકે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા જે કર્મો (અધ્યાત્મી) શેષ રહ્યા હતા તેનો તે યોગમ ન્યામથી ક્ષણવારમા વિનાશ કરી નાખે છે

૧૪

જેમ પાણીમા નીચે રહેલી તુબડી તેના પરનો માટીનો લેપ મધળો નિકળી જતા એકદમ ઉપર આવે છે, તેમ કર્મનો લેપ તમામ નિકળી જતા પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મા ઊર્ધ્વ ગતિ કરે છે

૧૫

અકર્મક સ્થિતિમા આત્માનુ ઊર્ધ્વગમન થવું એ તેનો સ્વભાવ પણ છે અને તે વિદ્વત્સમ્મત છે સર્વ કર્મનિર્મુક્ત પરમ આત્મા ઉપર જતો લાલુ માત્રમા લોડના અગ્ર ભાગે અવસ્થિત થાય છે

૧૬

ત્યાથી (લોકાત્ર ભાગથી) તે નીચે ન આવે કેમકે તેમા સુદૃઢ નથી ત્યાથી વળી આગળ ન જાય કેમકે ગતિમા ઉપકાન્ક તત્ત્વ ‘ ધર્મોન્તિજાય ’ ત્યાથી આગળ નથી પ્રેરક વગર તિર્યક ગતિ પણ તેની ન થાય અત લોકના અગ્ર ભાગ પર જ તે સ્થિતિમાન થાય છે

१७

महेश्वरास्त परमेश्वरास्त

स्वयम्भुवम्न पुण्यात्तमास्त ।

पितामहास्त परमेष्ठिनस्त

तथागताम्न सुगता शिवाम्त ॥

१८

स इक्षरो ह बहुभागवेया ।

भूयाद् भवन्मानसहंम ण्य ।

अमायुषाय परमात्मलाभ

मदत्त्वपूर्णं पवित्रित्व ॥

१९

जन सदाचारमय स्वर्जावन

भवन् क्षम साधयितु पथाऽमुना ।

मजश्च चान्तिघर्षं महोन्नत

निज करो त्यान्मनिरासन परम् ॥

२०

आत्मन भवति या शमीत्यान्माऽऽ-

पत्तिर्निजात्मनि भवन्ति न न वत्ति ? ।

आत्मन परमनिमलवीनराम

सपीयते यन्ति तदा विमपक्षणीयम् ॥

૧૭

તે મહેશ્વર છે, તે પરમેશ્વર છે, તે ન્વયમ્બૂ છે, તે પુરુષોત્તમ છે, તે પિતામહ છે, તે પરમેષ્ઠી છે, તે તથા ગત છે, તે મુગત છે અને તે શિવ છે

૧૮

હે ભાગ્યશાસ્ત્રીઓ ! તે આ ઇશ્વર તમાગ માનમનો હમ બનો ! પરમાત્મચર્ચને મેળવવાનો એ મહત્ત્વપૂર્ણ ઉપાય છે

૧૯

આ (પ્રભુભક્તિના) માર્ગે માણુમ પોતાના હૃવનને મહાચારમય બનાવવા શક્તિમાન્ થાય છે અને પોતાના ચારિત્રબળનાં મહાન ઉન્નતિ ઠાગ આત્મવિકાસની પરા કાષ્ઠાએ પહોચે છે

૨૦

તેવુ આલમ્બન હોય તેની પોતાના આત્મામા દાપ પડે છે પરમનિર્મળ વીતરાગ પન્માત્માનુ આલમ્બન એ ન્વીકારીએ તો પત્રી બીજા ડગાની અપેક્ષા રહે ખરી !

अष्टम-प्रकरणम् ।

अन्तिम वार्ता ।

१

अनन्तशक्तिं दधदप चतन
 प्रवेदितुं तं यतनं महादय ।
 प्रकाशितऽस्मिन् सकलं प्रकाशतऽ—
 प्रकाशितऽस्मिन् सकलं तमोमयम् ॥

२

माहप्रणाशनं च तत्प्रणाशनं
 मोहप्रणाशोऽपि च तत्त्वचिन्तनान् ।
 चिन्त्यं च कोऽहं भवशास एष क
 सुखासुखं किं किमिदं जगन् पुन ॥

३

वस्तुस्वरूपस्य विचिन्तनातो
 विवकभासं प्ररुटीभवन्ति ।
 मोहप्रपञ्चाद् विनिवृत्त्य मुग्धी—
 भूयान्तरीक्षाकरणेन चिन्ता ॥

४

तत्त्वावधारप्रविकासहेतो—
 यस्य स्वभावो न विचारणाया ।
 यातानुयातस्य पृथग्जनस्य
 न तस्य वैराग्यमुदति साधु ॥

૧

આ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માની અનન્ત શક્તિ છે ભાગ્યવાન્ એને બાંધવાનો, એને ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરે છે એ પ્રકાશિત થતા બધું પ્રકાશે છે, અને એ પ્રકાશિત નથી ત્યાં મુધી બધું અન્ધકારમય છે

૨

એનું પ્રકાશન મોહપ્રભાશ પગ અવલગ્નિભત છે અને મોહપ્રભાશ તત્ત્વચિન્તનથી માધ્ય છે ચિન્તનીય તત્ત્વ સ્વયં પોતે છે હું કોણ ? આ ભવવાસ કેમ ? આ મુખ-હૃદય શું ? અને આ વિસ્તરણના શી ? એનો શાન્ત ભાવે વિચાર કરવો એ તત્ત્વચિન્તન છે

૩

વિવેકજ્ઞાન તત્ત્વચિન્તનથી થાય અને તત્ત્વચિન્તન મોહપ્રપન્ચથી વેગળા થઈ શાન્તભાવે અન્તર્મુખે નિરીક્ષણ કરવાથી થાય

૪

ચિન્તન એ જ્ઞાનપ્રગટ્યનો માર્ગ છે જે ચિન્તનગીત નથી, તે ગતાનુગતિક પામર પ્રાણી સાથે વૈરાગ્ય પામી શકતો નથી

५

न माधुवैराग्यविवर्जितत्वं-

पवर्गमार्गे भवति प्रवश ।

एव च मानुष्यमनर्थकं स्याद

विचारमभ्यस्यतु तन सम्यक् ॥

६

एकस्वभावा नहि सर्वलोका

विचित्रकमानुगयागमान् ।

आयुष्य-धी-शक्तिविचित्रताया-

महन्ति सर्वे नहि मार्गमेकम् ॥

७

समप्रसाम्यनुकूलताया

न सम्भन सवशरीरभाजाम् ।

भवन्ति सर्वे नहि नन योग्या

सामान्यता योगपथाधिराहे ॥

८

तुयाद् यथाशक्ति तथापि नून

रुत्तममात्माननिमात्मानम् ।

शनै शनै मञ्चरणेऽपि मार्गे

स्थान विगणाप्युपलभ्यत हि ॥

૫

અને સાચા વૈરાગ્ય વગર અપવર્ગ-માર્ગમા પ્રવેશ કેમ થાય ફક્ત મનુષ્યત્વ એજે જાય માટે ચિન્તનશીલ થઈએ

૬

દરેકના કાયાદિ યોગો લિન્નલિન્નકર્માનુસાર લિન્ન લિન્ન પ્રકારના છે અતએવ બધા માણસો, બધા જીવો એક સ્વભાવના નથી, ન હોઈ શકે દરેકમા આયુષ્ય, જ્ઞાન અને શક્તિની વિચિત્રતા છે અતએવ બધા એક ભાગને લાયક ન હોય

૭

સમગ્ર સામગ્રીની અનુકૂલતા બધા પ્રાણીઓને નથી, અને ન હોય અતએવ બધા જીવો સરખી રીતે યોગમાર્ગના અધિકારી ન હોય યોગપથ પર ચઢવામા બધાની સરખી યોગ્યતા ન હોય

૮

તો પણ દરેકે પોતાની શક્તિ અનુસાર આત્મોન્નતિ સાધકે કર્તવ્ય જરૂર બળવણુ લેઈએ ધીમે ધીમે પણ માર્ગ પર ચાલવાથી ઇષ્ટ સ્થલે મોડા પણ જરૂર પહોંચી શકાય ચાલનારા બધાની કંઈ એક સરખી ચાલ નથી હોતી. કોઈની ચાલ તીવ્ર હોય અને કોઈની મન્દ ધીરે ચાલનાર પણ જો માર્ગ પર ચાલ્યા કરશે તો મોડા પણ પોતાના સ્થાને જરૂર પહોંચશે

९

उद्विग्नमन्त करण यत्नीय
 ययार्थरूपेण भवप्रपञ्चात् ।
 सरक्षणे स्वस्य स जागृत स्यात्
 कषायमारात् परिपूर्णशक्त्या ॥

१०

मनोविजता जगतो विजेना
 विश्वध्रियस्तच्चरणे लुठन्ति ।
 न दुर्गतिनापि च दुर्भगत्व-
 मन्यत्र खल्विन्द्रियदासभावात् ॥

११

हिंसान्विक पापमिति प्रसिद्ध
 तत्र प्रवर्त्तेन न चेत् कदापि ।
 ईशम्य कुर्यात् स्मरण च तर्हि
 ससाधित निश्चितमात्मकार्यम् ॥

१२

दुर्वर्त्तेनैव विदारयन्तो
 नाह पर माग्यमापि स्वरीयम् ।
 विनाभ्यन्तगम्यिरचित्तभावा
 स्वजीवन सन्तमस क्षिपन्ति ॥

૯

જેનું અન્ત કરણ લવપ્રપચથી ખરેખર ઉદ્ધિગ્ન થયું છે તેણે કપાયના મારથી પોતાની ગ્ધા માટે જાગતા રહેવામા પોતાની ગતિનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરે એ જોઈએ

૧૦

જે મનનો વિજેતા છે તે જગત્નો વિજેતા છે તેના ચરણમા અખિલ વિશ્વની લક્ષ્મી આજોડે છે ઇન્દ્રિયોના ગુલામ બનવું એના જેવી કોઈ દુર્ગતિ નથી, એના જેવું કોઈ દુર્ભાગ્ય નથી

૧૧

હિંસા, જૂઠું વગેરે પાપ છે એનો કોઈ ઇન્કાર કરી શકે તેમ નથી. એ પાપ તરીકે આખા જગત્મા જાણીતા છે એનું આચરણ ન થાય અને ઇશ્વરપ્રાર્થનામા પરાયણ થવાય તો જરૂર આત્મકલ્યાણની સિદ્ધિ છે

૧૨

જેઓ ખરાબ ચાલગતથી પોતાના પ્રજ્ઞચર્યનું વિદારણ કરે છે, તેઓ કેવલ પોતાના શરીરને જ નથી હણતા, પોતાના ભાગ્યને પણ હણે છે તેવા અધિગ્ન મનના માણસો પોતાના જીવનને ઘોર અન્ધકારમા પટકે છે

१३

शक्त्यो भवेच्छेन्न परोपकार
 परापकारे तु कदापि न म्यात् ।
 धर्मक्रियाया यदि न प्रवृत्ति—
 नाधर्मकमाचरण तु कुर्यात् ॥

१४

प्रामाणिकत्वं व्यवहारशुद्धि—
 रौचित्यतः सयमन च यस्य ।
 स जीवनं स्व सुखिन करोति
 मोक्षाय कल्पन च विश्वयन्धु ॥

१५

प्रारम्भ आभ्यात्मिकजीवनस्य
 सजायत न्यायपरायणत्वात् ।
 मागानुमार्गितशृणुषु विज्ञे—
 गदो समस्यापि शृणु स एव ॥

१६

स्वर्गोऽपि दुःखास्तदमामयाविनो
 निरामयः पर्णगृहेऽपि खेलति ।
 आरोग्यमुच्चैः पुरुषार्थसाधन
 नदम्पण सगमनं सुसम्भवम् ॥

૧૩

ખીજનો ઉપકાર કરવાની શક્તિ ન હોય તો ખેર, પણ ખીજના અપકારકાર્યમા કદી ન ઉભા રહેવું આપણાથી ખીજનું ભલું ન થાય તો નહિ, પણ ખીજનું ખુર ન કરવું ધર્મક્રિયામા પ્રવૃત્તિ ન થાય તો નહિ, પણ અધર્મનું આચરણ ન કરવું

૧૪

જે મનુષ્યમા પ્રામાણિકતા, વ્યવહારશુદ્ધિ અને ઉચિત સચમ છે તે પોતાની જાતને મુખી બનાવે છે અને તે મુજબ જ્યોતિ વિવગ્નપુત્રની ભાવનાને પોતાના જીવનમા જેમ જેમ વધુ પોષે છે તેમ તેમ પોતાને મોક્ષસમીપ વધુ ને વધુ લઈ જાય છે

૧૫

આધ્યાત્મિક જીવન ન્યાય-નીતિના પાલનથી શરૂ થાય છે ધર્માચાર્યોએ પણ “ માર્ગાનુમારી ” ગુણોમા ન્યાયપાલનના ગુણને પહેલો મૂક્યો છે એ ગુણથીજ માર્ગાનુસારી જીવનનો પ્રારંભ થાય છે

૧૬

રોગપીડિતને સ્વર્ગ પણ દુ ખની ખાણ છે, ન્યારે આરોગ્યસમ્પન્ન મનુષ્ય પર્ણકુટીમા ગણ-દરિદ્ર ઝોપડામા પણ ખેલે છે નિ સન્દેહ, આરોગ્ય એ પુરુષાર્થસિદ્ધિનું ઉચ્ચ સાધન છે અને તેનું રક્ષણ મયમ પર વધુ સમ્ભવિત છે.

१७

शुद्ध जल शुद्धममीरण च
 सुमद्गति सात्त्विकभोजन च ।
 स्वच्छन्वयोग शुचि वाक्चन च
 निगमयन्वाय परिश्रमश्च ॥

१८

अश्रद्धधानोऽपि परोक्षभावान्
 जिज्ञासुबुद्धिर्गुणपक्षपाती ।
 भवन् सत्पाचारपगयणश्चेत्
 कस्याणभूर्मि नियमन गामी ॥

१९

दौर्जन्ययागो यन् चि चास्मिन्न
 तदास्मिन्नन्व मन्तु नाममात्रम् ।
 दौर्जन्यपूणाद् वरमास्मिन्नन्वान्
 सौर्जन्यपूर्ण बहु नाम्निकृत्वम् ॥

२०

न सम्प्रत्यायान्तरकारणन
 कुर्या मन सङ्कुचित परत्र ।
 मव हि भक्ता परमेश्वरस्य
 परस्पर भ्रातृमनो भजेयु ॥

૧૭

શુદ્ધ જલ, શુદ્ધ હવા, મુસગતિ, સાત્ત્વિક ભોજન,
સ્વચ્છતા, પવિત્ર, પ્રમોદક વાચન અને યોગ્ય શ્રમ એ
આરોગ્યલાભ માટે ઉપયુક્ત સામગ્રી છે,

૧૮

માની હ્યો કે એક માણસ એવો છે કે તેને ઇશ્વર,
પુનર્જન્મ આદિ પરોક્ષ લાવોમા શ્રદ્ધા બેસતી નથી,
એની બુદ્ધિમા એ તત્ત્વો ઉતરતા નથી છતાં જો તે
જિજ્ઞાસુ છે, શુષ્કાનુસંગી છે—શુષ્કનો પક્ષકાર છે અને
સદાચારપરાયણ છે, તો તે જરૂર કલ્યાણભોજન છે
એમા શક નથી

૧૯

આસ્તિકમા પણ જો કદાચ દુઃખ નતાનો યોગ હોય
તો તે આસ્તિકતા નામમાત્ર છે દૈર્ઘ્યન્યપૂર્ણ આસ્તિકતા
કરતા સૌન્દર્યપૂર્ણ નાસ્તિકતા ઘણે દરજ્જે સારી છે
સદાચારવિહીન ઇશ્વરવાદી કરતા સદાચારસમ્પન્ન
નિરીશ્વરવાદી ઘણે દરજ્જે ઉચ્ચ છે

૨૦

ધર્મબેદના કારણે કોઈ પર અકુચિત મન રાખવું
યોગ્ય નથી બધા પરમેશ્વરના ભક્ત છ એમ સમજી
બધાએ અરસપરસ બ્રાતૃભાવની વૃત્તિ રાખવી જોઈએ

२१

न निश्चित किञ्चन कर्मकाण्ड
 न निश्चिन कश्चन सम्प्रदाय ।
 मोक्षस्य लाभाय वदन्ति सन्त-
 स्तत्प्राप्तिमूलं तु समत्वं एव ॥

२२

कषायनिघाननकर्मशीला-
 श्वारित्रसशोधनदत्तचित्ता ।
 महाशया क्वापि हि मम्प्रत्याये
 निःसशय मोक्षमवाप्नुवन्ति ॥

२३

धर्मस्य तत्त्वं परमार्थभूत
 वदन्ति सर्वे समभाववृत्तिम् ।
 यतेत यस्तत्र शिव स गामी
 युक्तं न धर्मान्तरवैमनस्यम् ॥

२४

नानस्य शाम्बा भुवि मित्तभिन्ना-
 श्वारित्रतत्त्वं पुनरेकमेव ।
 तदेव च ज्ञानफल विधेय
 न धर्मभेदे विषमाशय स्यात् ॥

૨૧

મોક્ષ માટે ન કોઈ ખાસ ‘ કર્મકાંડ ’ ચોક્કસ કરેલ છે, તેમજ ન કોઈ ખાસ ‘ સમ્પ્રદાય ’ ચોક્કસ કરેલ છે મોક્ષપ્રાપ્તિનું મૂળ વાસ્તવમાં સમભાવમાં રહેલું છે એજ શિષ્ટોનો આદેશ છે

૨૨

કથાયહનનની પ્રવૃત્તિમાં જેઓ ઉદ્યમશીલ છે અને ચારિત્રસંશોધનમાં હત્તચિત્ત છે તે મહાનુભાવો કાંઈ પણ સમ્પ્રદાયમાંના હોય, અવશ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે

૨૩

ધર્મનું પરમાર્થ તત્ત્વ સમભાવવૃત્તિ છે એમ સર્વ સન્તોનું કહેવું છે એમાં જે કોઈ પ્રયત્નશીલ થશે તે મોક્ષને પામશે એ સંદેહ વગરની વાત છે અતએવ ધર્માન્તર તરફ વૈમનમ્ય રાખવું યોગ્ય નથી

૨૪

જગત્માં જ્ઞાનની શાખાઓ તો બિન્નબિન્ન છે પણ ચારિત્રનું તત્ત્વ તો સર્વત્ર એકજ પ્રકારનું છે અને એજ (ચારિત્ર) જ્ઞાનનું કળ છે, એજ જ્ઞાન વટે મેળવવા નું છે, એજ જ્ઞાનનો માર છે અને એજ કર્તવ્ય છે જે મુદ્દાની વાત છે તેમાં બધાનો એક મરજો એક છે પછી અન્ય ધર્મ તરફ વિષમભાવ રાખવો કેમ યોગ્ય ગણાય ? સર્વધર્મસમભાવ એ એક મહાન્ ગુણ છે અને તે ન વિસરવો જોઈએ.

२५

बुध्येत माम्येन परा न रोषाद्
 त्रेणेन वै समुपैति त्रिदिम ।
 बलान्युप प्रेम जगत्याशय
 परप्रबोधेऽपि च सूपयोगि ॥

२६

आलोचन कृषितभापितम्याऽ-
 प्यरक्त-विद्विष्टतया विद्येत ।
 समम्बभावा हि महानुभावा
 सर्वत्र किं नाम मतान्तरसु । ॥

२७

मसम्प्रदायोऽपि कपाययोगात्
 स्वजीवन दुःस्थितमातनोनि ।
 असम्प्रदायोऽपि कपायनाशाद्
 आत्मानमुक्ते पद आदधाति ॥

२८

भवन्ति शूद्रा अपि वृत्तभाजो
 द्विजा अपि स्युः कुचरित्रशीघ्र ।
 न कोऽपि मान्य स्रुजु जातिमात्राद्
 शुणा हि पूण्या पुणिनां भवन्ति ॥

૨૫

ખીજીને મમજાવવું હોય તો મમજાવથી મમજાવી શકાશે, પણ રાષધી નહિ સમજાવી શકાય જગત્મા દરેક જાતના બળો ઠરતા પ્રેમનું બળ ચઢી જાય છે અને ખીજીને પ્રતિબોધ કરવામાં પણ તે બહુ ઉપયોગી નિવડે છે

૨૬

કોઈ પુસ્તક, ગ્રન્થ કે માણુમનુ વક્તવ્ય દ્વિપિત જણાતું હોય તો તેની આલોચના, તેનું પ્રતિવિધાન પણ અરકતદ્રિષ્ટપણે, માયન્થભાવે, મમદષ્ટિએ કરી શકાય છે મન્યનું પ્રતિપાદન કે અમત્યનું પ્રતિવિધાન કરવું એ તો ગિષ્ટ અને ઉપયોગી કાર્ય છે વાત માત્ર એટલા છે કે તે પૂર્ણ મમભાવે થવું જોઈએ મહામના મહાનુભાવો સર્વત્ર સમજાવશીલ હોય છે, પછી મતા ન્તરો (અન્ય ધર્મો) તરફ વિપમભાવ શાને ?

૨૭

સમપ્રદાયચુસ્ત માણુસ પણ કવાયયોગે (ગાહે તે ' સમપ્રદાય 'ની ખાતર કા ન હોય) પોતાના જીવનનો દુર્ગંતિ કરે છે જ્યારે સમપ્રદાય વગરનો માણુસ પણ કવાયવિનાશના પગિષ્ઠામે પોતાના આત્માને ઉન્નત પર સ્થાપિત કરે છે

૨૮

ગુદ્રી પણ ચારિત્રનમ્પન્ન હોય છે, અને પ્રાણી પણ દુશ્ચરિત્ર હોય છે જાતિમાત્રથી કોઈ મોટો માનનીય નથી ગુણી જનના ગુણોની જ પૂજા છે જ ગુણીને પૂજ્ય અને પ્રતિષ્ઠિત બનાવે છે આહે તે માણુસમાં હોય ગુણ કે ચારિત્ર્ય મોટું ધંભરો લીધો નથી જ્યાં તે જળકે છે તે જળને છે

२९

नैनो जयाज्जीवनदूषणाना
 ब्रह्मोच्यत ब्रह्मविकासनन ।
 क्षत्र परित्राणविध क्षतात् म्याद
 आन्मार्थसिद्धो मननान्मनुष्य ॥

३०

ध्येय विचार्य नरजीवनस्य
 विद्यान्त तत्सारतयाऽयकामो ।
 मृत्वा स्थिरो मङ्गलभूतवृत्ते
 सम्पादयेद् विश्वहितोद्यत स्वम् ॥

३१

नवीनविज्ञानचमत्कृताना
 न मोक्षशास्त्रेषु धृणा विधेया ।
 चित्रप्रयोगा बहवो भवन्तु
 न युज्यतेऽध्यात्मपथस्तु हातुम् ॥

३२

जडेऽप्यनन्ता सममानि शक्ति-
 रेव च चित्रप्रमवा भवयु ।
 महत्य आविष्कृतयो जगत्या
 किं तर्हि युक्ता जडमोहलीया । ॥

૨૯

જીવનની મુશ્કેલીઓને જીતવાથી જૈન ધાય પ્રજ્ઞ (આત્મજ્ઞાન)ને વિકસાવવાથી પ્રાપ્ત થાય ત્રન્ત, પીડિત, લચાર્તને રક્ષવાથી ક્ષત્રિય ધાય અને આત્મ કલ્યાણની મિદ્ધિનુ મનન કરવાથી મનુષ્ય ધાય

૩૦

મનુષ્યજીવનનુ ધ્યેય શુ એ વિચારવુ ખહુ અગત્ય નુ છે એ જીવનનો મહુથી મોટોટો અને ગભીર પ્રશ્ન છે અને એ તેટલો જ મુન્દર પણ છે અર્થ અને કામ એ જીવનનો માર નથી એ ખામ ખ્યાલમા રહે મગલ મૃત ચરિત્રમા મજબૂત રહી પ્રાણીમાત્રના હિતમાધનમા યથાયોગ, યથાગતિ ઉલુકત થવુ એજ જીવનનો માર છે

૩૧

આધુનિક 'વિજ્ઞાન'થી ચમત્કૃત થઈ મોક્ષશાસ્ત્ર પર ઘૂણા કરની ન ઘટે બલે અનેકાનેક આશ્ચર્યકારક પ્રયોગો બહાર આવે, એથી આધ્યાત્મિક માર્ગની કિમ્મત ઘટી શકતી નથી પરમાર્થત એ એકજ માર્ગ માત્ર કલ્યાણ બૂમિ છે એ જીવન વગર આત્માનુ મ મલિસાધન અશક્ય છે

૩૨

જડ (Matter)મા પણ અનન્ત ગત્તિ સ્વીકારાયેલી છે અતએવ એના બળ પર મહાન્ વિસ્મયોત્પાદક આવિષ્કારો નિકળવા મ લલિત છે પણ એથી આધ્યાત્મિક મગલબૂમિને ઠેઠી જડવાદના ઉપાસક બનવુ યોગ્ય ન લાગે.

३३

रूपा म गत्वस्ति नमत्कृत्नीनां
 भूमण्डले चतु कुशत्र प्रयोक्ता ।
 ११ न ताभिर्नेहि कर्मगृष्टि-
 म्बाह्व्यते शुष्यति नापि मोक्ष ॥

३४

स्मृत्यभासो नास्त्यपि योगात्
 परिरिक्तौ यवापि विवक्ष्यमान ।
 १२ नेर्नेहि स्याज्ज तु साध्यविन्दु-
 रास्याभिगुह्यं ननु सारमन्त ॥

३५

६५ शुभोभावागितमाशयं
 कुरुष्व नाहृत नात्मसमुन्नतिम् । ।
 ६६ न च पीयसि तत्र मनोरथ
 भगवते सुखभीषविता न्वन ॥

३६

६५-६६

६७ भक्तिः सदितमिदमध्यात्मविषये
 ६८ स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ६९ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७० भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७१ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७२ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७३ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७४ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७५ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७६ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७७ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७८ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ७९ भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।
 ८० भक्तिः स्वपरिदृष्टं संस्कारविषये ।

૩૩

ભૂમ ઉલ્લમા ચમત્કાસિની સીમા નથી કુશલ પ્રયોક્તા
અનેક અજ્ઞતયજ્ઞોભર્યા પ્રયોગો રજી કરી શકે છે પણ
એથી કર્મસૃષ્ટિનું સ્થાન ખડિત થતું નથી અને મોક્ષનો
ખલ્લિકાર થતો નથી

૩૪

સ સારવાસમા વમવા ડતા અને ગમે તે પરિસ્થિતિ
મા પણ સાધ્યબિન્દુ ખ્યાલ બહાર ન રહેવું નેઇએ
અન્તે, આત્માભિમુખ થવું એ જ માર છે એ જ
વિવેકનું ફળ છે

૩૫

મુજનો ! આમ, તમારા આશયને મુખોધવાસિત
ળનાવો । અને આત્મોન્નતિની આકાંક્ષાને જાગૃત કરો ।
આત્મસિદ્ધિની ભાવના બલવાન થતા તેને સાદુ પ્રયત્નનો
પણ રસ્તો નિકળશે જ્યાં ઇચ્છા છે ત્યાં રસ્તો ॥

૩૬

હું અત્પર '૩ છતાં મારા પોતાના સંસ્કારોને દબ
ળનાવવા માટે મેં આ અધ્યાત્મમગ્નન્ધી નિરૂપણ કર્યું
છે આશા છે કે આ અત્પર કૃતિ કોઈ મદ્દદય ગુણી જનોના
જ્ઞેવામા પણ આવશે આથી જો કોઈને પણ પ્રબોધપ્રાપ્તિ
થશે, તો હું વધુ કૃતાય થઈશ

આ પુસ્તકેમાં

“ મેથી ”વાળા મજ્જિનોની આર્થિક મદદ—

- ૨૦૫) શા લાઇલાલ ગિરધરલાલ
૧૦૧) શા દલસુખભાઈ હરજીવનદાસ
૩૫) શા મગનલાલ હરજીવનદાસ
૨૫) શા વીરચ દલાઈ હરજીવનદાસ
૨૫) શા શમદાસ નેમચ દ
૫) શા છોટાલાલ વર્ધમાન
૫) શ્રીમતીના શા મોનીલાલ કહાનદાસ હા છગનભાઈ
૪૧) શા નારણભાઈ માણેકચ દ, દીવેર
૪૧) શા નાનચ દ ચુનીલાલ ,

“ દેહ જુ ”વાળા મજ્જિનોની આર્થિક મદદ—

- ૭૧) શા ચન્દ્રમલજી ઉમેદમલજી હા મિસરીમલ
૭૧) શા નવલમલજી હીરાચ દજી હા ધનરાજ
૫૧) શા કેમરીમલજી હીરાચ દજી હા ચ પાલાલ
૫૧) શા ફકીરચ દજી ચન્દ્રમલજી હા જેઠમલ
૪૧) શા માનમલજી વીરચ દજી હા શુભાબચ દ
૨૧) શા છગનલાલ ચન્દ્રમલજી હા પોતે
૨૧) બાઈ શીરેકુ વર (સદ્ગત ઝુમરલાલજી મુલતાન-
મલજીના ધર્મપત્ની)
૧૫) શા દોજમલજી મોટાજી હા રૂપચ દ
૨૦૦) સ્વ બાઈ નીજીબાઈ જોરડીવાળા તરફથી હા
જેવરચ દ બાફડા તથા મિસરીમલ જોરડીયા

